

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**MEKÂNLARIN DÖNÜŞÜM POTANSİYELİ VE MİMARLIKTA
'PALİMPSEST' KAVRAMI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Gül YILDIRIM**

Anabilim Dalı : Mimarlık

Programı : Mimari Tasarım

OCAK 2009

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**MEKÂNLARIN DÖNÜŞÜM POTANSİYELİ VE MİMARLIKTA
'PALİMPSEST' KAVRAMI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Gül YILDIRIM
(502051041)**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 26 Aralık 2008
Tezin Savunulduğu Tarih : 27 Ocak 2009**

**Tez Danışmanı : Prof. Dr. Nur ESİN (İTÜ)
Diğer Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Semra AYDINLI (İTÜ)
Doç. Dr. Tülin GÖRGÜLÜ (YTÜ)**

OCAK 2009

ÖNSÖZ

Toplumda değişen mekânsal beklentiler ve mekânların dönüşüm potansiyelinin fark edilmesini konu alan bu araştırma, günümüzde değişen toplumsal yapıyı ve paralelinde değişen insan profilini inceleyip, mekânla kurulan duygusal boyutları, insanların mekânsal boyutta değişen beklentilerini ortaya koymayı amaçlamış ve bu bağlamda dönüştürülmüş mekânlar incelenip, mekânların fark edilme potansiyelleri ve kente kazandırılmalarının boyutları tartışılmıştır.

Araştırma süresince bana gösterdiği desteğinden ve yol göstericiliğinden dolayı sevgili hocam Prof. Dr. Nur Esin'e; röportajları ve fikirleriyle bana destek veren tiyatrocusu Mustafa Avkırın, Övül Avkırın çifti ile Roza Erdem'e, Mimar Bünyamin Derman'a; iş hayatında eğitim sürecime verdikleri destekten ötürü patronlarım Prof. Dr. Altan Akı ve Mimar Ahmet Erkurtoğlu'na önemli katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Ayrıca her zaman manevi desteği ile yanımda olan ve düşünceleriyle bana yol gösteren sevgili Burak Kaplan'a, düşüncelerimi paylaştığım ve beni destekleyen tüm arkadaşlarıma teşekkürlerimi borç bilirim.

Ve en önemlisi her türlü emeklerinden ve fedakârlıklarından dolayı sevgili ailem; annem Şengül Yıldırım, babam Mithat Yıldırım, kardeşlerim Pınar ve Uğur Yıldırım'a sonsuz teşekkürler...

Aralık 2008

Gül Yıldırım
Mimar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
KISALTMALAR	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
ÖZET.....	xi
SUMMARY	xiii
1. GİRİŞ	1
1.1 Tezin Amacı ve Kapsamı.....	1
1.2 Tezin Yöntemi.....	2
2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE.....	5
2.1 Mekân, Duygu ve Beklenti Kavramları.....	6
2.2 Kuramsal Yaklaşımlar	7
2.2.1 Davranış bilimlerinde insan, anlam ve mekân	8
2.2.2 Toplumbilimlerinde insan, anlam ve mekân.....	10
2.3 İnsan ve Mekân İlişkileri	11
2.3.1 Mekân psikolojisi	12
2.3.2 Mekânın duygusal boyutları ve mekân ruhu	14
3. TOPLUMSAL DEĞİŞİMİN MEKÂNSAL BEKLENTİLERİN DEĞİŞİMİNDEKİ ROLÜ.....	17
3.1 İnsan İhtiyaçları.....	17
3.1.1 İnsan ihtiyaçlarına yönelik kuramsal çalışmalar	17
3.1.2 Günümüzde değişen insan profili ve değişen beklentiler	21
3.2 Toplumsal Değişimin Mekânsal Yansımaları.....	22
3.2.1 Toplumsal değişim dinamikleri.....	22
3.2.1.1 Sınıfsal değişim	25
3.2.1.2 Kültürel değişim	29
3.2.2 Günümüzde Değişen Mekânsal Beklentiler	34

4. MEKÂNLARIN DÖNÜŞÜM POTANSİYELİ VE MİMARLIKTA PALİMPSEST KAVRAMI	37
4.1 Dönüşüm Kavramı	39
4.1.1 Kentsel dönüşüm	40
4.1.2 Soylulaştırma	41
4.1.3 Endüstri arkeolojisi	42
4.1.4 Restorasyon ve renovasyon	44
4.2 Mekânda Geri Dönüşüm ve Mimarlıkta Palimpsest Kavramı	44
4.3 Mekânların Dönüşüm Potansiyelinin Fark edilmesi.....	53
4.3.1 Bireysel Özellikler	54
4.3.2 Mevcut mekânın taşıdığı potansiyeller	63
4.3.2.1 Mekânın konumu ve çevresel bileşenler	64
4.3.2.2 Mekânın fiziksel özellikleri	66
4.3.2.3 Mekânın mevcut işlevi ve tarihsel süreci	67
5. İSTANBUL'DA DÖNÜŞTÜRÜLEN MEKÂN LARA ÖRNEKLER	69
5.1 Garajistanbul, Galatasaray.....	69
5.2 Talimhane Tiyatrosu, Talimhane.....	81
5.3 Çıplak Ayaklar Stüdyosu, Tophane	85
5.4 db Mimarlık, Kadıköy.....	88
5.5 Pist, Pangaltı.....	99
6. SONUÇLAR VE TARTIŞMALAR.....	105
KAYNAKLAR.....	113

KISALTMALAR

TDK	: Türk Dil Kurumu
GIS	: Coğrafi Bilgi Sistemi
İSM	: İstanbul Sanat Merkezi
AKM	: Atatürk Kültür Merkezi
UIA	: Uluslararası Mimarlar Birliği
TICCIH	: The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3.1 : Maslow'un ihtiyaçlar piramidi.	19
Şekil 3.2 : Kültür kavramının ayrılan iki yönü (Rapoport, 1990).	32
Şekil 3.3 : Kültür, davranış ve çevre ilişkileri (Rapoport, 1990)	32
Şekil 4.1 : Santralistanbul görünüm.	43
Şekil 4.2 : Kongre merkezinin dış cephesini de süsleyen Türkiye'nin logosu.	48
Şekil 4.3 : Palimpsest örneği.	52
Şekil 4.4 : Eskiye ait tuğla duvarların ve strüktürün olduğu gibi korunduğu bir loft.	53
Şekil 4.5 : Davranış ve Filtreler (Appleyard, 1973).	59
Şekil 5.1 : Garajistanbul konum.	69
Şekil 5.2 : Garajistanbul'a yoldan ve arka taraftaki Galatasaray Garajı'ndan giriş.	70
Şekil 5.3 : Garajistanbul zeminin kazılma aşaması.	71
Şekil 5.4 : İç mekân görünümleri; sahne ve giriş bölümleri.	72
Şekil 5.5 : Antalya'daki garajın kapatılmasından sonraki hali.	74
Şekil 5.6 : İstanbul Sanat Merkezi Tarlabası Bulvarı'ndan görünüm.	75
Şekil 5.7 : Garajistanbul'da mekânın kullanımına bir örnek, Faili Meçhul isimli gösteriden görünümler.	79
Şekil 5.8 : Garajistanbul'un dönüşümden önceki garaj hali.	80
Şekil 5.9 : Garajistanbul'a İstiklal Caddesi'nden ulaşımında sokakların dokusu.	81
Şekil 5.10 : Talimhane Tiyatrosu konum.	82
Şekil 5.11 : Talimhane Tiyatrosu'nun dönüşümden önceki ve sonraki hali, cephe.	83
Şekil 5.12 : Talimhane Tiyatrosu'nun dönüşümden önceki ve sonraki hali, iç görünüm.	83
Şekil 5.13 : Çıplak Ayaklar Stüdyosu konum.	85
Şekil 5.14 : Çıplak Ayaklar Stüdyo giriş ve sokak görünümü.	86
Şekil 5.15 : Çıplak Ayaklar Stüdyo iç görünümler.	87
Şekil 5.16 : db Mimarlık konum.	88
Şekil 5.17 : db mimarlık dış görünüm.	89
Şekil 5.18 : Sokakta dönüştürülen yapılar ve karşısındaki mevcut tamirhaneler.	89

Şekil 5.19 : Mekândan iç görünüm, giriş ve çalışma alanları	93
Şekil 5.20 : Hasanpaşa Gazhanesi iç görünüm.....	96
Şekil 5.21 : Ofisin toplantı odasından gazhaneye bakış.....	97
Şekil 5.22 : Tamirhaneden kalan tuğla duvar ve bir palimpsest örneği.	98
Şekil 5.23 : Pist konum.	99
Şekil 5.24 : Pist'in mahalledeki diğer mekânlarla ve bireylerle kurduğu ilişki	100
Şekil 5.25 : Pist'in dönüşümden önceki hali.	101
Şekil 5.26 : Pist mekânında daha önceki dükkanlardan kalan tefrişler.....	102
Şekil 5.27 : Pist'te bir etkinlik dönemi ve sokağın kullanımı.	103

MEKÂNLARIN DÖNÜŞÜM POTANSİYELİ VE MİMARLIKTA PALİMPSEST KAVRAMI

ÖZET

Mimarlıkta bakmak ve görmek, duymak ve algılamak aynı şeyler değildir. Bir mekânın değerinin anlaşılabilmesi sadece o mekânın taşıdığı mevcut özelliklerin görülüp ona göre değerlendirilmesi ile sınırlı değildir. Mekânın taşıdığı potansiyelleri görebilmek ve bunları en iyi şekilde değerlendirip bu değerini kazandırılabilirliğini fark etmek tam da bahsettiğimiz bakmak ve görmek arasındaki farkı bize açıklar. Bu açıdan baktığımızda kentin mekânsal ölçekte çok farklı potansiyellere sahip olduğunu görebiliriz ve kentsel alanda niteliksiz olarak tanımlanan binaların ya da değeri görülemeyen yapıların değerinin fark edilip kente kazandırılmalarının ve çevrelerinde yarattıkları değişimin kent için sosyal, kültürel, ekonomik, estetik ve çevresel boyutlarda anlamlara sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Mekânların dönüşüm potansiyeli ve mimarlıkta palimpsest kavramının irdeleneceği bu çalışmanın kavramsal ve kuramsal içeriğinde; insanların mekânla kurulan ilişkileri bağlamında mekân, duygu ve beklenti kavramlarından bahsedilmiş ayrıca insan-mekân ilişkileri içerdiği anlam boyutunda açıklanıp mekân psikolojisi incelenmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde değişen insan ve değişen mekânsal beklentiler kapsamında; insan ihtiyaçlarına yönelik çalışmalar incelenmiş, günümüzde değişen insan profilini daha iyi açıklamak için kültürel değişimler ve toplumsal sınıflar insan ölçeğinde tartışılmış, bu faktörlerin insanların mekânsal tercihlerinde yarattığı değişiklikler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde mekânların dönüşüm potansiyeli kapsamında; dönüşüm kavramının boyutları ortaya konulup mimarlıkta palimpsest kavramı açıklanmış, mekânların dönüşüm potansiyelinin fark edilmesinde insan ve mekân ile ilgili değişkenler mekânsal algı ve farkındalık kavramları ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Yapılan tüm incelemeler sonucunda tartışılan kavramlar ve konular İstanbul'un seçilen farklı noktalarında dönüşüme uğramış yapılar üzerinden tartışılıp, hem insan ve mekâna yönelik bulgular ortaya konulup bu mekânların kente kazandırılmaları anlatılmış hem de tüm bu bölgeler üzerinden İstanbul kentinin sahip olduğu potansiyellere çıkarımlar yapılmıştır.

Çalışmada yöntem olarak davranış bilimlerinden ve toplumbilimlerinden yararlanılıp, incelenen konular röportajlar yapılarak İstanbul'un seçilen farklı noktalardaki mekânlardan örnekler ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Palimpsest, Dönüşüm, Farkındalık, Mekân ruhu, İnsan-Mekân İlişkileri, Mekânsal Beklenti, Değişim.

TRANSFORMATION POTENTIAL OF PLACES AND PALIMPSEST CONCEPT IN ARCHITECTURE

SUMMARY

In architecture concept of looking and seeing, hearing and perceiving are not the same. Understanding the worth of a place is not limited by only analyzing the existing characteristics. Ability to understand the potential of a place and evaluating the potential of the place in best way can announce the difference between looking and seeing. If we look forward in that way urban places have a very wide potential and the places, which were not well-qualified by people or which have much more worth than the people guess, can be earned to the urban. The change that is inoculated by the places can be emphasized as the variation of social life, culture economy and environment.

In this study concept of transformation potential of places and palimpsest concept in architecture is inspected. According to conceptual and theoretical contents of this study; inspection of places, according to relations between people and the place is made, emotions and expectations concepts are explained and lastly people-place relations are explained, psychological affects of places are inspected.

In third chapter, according to changing people and changing placial expectations; people requirements are inspected. As a better way to explain the change of nowadays people profile, cultural variations and social classifications -castes- are considered, the factors of those effect which are varying the placial choices of people, are tried to prove.

In forth chapter, as a part of transformation potential of places, prevalence of transformation potential and palimpsest concepts are clarified. Realization of transformation potential of places is associated with variables like people and places, and clarified with placial perception and awareness concepts.

As a conclusion of all the inspections and explanations of the buildings which are transformed and chosen from different regions of Istanbul, concepts and topics are supported by both the people's and places' indications. The re-gain stories of these places are told and the conclusions are made with stressing the relations of Istanbul and transformation potentials of that city.

In this study, the advantage behavioral sciences and sociology is taken and the inspected topics are supported by the interviews and explained by the samples which are chosen from different regions of Istanbul.

Key Words: Palimpsest, Transformation, Awareness, Sense of Place, People-Place Relations, Expectations from Places, Change.

1. GİRİŞ

1.1 Tezin Amacı ve Kapsamı

Toplumsal eylem ve etkileşim kalıpları olarak tanımlanabilen ‘toplumsal yapı’nın, çeşitli unsurların bir araya gelmesi sonucunda oluştuğu bilinmektedir. Toplumsal yapıyı oluşturan unsurlardan herhangi birinin değişmesi ise diğer unsurların değişmesini beraberinde getirmektedir (Kongar, 2004). ‘Toplumsal değişme’ ise en genel anlamda, bir toplumdaki kurumların, sosyal yapıların ve insanlar arasındaki ilişkiler ağının farklılaşması olarak tanımlanabilmektedir. Her toplum kendi iç ve dış dinamikleri ile sürekli değişim geçirmektedir. Değişme hızı ve yönü belli olmamakla birlikte toplumlar için değişme kaçınılmazdır (Berkay, 2006).

Toplumsal değişimi kültürel, sosyal, teknolojik, siyasal ve ekonomik bağlamda incelemek mümkündür. Her bir değişim, insanların yaşam koşullarını etkilediği gibi, bu etkilerin mekânsal yansımaları da söz konusu olmuştur. Günümüzde toplumsal değişimin bizi en çok ilgilendiren faktörleri arasında endüstri devrimini, kapitalizmi ve küreselleşmeyi sayabiliriz. Özellikle günümüz kapitalizmi beraberinde sosyal tabakalaşmayı getirmiş ve bu yeni sınıfların ihtiyaçları ve beklentileri de değişmeye başlamıştır. Ortaya çıkan yeni sınıf ile birlikte eğitimi, aile yapısı, yaşam koşulları ve yaşamdan beklentileri farklı olan bireyler oluşmaya başlamıştır. Küreselleşen dünyada ve bilgi toplumunda her gelişmeyi yakından takip eden, daha eğitilmiş, eski yaşama kalıplardan daha farklı bir hayat süren bir sınıf vardır, bu yeni sınıfın mekânsal beklentileri de diğerlerinden farklı olacaktır.

Son dönemde sıkça tartışmalara konu olan dönüştürülen mekânlar değişen mekânsal beklentilerle yakından ilişkilidir. Özellikle sanatçılar arasında yaygın olan eski binaların yeniden kullanımı, beklentileri farklı olan grubun kendilerini bulabilecekleri mekân arayışlarıyla, mekân ruhunun farkına varılması ve mekândan alınan tatla yakından ilgilidir. Yeni yapılan bir binada oturmakta, mekânı koklayıp farklı bir boyutun yakalanabileceği değişik bir yapı tercih edilebilmektedir.

Bu yapı bir endüstri binası, eski bir konut ya da herhangi başka bir işleve sahip başka bir bina da olabilmektedir.

Konuyu bu bakımdan incelediğimizde dönüştürülen mekânlar ile ilgili karşımıza farklı boyutlar çıkacaktır. Bunlardan birkaçını tarihi bir yapının restore edilip yeniden kullanımı, endüstri arkeolojisi kapsamında bir deponun ya da fabrikanın yenilenerek yeniden farklı bir işleve kullanımı veya daha büyük ölçekte kentsel alanda yapılan düzenlemeler şeklinde sıralayabiliriz. Bu araştırmanın kapsamında tarihi ve mimari değere sahip yapıların yeniden kullanımından çok, genel olarak kentsel alanda nitelsiz olarak tanımlanan binaların ya da değeri görülemeyen yapıların değerinin fark edilip bu yapıların kente kazandırılmaları ve çevrelerinde yarattıkları değişim bulunmaktadır.

Bireysel özellikler ve mekânın taşıdığı potansiyeller mekânların dönüşümünde etkili faktörler arasındadır. Birçok konuda olduğu gibi mimarlıkta da bakmak ve görmek, duymak ve algılamak aynı şeyler değildir. Bir mekânın değerinin anlaşılabilmesi sadece o mekânın taşıdığı mevcut özelliklerin görülüp ona göre değerlendirilmesi ile sınırlı değildir. Mekânın taşıdığı potansiyelleri görebilmek ve bunları en iyi şekilde değerlendirip bu değerini kazandırabileceğini fark etmek tam da bahsettiğimiz bakmak ve görmek arasındaki farkı bize açıklar. Bir değeri görebilmek bireyin bilgi birikimleri, deneyimleri, içinde bulunduğu kültürel ve sosyal ortam, kişi algısı, ait olduğu meslek grubu, beklentileri ve bunun gibi pek çok bileşeni bünyesinde taşır.

Tüm bunların ışığında yapılacak çalışmada günümüzde değişen insan profilini ortaya koyabilmek için, insan ve mekân ilişkileri davranışsal ve toplumsal boyutta incelenecek, insan ihtiyaçları kuramsal boyutlarıyla açıklanıp farklılaşan bireysel özelliklerin mekânsal yansımaları üzerinde durulacaktır. Değişen mekânsal beklentilerle bağlantılı olarak dönüştürülmüş yapılar incelenecek ve bu dönüşümün fark edilme potansiyelleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1.2 Tezin Yöntemi

Çalışmanın kuramsal içeriğinde insan ve mekân ilişkileri davranış bilimlerinde ve toplumbilimlerinde ayrı ayrı incelenecek, özellikle insan-mekân ilişkilerinin incelenmesinde mekân psikolojisi üzerinde durulup mekânla kurulan duygusal

boyutlar açıklanmaya çalışılacak ve analiz edilen kavramlar duygu ve beklenti başlıklarıyla bağlantılı olarak anlatılmaya çalışılacaktır. Ayrıca tezin alt yapısında önemli bir yer teşkil eden palimpsest kavramı kullanıldığı farklı alanlar ele alınarak açıklanıp, bu kavramın dönüşen mekânlarla kurulan ilgisi anlatılmaya çalışılacaktır.

Çalışmada kültür ve sosyal yapı, sosyoloji, davranış bilim, çevresel psikoloji ve mekân psikolojisi üzerinden mimari mekân tartışılacak, değişen insan profili ile bağlantılı olarak ise günümüzde değişen ve dönüşen mekânlardan örnekler ele alınıp yapılan röportajların da yardımıyla incelenecektir. Mekânların dönüştürülmesinde ve mekânların dönüşüm potansiyelinin fark edilmesinde girişimci olan bireyin özellikleri ve mekânın taşıdığı potansiyeller ortaya konmaya çalışılacak, kabul edilen bu model örnekler üzerinden irdelenip tartışılacaktır.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Mimarlık birçok bilim dalı ile yakından ilişkili çok boyutlu bir disiplindir. Olgular ve olayları sorgulayan felsefe, dünyanın oluşumu ve bugün ulaştığı felaketleri neden-sonuç ilişkisi içinde irdeleyen çevrebilim, sosyal gerçekleri, insanların meydana getirdiği grupları, grupların davranışlarını ve sosyal kurumları inceleyen sosyoloji bunlardan birkaçıdır. Tüm bunlardan önce gelen ise merkezde bulunan insanı tanımak yani kendimizi tanımaktır. Bu bakımdan belki de mimarlık ile en yakından ilişkili olan disiplinlerden bir tanesi de psikolojidir.

İnsan bir canlı olarak çevresine uyum sağlamak ve kendi içinde de dengeli bir gelişme sağlamak ister. Psikoloji de elde ettiği yasaları yine insana uygulayarak onun davranışlarını açıklayabilir, önceden kestirebilir ve kontrol edebilir. Böylece, insana bu gelişim ve uyum sürecinde yardımcı olabilir.

Mimarlık ise en basit anlamıyla mekân tasarlama işidir. İnsanların yaşamasını kolaylaştırmak ve barınma, dinlenme, çalışma, eğlenme gibi eylemlerini sürdürebilmelerini sağlamak üzere gerekli mekânları, işlevsel gereksinimleri ekonomik ve teknik olanaklarla bağdaştırarak estetik yaratıcılıkla inşa etme sanatı; başka bir tanımlamayla, yapıları ve fiziksel çevreyi tasarlama ve inşa etme sanat ve bilimidir. İnsan barınmak için yaşamak ve doğa şartlarından korunmak için bir mekân ihtiyacı duyar ve bu mekânı kendine özgü kültürel, fonksiyonel ve farklı zevklerde yaratır.

İnsanların mekânsal beklentilerini ortaya koymaya çalışırken insan ve mekân ile ilgili bazı kavramların açıklanması ve kuramsal yaklaşımların incelenmesi, farklı bakış açılarını ortaya koymak açısından önem taşımaktadır.

Kavramsal ve kuramsal yaklaşımları açıklamada Lang bu yaklaşımların temelini oluşturan teori kavramını bir durum veya düşünceler sistemi, bir olgunun tanımlanması ve açıklanması için kurulan zihinsel şema olarak tanımlamaktadır (Lang, 1987). Teori bir durumu, bir olguyu açıklayıcı olarak görülmektedir. Doğru tanımlamalar sonucunda bu bilgiler, aktivitelerin ve değerlerin gelecekteki durumlarını tahmin etmekte kullanılabilir.

Tüm bunlar doğrultusunda konu, öncelikli olarak mekân, duygu ve beklenti gibi kavramların Türk Dil Kurumu sözlüğündeki karşılıklarının ve sosyoloji, psikoloji, felsefe kitaplarındaki tanımlarının verilmesi, böylelikle araştırılan konu ile ilgili anahtar kelimelerin daha iyi analiz edilmesi amaçlanmıştır.

2.1 Mekân, Duygu ve Beklenti Kavramları

Mekân:

- 1. Yer, bulunulan yer. 2. Ev, yurt. 3. Uzay (TDK, 2008),
- Dış mekân, kentsel mekân: Sokaklarda, alanlarda, parklarda, bahçelerde, özetle insan yapıtlarının arasında kalan ve bunlarla sınırlayan mekân (Hasol, 1998),
- İnsanı çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde eylemlerini sürdürmesine elverişli olan boşluk, sınırları gözlemci(ler) tarafından algılanabilen uzay parçası (wikipedia),
- En basit tanımıyla bir kişi veya bir grubun 'yeri'dir. Mekân insanın, insan ilişkilerinin ve bu ilişkilerin gerektirdiği donatıların içinde yer aldığı, sınırları kapsadığı örgütlenmenin yapı ve karakterine göre belirlenen bir boşundur. Bu durumda evren de bir mekân olarak kabul edilebilirken en üst ölçeği ifade eder. Hiyerarşik bir dizi içerisinde kişisel mekândan egemenlik alanına, en küçük ölçekteki iç mekândan en büyük ölçekteki kent mekânına, hatta evrene kadar mekân kavramını çeşitli ölçeklerde sınıflandırmak mümkündür (Gür, 1996).

Duygu:

- 1. Duyularla algılama, his 2. Belirli nesne, olay veya bireylerin insanın iç dünyasında uyandırdığı izlenim 3. Önsezi 4. Nesnelere veya olayları ahlaki ve estetik yönden değerlendirme yeteneği 5. Kendine özgü bir ruhsal hareket ve hareketlilik (TDK, 2008),
- Belirli nesne, olay ya da kişilerin, bireyin iç dünyasında uyandırdığı izlenimler (Ruhbilim Terimleri Sözlüğü),

- Belli bir uyarana karşısında genellikle güdü ve değerlerle ilişkili olarak belirip çoğu kez süreklilik ve tutarlılık gösteren, heyecandan daha zayıf bir uyarım biçimi (Eğitim Terimleri Sözlüğü),
- 1. Yeniçağın usçu felsefesindeki anlamı: (Leibniz'te) karışık tasarım, bulanık, karanlık düşünme ve duyma. 2. Anlık ve istencin yanında, duyma yetisi, haz ve acıyı duyabilme olarak beliren üçüncü temel yetiye verilen ad 3. Kendine özgü bir ruhsal devinim ve devinimlilik (Felsefe Terimleri Sözlüğü),
- Anlam ve kökenine göre daha kesin ayrımlar da yapılır: 1. Bedenin belli bir yerinde yerleşmiş olan duyular (duyu organları aracılığı ile bunlar bir noktadadır, süresizdir ve duyum yönünden süreklilikleri yoktur 2. Taşıyıcı temel yaşama duygusu; temel yaşama duygululukları ve temel duygulanımlar bunun özünü oluştururlar 3. Özel ruhsal duygular (üzüntü) 4. Kendini ve kendi değerini duyma (aşağılık duygusu) 5. Tinsel duygular; a. durumsal (mutluluk), b. bir şeye yönelmiş, özellikle estetik, tinsel-düşünsel (şaşma, hayranlık) ve ahlâksal-toplumsal duygular (ödev duygusu, saygı) (Felsefe Terimleri Sözlüğü).

Beklenti:

- 1. Gerçekleşmesi beklenen şey 2. Bireyin belli şart ve durumların alacağı biçimler veya kendisinden beklenenler konusundaki öngörüsü (Güncel Türkçe Sözlük, TDK, 2008),
- Belirli bir olayın baş göstereceğinin sezinlenmesi sonucu ortaya çıkan ve canlıyı belirli bir dizi devimsel etkinliklere hazırlayan coşkusal gerilim (Ruhbilim Terimleri Sözlüğü, 2008),
- Bireyin belli koşul ve durumların alacağı biçimler ya da kendisinden beklenenler konusundaki öngörüsü (Yöntembilim Terimleri Sözlüğü, 2008).

2.2 Kuramsal Yaklaşımlar

Mekânların dönüşümünü konu alan bu çalışmada, mekânların dönüşüm potansiyelini anlamak ve bu potansiyelin fark edilebilmesi için gerekli özellikleri sıralamak için konu insanın özellikleri ve mekânın sahip olduğu özellikler şeklinde ayrı ayrı incelenmek istenmiştir. Bu doğrultuda ana konularımızdan olan birey ve bireysel

farklılıkların ortaya konulabilmesi için özellikle konu davranış bilimlerinde incelenmiş, bireyin yaşadığı toplumla olan ilişkileri ve etkilenmeleri doğrultusunda da toplumbilimleri içinde insan ve mekân bağlantıları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Mekân ve insan ilişkilerinin incelenmesinde ve yaşadığımız mekânla olan duygusal bağlarımızın araştırılmasında özellikle davranış bilimleri ve toplumbiliminden yararlanılmış olup; konu mekân, insan ve anlam açısından değerlendirilmiştir.

2.2.1. Davranış bilimlerinde insan, anlam ve mekân

İnsan ilk tarihi dönemlerden beri doğadaki bilinmeyenleri ve kendi oluşumu ile ilgili olan sırları öğrenmek için araştırmaya eğilimli olmuştur. İnsanların davranışlarını, düşüncelerini ve duygularını akılcı yolların izlenilmesi ile açıklamaya çalışan psikoloji, Yunanca ‘ruh’ anlamına gelen ‘psykhe’ deyimiyile bilgi anlamına gelen ‘logos’ deyiminden yapılmıştır. Bu anlamda ruhbilim, ‘ruhsal yaşamın bilimi’, ‘canlı organizmanın ruhsal yanını inceleyen bilim’i ifade etmektedir.

Davranış bilimlerinin inceleme alanında; insan, toplum ve çevre arasındaki ilişkilere dayanarak, insan davranışları ve eğilimleri ile çevrenin etkileşimini açıklamaya yönelik deneysel ve kuramsal teoriler ve modeller üzerinde çalışılmıştır. Bugünün modern toplum hayatı her geçen gün karmaşıklaşmakta, sanayi, teknoloji, iletişim alanlarındaki ilerlemeler ile birlikte modernleşen fakat bir taraftan da farklılaşmaya başlayan insan davranışları ile ilgili problemlerin çözümünde psikoloji biliminin önemi giderek artmaya başlamıştır. İnsan, toplum ve davranış bilimlerinde kuramsal teorilerin gelişmesiyle antropoloji, sosyoloji, psikoloji gibi bilim dallarının toplumbilimci ve kentsel tasarımcıların beraber çalışmaları doğrultusunda çevresel psikoloji-mimari psikoloji gibi dallar ortaya çıkmıştır.

1950’lerde ilk olarak insanın düşünce sistemi ve çevresiyle ilişkileri konusunda yapılan çalışmaları, 1970’ler ve 1980’ler boyunca, sosyologlar ve çevresel psikologlar ve diğer bilim adamlarının, fiziksel çevre, insan düşüncesi ve davranışı arasındaki ilişkiyi incelemeleri izlemiştir. Gerek çevrenin insanlar üzerindeki etkinliği gerekse insanın çevresi üzerindeki etkinliği kapsamında ele alınan, ikili bir etkileşim sistemi olan, insan-çevre etkileşim sistemi, çevresel psikologlar ve mimarlar tarafından değişik açılardan ele alınmakta; çevresel gereksinimleri ortaya çıkarmakta ve çevreyi karmaşık bir sistem şekline dönüştürmektedir (Aydın, 1986). Örneğin, Steele fiziksel çevrenin insanlara refah sağlayabilmesi için çeşitli

fonksiyonlara işaret etmiştir. Steel'e göre bir mekân, barınma, sosyal etkileşim, sembolik etkileşim, görev başarımı, zevk ve gelişme için imkânlar sağlayarak bireyleri etkilemektedir (Steel, 1973).

Davranış bilimcisi ve çevresel psikolog olan Sommer (1983), sosyal tasarımı, kullanıcıların sosyal ve fiziksel ihtiyaçlarını karşılayan fiziksel çevreler yaratma süreci olarak tanımlamıştır. Sommer' e göre, mekânın fiziksel tasarımı davranışı güçlü bir şekilde etkilediğine göre, davranış bilimciler de tasarım sürecinde bütünleşik bir rol oynamalıdır. Davranışsal yaklaşım ile ilgilenen psikologlar insan-çevre araştırmalarına ve insanın çevresel tepkilerine çok önemli ışık tutarak insanın çevresel davranışını dolayısıyla mekânsal anlam bağlantısını anlamamıza yardımcı olmuşlardır.

Bu yaklaşımlar doğrultusunda davranış bilimi, çevreden etkilenen insanın davranışlarındaki değişiklikleri ölçmeye veya davranışlarla ortaya çıkan yeni gereksinimlere göre çevrenin özelliklerini değiştirmeye yönelik, insan davranışları, düşünce ve duyguları ile doğal ve fiziksel çevre değişkenleri arasındaki etkileşim sistemini inceleyen ve bu sistem içerisinde ortaya çıkabilecek sorunlara açıklık getirmeye çalışan bir bilim dalı olarak da tanımlanabilir (Lang, 1987).

Davranış bilimcileri, günümüzü anlamak amacıyla toplumdaki eğilimleri ortaya koymaktadır. Sommer sosyal tasarım uzmanlarının mekânın insanlar tarafından kullanımı, farkındalık ve çevresel bilinç, çevresel tercihler, kullanıcı ihtiyaçları analizi, katılım tasarımı ve ikamet sonrası değerlendirme gibi bazı sahalarda mimarlara yardımcı olabileceklerini belirtmiştir. Günümüzde, sosyal bilimciler, bu geleneği devam ettirmiş ve mimari tasarım için en uygulanabilir araştırma yöntemlerini ve tasarım sürecinin her evresinde yapılabilecek katkıları tartışmaktadırlar.

Kullanılan yöntemler arasındaki posta ile gönderilen soru formları, bireysel ve grup anketleri, telefon anketleri, e-mail anketleri, GIS (Coğrafi Bilgi Sistemi) araştırması, saha gözlemleri, davranış haritalama analizleri ve fiziksel izlerin incelenmesi gibi ölçümler ve diğer kaynaklarca daha önce toplanmış veri gibi araştırmalar yer almaktadır (Bugni ve Smith, 2002, 2003). Yine bunların yanı sıra insan algısı ve kavraması üzerine yapılan araştırmada deneysel tekniklere de başvurulmaktadır.

Bu doğrultuda çözümlenmesi hedeflenen probleme göre uygun teknikler seçilerek;

- İnsanların çevreleri ile düşünsel bağılıklarını ve gelecek için umutlarını,
- İnsanların çevreyi nasıl kullandıklarını,
- Davranışlarını ve estetik değerlerini araştırıp yorumlanabilmektedir.

Fiziksel mekân, bu veriler doğrultusunda ihtiyaçlara uygun şekilde belirlenip şekillendirilmelidir. Bu doğrultuda gelecek için tasarım önerileri geliştirilir, geliştirilen önerilerin sonucu tahmin edilebilir ve çıkabilecek sonuçları üzerinde tartışabilme imkânı doğmaktadır (Sanoff 1977, 2000).

2.2.2. Toplumbilimlerinde insan, anlam ve mekân

Toplum bilimi, toplum ve insanın etkileşimi üzerinde çalışan bir bilimdir. Toplumsal (sosyolojik) araştırmalar sokakta karşılaşılan farklı bireyler arasındaki temaslardan küresel sosyal işleyişlere kadar geniş bir alana yayılmıştır. Bu disiplin insanların neden ve nasıl bir toplum içinde düzenli yaşadıkları kadar bireylerin veya birlik, grup ya da kurum üyelerinin nasıl yaşadığına da odaklanmıştır.

Ekonomi, politika bilimi, antropoloji, tarih ve psikolojiyi kapsayan diğer sosyal bilimler ile karşılaştırıldığında toplum bilimi oldukça yeni bir bilim dalıdır. Arkasındaki düşüncelerin ise daha uzun bir geçmişi vardır ve ortak insan bilgisi ve felsefesinin karışımına kadar izleri takip edilebilir. Toplumbilimlerinin kökenlerini 1800'lerin başlarında bulmak mümkündür.1789 Fransız Devrimi ile başlayan, sanayi devrimi ile devam eden bir dizi yeni gelişme ve şiddetli değişim bu dönemde başlamış ve bu değişimin sebep olduğu geleneksel yaşamların çözülmesi ile sonuçlanmıştır. Toplumsal anlamdaki bu değişim fiziksel mekândaki değişimlere yol açmıştır.

Norberg-Schulz tarafından yapılan varoluşsal mekân kavramında mekân, çevrenin insana göreli durumudur. Mekân örgütlemeye ve mekânı kavramada en önemli paradigma insanın varoluşsal gerçeğidir. Mekânla ilişki kuran insan önce en somut yararsal olana ulaşır ve somutla deneyimlerinden soyut bir tanıya varır. Deneyimler yapısal mimari mekânın soyut geometrik formunun algısıyla, ekolojik deneyimleriyle başlar ve ancak zihinsel olarak algılanan siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel ve simgesel varlığa uzanır. Bu durumda varoluşsal mekân herhangi bir plan paralelinde

değil de toplumun kültürel, simgesel ve deneyimsel koşullarına ilintili olarak oluşan ve yaşayan mekândır (Norberg-Schulz, 1963).

Bireyin doğrudan algısal boyutları içinde olmayan siyasal, ekonomik, kültürel, toplumsal sistemler ve bunların simgesel yapısına bağlı olan, toplumun biliş, duygu ve değerlendirilmeleri ile bireye nüfuz eden simgesel mekân, insanın kültürel ve sosyal bir bütünlüğe ait olmasını sağlar. Castells, bir toplumun mekânsal biçiminin onun tüm gelişim mekânizmaları ile yakından bağlantılı olduğunu vurgular. Mimari açıdan fiziksel mekânı incelerken, bu mekânların toplum tarafından üretilen, yönlendirilen mekânlar olduğunun bilincinde olmak önemlidir.

2.3 İnsan ve Mekân İlişkileri

İnsan varlığını bir çevre içinde sürdürür. İnsan-çevre ilişkileri söz konusu olunca vurgulanması gereken en önemli nokta, insan ve çevrenin karşılıklı etkileşimidir. Bu kavramsallaştırmayı en somuttan en soyuta kadar ele almak gerekirse, çevre, mekân, zaman, anlam ve iletişimin örgütlenmesiyle oluşan bir sistemdir.

Çevreyi bir bütün olarak düşünmek ve tanımlamak gerekmektedir ve çevrenin algılanmasında renk, biçim, hareket gibi görsel algılamalardan olduğu kadar koku, ses, dokunma, duyum, yerçekimi duygusu, hatta belki de elektrik ve manyetik alanlar gibi başka sezinlemelerden ve farklı işaretlerden de yararlanılmaktadır. İnsan gereksinim ve yönelimleri doğrultusunda biçimlenen fiziksel çevrenin oluşumunda, öncelikle insanın ve davranışının temel yapısını incelemek gerekmektedir.

Davranış biçimleri, insanın çevresi üzerinde egemenlik kurması veya uyum sağlayabilmesinde işlevsel bir rol oynar. Algı-idrak-mekânda davranış, insanın çevre ve mekân içerisindeki davranışını anlamada özellikle önemlidir. Algılama uyarılarının alınması, fark edilmesi, idrak düşünme, hatırlama, hissetme ile bağlantılıdır, mekânda davranış ise, bir organizmanın etkinlik ve tepkilerinin dışavurumudur.

2.3.1 Mekân Psikolojisi

İnsan-çevre etkileşim sistemi, birbirini dengeleyen iki süreçten oluşmaktadır. Birinci süreç, çevresinden etkilenen insanın davranışlarındaki değişiklikleri ölçmek; ikinci süreç ise davranışlarla ortaya çıkan yeni gereksinmelere göre çevrenin özelliklerini değiştirmektir. Bu iki süreç arasındaki denge insan-çevre ilişkisinin niteliğini belirlemektedir.

Çevresel psikoloji, psikolojinin çevre ve insan davranışı arasındaki ilişkiyi inceleyen alt alanıdır. Hem çevre koşullarının insan davranışlarına etkisini, hem de insanların çeşitli eylemlerinin sosyal ve fiziksel çevreye etkisini inceler. Söz konusu olan çevre bir mahalle, ev, ofis, fabrika, okul, çocuk parkı ya da bir sokak olabilir. İnsan bu çevrede yaşar, yaşadığını anlar, anladığını değiştirir ve kendi istekleri doğrultusunda yeniden şekillendirir. Bu nedenle insan bir taraftan kendi gereksinme, değer ve isteklerine göre çevresini değiştirmekte; diğer taraftan da değiştirilmiş çevreden kaynaklanan kişilik ve ruhsal yapısını etkileyen yeni gereksinmelere sahip olmaktadır.

Mimarlığın amacı olan tatminkâr bir çevre ancak içinde yer alan donanım, eylem ve eylem alanları ile ilişkili gereksinmeler setinin karşılanması ile tanımlanabilir. Bu gereksinmeler seti ise fiziksel, mekânsal, işitsel-kimyasal, biyolojik ve psikolojik görünümlerden oluşmaktadır.

Mekân kavramına baktığımızda bu konuyla ilgili olarak özellikle Foucault'nun ve Lefebvre'in mekân tanımlarını inceleyebiliriz. Foucault'nun bahsettiği mekânlarda sürekli baskı ve kontrolün kuvvetlerinin izleri görülür. 'Beden mekânda vardır' veya mekândaki otoriteyi kabul eden ya da Foucault'nun heterotopya dediği direnç ve özgürlük alanlarını yaratır. Diğer taraftan 'panoptikon'dan bahseden Foucault mekânsal gözetlenmenin insan davranışları üzerindeki etkilerinden bahseder. 'Panoptikon' sözcüğü, ilk kez 1787 yılında Jeremy Bentham tarafından hapisanelerin tasarımına ilişkin fikrini tanımlamak için kullanılmıştır. Panoptikon'da hapisane hücreleri bir daire etrafına dizilmişlerdir ve hücrenin ortasındaki kuledeki gardiyan tarafından tek yönlü olarak gözetlenebilmektedirler. Panoptikon daha sonra 1975 yılında Michel Foucault tarafından tekrar gündeme getirilir. Bentham ve Foucault, gözetlemenin insan davranışı üzerindeki gücünü kabul ederler. Panoptikon'da gardiyan her dakika yerinde olmak zorunda da değildir

çünkü bireyler gözetlendiklerine inandıkları zaman kendilerini, gözetleyenin gözünden değerlendirmeye doğru bir eğilim taşımaktadırlar. Bu durum, bireylerin gözetlendikleri zaman niçin farklı davrandıklarını açıklamaktadır. Bu konuda çalışmalar yapan birçok bilim insanı bilgi toplama tekniklerinin artışıyla birlikte günümüz toplumunun bir çeşit panoptikona dönüştüğünü söylemektedir (Johnson, 2001).

Henry Lefebvre mekân üzerine etkin düşünceler ortaya koymuş diğer bir düşünürdür. Ona göre mekânın üretiminde üç düzeyle karşılaşılır. Bunlardan ilki mekânın deneyimlenmesine işaret eden mekânsal pratiklerdir. Mekânın temsili mekânsal deneyimlerin kavramsallaştırılmasıyla ilişkilidir. Temsil mekânları hayal gücü ve keşiflerin yapıldığı düzey olarak tasvir edilir. Bu düzey önemlidir çünkü diğer düzeyleri etkileme gücüne sahiptir.

Mekân psikolojisi açısından baktığımızda mekân-insan ilişkileri bağlamında mekânın negatif etkilerinden de söz edilebilir. Bunlar stres ve artık hastalık olarak tanımladığımız klostrofobi, agorafobi ve vandalizmdir. Bunlardan klostrofobi kısaca kapalı mekân korkusu, agorafobi ise tam tersi özellikler gösteren bir hastalıktır. Kapalı mekân korkusu olan insanlar için özellikle basık tavanlı odalar, koridorlar, kapıları kapalı ve kilitli odalar korku verici yerlerdir. Alanın daralması, hareketin kısıtlanması ve hedefe varılamaması insanda saldırgan yapının gelişmesine neden olurken, yeterli olmayan alanı yeterli hale getirmek, başa çıkmak için uğraşmanın sonucu ise etki sonrası denilen yorgunluğu ortaya çıkarır (Sherrod, 1974).

Sommer bu konu ile ilgili olarak akıl hastanelerini örnek vermekte ve bu kurumların hasta insanların performansını arttırmaktan uzak olduğunu, buna karşıt olarak hastaların akıl sağlığında fiziksel ve zihinsel bozukluklara neden olduklarını belirtmiştir. Özellikle uzun ve boş koridorlar, sterilize ve temiz oluşuyla mekânların aşırı, kurumsal görünümü, temizlenme ve koğuş mekânlarındaki özel olmayan bölgeler, kamusal etki, iyi olma sürecindeki hastaların tekrar psikolojik bozukluklara girmesine neden olan önemli parametreler olarak algılanmaya başlanması bu döneme rastlar (Sommer, 1974).

Tüm bu örnekleri incelediğimizde mekânın insan psikolojisi üzerinde pozitif etkiler yaratabileceği gibi negatif etkiler de yaratabileceğini söyleyebiliriz. İnsan ruhunun mekânla olan ilişkisi ve ayrılmazlığı yadsınamaz bir gerçektir. Beden mekânda vardır

ve mekânı yaşatan, onu vazgeçilmez kılan ise onun ruhu ve bize hissettirdikleridir. İnsan ruhunun ve binaların ruhunun kesiştiği noktalar gerçekten mutlu olduğumuz alanlardır.

2.3.2 Mekânın duygusal boyutları ve mekân ruhu

Mimaride mekân, içinde yaşayan kullanıcıların fizyolojik, psikolojik ve toplumsal gereksinmelerini karşılayan bir uzay parçasıdır. Kullanıcının kapalı bir mekân içinde psikolojik gereksinmelerinin karşılanması için, bu mekânın değişik boyutlarıyla bir bütün olarak algılanması sonucu ortaya çıkan olguların göz önüne alınması gerekmektedir.

Mimaride, iyi bir tasarımın yalnızca hoşça giden şekiller yaratma sorunu olmadığı; duygusal etkilere sahip mekânların yaratılması gerektiği giderek önem kazanmaktadır. Duygusal etkinliği olan bir mekân, derinlik, genişlik ve yükseklikten başka boyutları da beraberinde getirmektedir. Winston Churchill, insanın fiziksel çevresinin, davranışında ve dış görünüşündeki zorlayıcı etkisini; “ biz yapılarımızı biçimlendiririz ve daha sonra onlar bizi biçimlendirir” şeklinde bir özdeyişle kısaca açıklamaktadır.

Kevin Lynch ise mekânla kurulan ilişkilerde anlamlandırma sürecini şu şekilde ele almıştır: Mekânları ayırt etmek ve onları zihnimizdeki imgelerle bütünleştirmek için güçlü yeteneklere sahibiz; fakat bu mekânların duygusal formları bu anlama çabasını zorlaştırabilir. Bu sebeple, fiziksel olarak ayırt edilebilir özellikler taşıyan mekânlardan daha çok keyif almakta, duygu ve anlamlarımızla bu mekânları daha çok bütünleştirmekteyiz. Bu mekânlar bize kendimizi evimizde hissettirirler (Lynch, 1995).

Mekânın fiziksel özelliklerinin duygularımız üzerindeki etkilerinin yanı sıra, mekâna ilişkin edindiğimiz estetik değerler de duygularımızla bağlantılıdır. İzgi bu konu ile ilgili olarak mekânı algılamada estetik değerlerin önemine işaret eder ve estetik değerlerimizin duygularımızla ilgili iyi tanımlanamayan bir yönü olduğunu söyler. İzgi'ye göre, mekân içindeki nitelikler nesnel yönden belirlenebilirken topolojik değişkenlere bağlı olan, kavranması duygulara yaptığı etkilerin algılanmasına ve sezgilenmesine dayanan, ölçülmesi olanaksız soyut bir boyuta sahiptir. Mekâna özelliğini veren ve önemli olan da bu soyut değerdir (İzgi, 1999).

Mekânı algılamada zihinsel sürecin içinde duygular ve o duygulara gönderme yapan anılar vardır. Mekânı algımlarken mekâna ait biriktirdiğimiz bilgiler tazelenmiş olur. Yeni bir mekân ne kadar bizim için ilk karşılaştığımız yer de olsa, en azından ona ait oluşmuş bir önyargımız ve şartlanmışlığımız vardır. Kısa bir süre sonra hemen bize yakın gelen kodları kendimizle ilişkilendiririz. Aslında insanların mekânı algılamadaki seçtiği unsurlar, onun kültürel, sosyal yapısının ve psikolojisinin göstergesidir (Gezer, 2008).

İnsan ve mekân arasında bağlar kurmanın yüksek kaliteli kentsel yaşamın önemli bir teması olduğunu ve burada mekânlarla kurulan duygusal ilişkiye gönderme yapıldığını düşünen Mazumdar'a göre bu tür mekânlar insanların;

- İlişki kurabilecekleri,
- Bağlanabilecekleri, aidiyet hissedebilecekleri,
- Kendileriyle özeleştirebilecekleri,
- Hatırlayacakları,
- Özleyecekleri yerlerdir.

İnsanların kendileriyle özleştirdikleri, kendilerini bir parçası olarak hissettikleri ve sevgiyle hatırladıkları mekânlar, muhtemelen onlar için yaşam kalitesi iyi mekânlardır. Taşınma terk etme veya yıkım sonrasında, bir mekânın sakinleri o mekânı özleyebilir, bir kayıp hissi yaşayabilir hatta onlar için yas bile tutabilir (Erikson, 1976). Buradaki insanın hissettiği genel kayıp hissine bir göndermeden ötedir. Derin bir bağın sona ermesinden kaynaklanan güçlü bir üzüntüdür. Böylesi bir bağ iyi yaşam kalitesinin bir unsurudur (Mazumdar, 2007).

Mazumdar'ın mekânla kurulan duygusal bağ ile mekânın yaşam kalitesi arasında kurmuş olduğu kuvvetli bağ aslında görecelidir. Mekân ile kurulan duygusal bağın en önemli unsurunu yaşam kalitesi olarak belirlemek bir tartışma konusudur. Mekânın konfor unsuru önemli olmasına rağmen en önemli unsur olmadığını gösteren bir örnek aslında İSM'dir. İSM'nin eski kullanıcısı ressam Bedri Baykam bir röportajında mekânla ilgili duygularını şu şekilde aktarıyor: “Burası İstanbul'un kurumsal entelektüel hayatına alternatif bir binaydı. Kirliliği, boyanmamışlığı, o tarih kokusuyla herkeste hoş duygular uyandıran bir bina...” Baykam daha binayı görür görmez burada çok iyi resim yaparım demiş ve binanın 3. katını kiralamıştır.

Baykam gibi, ilk günlerden beri İSM'de olan tiyatro topluluğu Kum Pan Ya'nın kurucularından Naz Erayda da vakfın kararına saygı duyup hemen bir ofis tutmuş fakat İSM'nin arka sokağındaki bu ofiste çalışmaya dayanamayacağını fark edip anlaşmayı iptal etmiş. “ıktık çıkıyoruz duygusu hep vardı ama ben yine de çok sarsıldım. Burayı iselleştirmiştim, çünkü burada çok özel işler yaptım. Tarlabasınnın kimliğinden, binadan esinlenen işler ürettim. Burası eşsizdi çünkü hem merkezde hem 'ötekilerin' yaşadığı bir alanda hem de ucuz bir yerdidi.”

3. TOPLUMSAL DEĞİŞİMİN MEKÂNSAL BEKLENTİLERİN DEĞİŞİMİNDEKİ ROLÜ

3.1 İnsan İhtiyaçları

İnsan davranışları belli alanlardaki ihtiyaçlarına bağlı olarak ortaya çıkabilmekte ve şekillenebilmektedir. Ortaya çıkan bu davranışlar kişinin fizyolojik yapısı, yetenekleri, yaşadığı kültüre, sosyal çevre, etnik ve dinsel özellikleri kadar psikolojik ihtiyaçları tarafından da etkilenmektedir.

İnsan ihtiyaçlarının çoğu fizyolojik ve psikolojik içeriklidir. Psikolojik ihtiyaçların karşılanması ve doyurulması fizyolojik ihtiyaçlara bağlıdır (Cüceloğlu, 1992). Her insanın kendine özgü ihtiyaçları vardır ve bu ihtiyaçlar bireyin belli davranışları göstermesi için güdülenmesine neden olur (Baymur, 1985).

3.1.1 İnsan ihtiyaçlarına yönelik kuramsal çalışmalar

Çevre içinde var olduğundan beri etrafındaki varlıklar, diğer canlılar ve insanlar ile ilişki halinde yaşayan insanın özelliklerini anatomik, fizyolojik, psikolojik ve toplumsal özellikler olarak sayabiliriz. Bu özellikler içerisinde insanın psikolojik özelliklerini Cronberg üç ana grupta toplamaktadır. Bunlar;

- Öğrenme ve olgunlaşma,
- Us yapısının gelişmesi, usun özellikleri anımsama, düşünme ve nedenleme, kavram geliştirebilme olarak sıralanmaktadır,
- İnsanın duygularını değerlendirebilme özelliği (Cronberg, 1972).

İnsan yapısı ve ihtiyaçları üzerinde yapılan incelemeler, insanların basit olarak fiziksel ve psikolojik olarak iki temel alanda ihtiyaçları olduğunu, ancak bunların zaman zaman birbirine karışarak hem fizyolojik hem de psikolojik ihtiyaçların aynı anda ve durumda hissedilebildiğini gösterir. Örneğin alan ihtiyacının sadece fiziksel değil aynı zamanda psikolojik bir ihtiyaç olduğunu ileri süren F.F. Darling buna bağlı olarak kaygıya karşı güvenlik ve sıkıntıya karşı uyarı gibi iki gereksinimden bahseder (Darling, 1952). R.Adley üçüncü bir ihtiyaç olarak öz kimlik-kendi

türünden ayrılmak ve anonimliğe karşı olma ihtiyacını ekler. R.Adley bu üç ihtiyacın insanın da dâhil olduğu bütün gelişmiş hayvanların davranışlarını motive ettiğini ve bu üç ihtiyacın hiyerarşik sıralamasında özkimlik ihtiyacının en güçlü olduğunu onu sırayla uyarı ve güvenlik ihtiyacının izlediğini savunur (Adley, 1966).

Psikologlar sosyal davranış ile ilgili gereksinimleri ön planda tutarlar. Örneğin W.C. Schuctz sosyal davranışlara dayanan üç temel ihtiyacı, topluluk bilinci, üstünlük ve sevgi olarak sıralar. Freud'un (libido) ve Adler'in (üstünlük mücadelesi) kuramları diğer psikologların multi-motivasyonel ihtiyaçlar tanımları ile çelişki halindedir. H.Murray, G. Alport ve A. Maslow gibi psikologlar, ihtiyaçlar karşılandıkça kendini var etme gibi daha gelişmiş, kişinin kendisini ispatlamasına yönelik gereksinimlerin gündeme geldiğini vurgular (Mikellides, 1980).

Maslow'un temel ihtiyaçlardan üst düzey ihtiyaçlara doğru gelişen ihtiyaç piramidine göre insanın canlı kalabilmesi için fizyolojik gereksinimler, güvenlik gereksinimleri, ait olma ve sevgi gereksinimi, saygı görme gereksinimi, kavrama gereksinimi, estetik gereksinimler ve kendini var etme gereksinimleri hiyerarşik olarak tabandan itibaren sıralanırlar (Maslow, 1970).

Maslow teorisi, insanların belirli kategorilerdeki ihtiyaçlarını karşılamalarıyla, kendi içlerinde bir hiyerarşi oluşturan daha 'üst ihtiyaçlar'ı tatmin etme arayışına girdiklerini ve bireyin kişilik gelişiminin, o an için başat olan ihtiyaç kategorisinin niteliği tarafından belirlendiğini söz konusu etmektedir. Maslow'un kişilik kategorileri kendi aralarında bir dizilim oluştururlar ve her ihtiyaç kategorisine bir kişilik gelişme düzeyi karşılık gelir. Birey, bir kategorideki ihtiyaçları tam olarak gidermeden bir üst düzeydeki ihtiyaç kategorisine, dolayısıyla kişilik gelişme düzeyine geçemez.

Şekil 3.1 : Maslow'un ihtiyaçlar piramidi

Maslow'a göre birey için o an başta olan gereksinimler hangi kategoriye ait gereksinimler ise, diğer deyişle günlük etkinlikleri ağırlıklı olarak hangi gereksinimleri doyurmaya yöneliyorsa, kişilik gelişmişlik düzeyi de onun istencinden ya da seçiminden bağımsız olarak bu gereksinim kategorisine karşılık gelen düzeyde bulunacaktır.

Belirli bir kategorideki gereksinimler tam olarak karşılanmadan kişi bir üst düzeydeki kategorinin gereksinimlerini algılamaz, böyle gereksinimleri yoktur. Örnek olarak günlük olarak karnını doyurabilen fakat güvenlik içinde bulunmayan, kendini sürekli olarak olası bir tehdit altında algılayan bir insanın, dünya görüşünü geliştirmek için kitap okumak gibi bir gereksinimi yoktur.

Belirli bir gereksinim kategorisindeki gereksinimlerin karşılanması durumunda kişi, bir üst kategorideki gereksinimleri karşılamaya yönelecektir. Bu durum kişilik gelişme düzeyini de bir üst düzeye sürükleyecektir. Cüceloğlu'na göre piramidin en üst seviyesinde yer alan kendini gerçekleştirme (self-actualization) aşamasına herkes ulaşamayabilir. Fakat büyük ressamlar, sanatkârlar, yazarlar, şairler, filozoflar ve mistikler bu aşamaya gelerek, yaşamlarının en önemli doruk deneyimlerini gerçekleştirmiş kimseler arasına girerler. Kendini gerçekleştirmiş kimseler her zaman şöhretli ve tanınmış kimseler olmak zorunda değildir; yaşamını son derece anlamlı gören ve yaşamın her dakikasını doyarçasına yaşayabilen herkes, ister tanınmış ister

tanınmamış olsun, bu aşamayı gerçekleştirmiş olarak algılanır. Kendini gerçekleştirmiş kişiler hayatın tadını alarak yaşarlar, yaratıcıdırlar, yaşama gülümseyerek bakarlar. Bu kişiler kendilerini özgür hissederler; yaşamın karmaşıklığına büyük bir saygı duyarlar ve olayları yargılamadan olduğu gibi kabul etmeyi başarırlar (Cüceloğlu, 2007).

Çevresinde ve içinde yetiştiği sosyo-kültürel ortamda paradan başka bir şey konuşulmayan bir kişinin, manevi değerlerin ağır bastığı kendini gerçekleştirme aşamasına geçmesinin zor olacağını belirten Cüceloğlu, Maslow'un piramidini şu şekilde yorumlamaktadır:

- Üst düzeydeki bir güdüye gidebilmek için alt düzeydeki bütün güdülerin doyuma ulaşması gerekliliği yoktur; belirli bir derecede doyumluluk sizi öbür düzeye hazır hale getirebilir.
- Bireyden bireye düzeyler arasında farklılık olabilir; bazı kimseler için sosyal ilişkiler kurarak insanlarla yakınlaşma güdüsü, emniyet ve korunma düzeyinden daha önce gelebilir, fakat bir başkası için bu doğru olmayabilir.
- İnsanların içinde büyüdüğü aile ortamı ve kültürün değerleri, hangi düzeydeki güdülerin daha belirgin ve baskın bir rol oynayacağını saptar.

İnsan davranışlarının açıklanmasında öncü kuram kabul edilebilecek Freud'un Kuramı'na göre ise, organizma eksikliğini ya da ihtiyacını duyduğu bir nesne bularak ona eriştiği zaman ihtiyacı en düşük düzeye indirip doyuma vararak dengesini yeni baştan kurar ve onu rahatsız eden uyarıyı yok eder (Aydın, 1993). Bir başka yönden ise, Eysenck, Arnold ve Meili'ye göre temel ihtiyaçların gerçek doğası ve onların davranışa etkisi, ihtiyacı teorik bir kavram olarak düşünmemize yol açabilir (Kesici, Üre ve ark. 2003). Horney'e göre ise, güven gereksinimi insan davranışında temel etkendir (Yıldız, 2002).

İnsan ihtiyaçlarının tanımlama ve sınıflamasında herkesin benimsediği, onayladığı bir liste geliştirme yönünde yapılan çalışmalarda henüz ilerleme olmamakla birlikte bu bilgiler belirli bir problem ile ilgili alanda ihtiyaçların belirlenmesinde yol göstererek pratik yararlar sağlamaktadır.

3.1.2 Günümüzde değişen insan profili ve değişen beklentiler

Toplum ve kültür zaman içinde değiştiğçe, bireylerin gereksinmelerinin de değişeceğini düşünmek doğaldır. Veroff, Depner, Kulka ve Douvan iki farklı grubun 1957'de ve 1976'da gereksinme ölçütlerini almışlardır. Ölçülen gereksinmeler başarıma, diğer insanlarla ilişkiler kurup yakınlaşma, başkalarını denetleme ve başkaları tarafından denetlenmekten sakınma gereksinmeleridir (Cüceloğlu, 2007).

Araştırmanın sonuçları cinsiyete göre gruplandıklarında şu sonuçları elde etmişlerdir: Erkeklerde başarıma gereksinmesi aynı kalmış, başkalarıyla yakınlaşıp ilişki kurma gereksinmesinde bir azalma olmuş ve diğer iki gereksinme, yani başkalarını denetleme fakat başkaları tarafından denetlenmeme gereksinmeleri artmıştır. Kadınlarda, başarıma ve başkaları tarafından denetlenmekten kaçınma gereksinmelerinde bir artma olmuş, diğer iki gereksinme, yani başkalarını denetleme ve ilişki kurarak yakınlaşma gereksinimleri aynı düzeyde kalmıştır.

İnsan gereksinmelerinin karşılanması konusunda çeşitli araştırmalar yapılmıştır fakat günümüzde değişen toplum yapısı, kültürel özellikler, gelişen teknolojiler ve kentin değişen yapısı bu gereksinimlerin içeriklerini değiştirmeye başlamıştır. Eğitim oranının her geçen gün arttığı, iletişim ve bilişim teknolojilerinin üst düzeye ulaştığı günümüzde bireyselleşme gün geçtikçe önem kazanmaktadır ve bu durum özellikle aile ilişkilerinde çözümlere yol açmış, bireyin kendine ait gereksinimleri daha ön plana almasını sağlamıştır. Birey sadece aile yaşantısında değil iş yaşantısında da bireysel özelliklerini ön planda tutmaya başlamış kişinin başarıma ve kendini gerçekleştirme gereksinimi artmış, bunun yanında diğer bireyleri denetleme altında tutma, aynı zamanda başkalarına bağımlı olmama ve denetlenmeme istekleri üst düzeye ulaşmıştır. Bireyin günümüzdeki değişimlerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Öncelikle çekirdek aile kavramı aile yaşamına yerleşmiş, hatta tek başına yaşayan veya tek başına çocuk yetiştiren insanlar artmaya başladı. Bununla birlikte daha küçük ve kullanışlı, maliyeti düşük, bakımı, temizliği, dekorasyonu kolay evin önemi artmış, mimaride insani ölçek kavramı yerleşmeye başlamıştır. Mekânsal açıdan baktığımız zaman günümüzde stüdyo daire ve loftun kullanımının yaygınlaşması bu değişimin bir yansımasıdır.
- TV-internet kullanımı insanların ev içindeki yaşam biçimini kökten değiştirdiği için, hatta ev içi yaşam zamanını arttırdığı için, konutların mimari programında

değişiklikler olmaya başlamıştır, özellikle teknolojinin yerleşmesi ile birlikte home office kavramı hayatımıza yerleşmiştir.

- Komşuluk ilişkisi zayıflamış, misafirlik olgusu seyrekleşmiştir. Salon artık sadece misafir için açılan bir mekân değil, evin sosyal yaşam merkezi olmuştur.
- Kadın çalışma hayatında daha fazla yer almaya başlamış, ev kadını fonksiyonu az da olsa zayıflamış ve kadının bu özelliği ile birlikte güncel pratikler ön plana çıkmaya başlamıştır.
- Zaman kullanımı, hızlı ve pratik yaşam gereği daha önemli hale gelmiş hatta kent içinde bile ulaşılabilirlik ve mesafeler önem kazanmıştır.
- Evde daha çok zaman geçirme, altyapıdaki gelişme, hijyen pratiğindeki yaygınlaşma ve bağımsız yaşam nedeni ile ıslak hacim gereksinimi artmıştır.
- Araba kullanımı yaygınlaşmış, dolayısı ile park olanakları şehir içindeki konutun önemli bir özelliği haline gelmiş, bununla birlikte konutun bulunduğu alanda bireye artan spor ve rekreasyon gereksinimi için mekânlar oluşturulmaya başlanmıştır.
- Güvenlik gereksinimi artmış, bununla birlikte güvenlik olanakları da artmıştır.
- Özellikle ülkemizde deprem korkusu nedeniyle lokasyon, zemin durumu, statik proje, uygulama kalitesi önemsenmeye başlamış, tüketim bilinci çok yavaş ve sadece belirli kesimlerde gelişmiş, mimari formasyonun önemi biraz artmıştır.

3.2 Toplumsal Değişimin Mekânsal Yansımaları

Toplumsal değişim her toplum için geçerlidir ve değişim kaçınılmazdır. Bununla birlikte meydana gelen değişimler sadece bireyi değiştirmekle kalmayacak aynı zamanda beraberinde bireyin yaşadığı çevreyi değiştirmesine ve yeni ihtiyaçlara göre yeniden şekillendirmesine sebep olacaktır. Dönüştürülen yapılarda bireysel değişimlerin ön planda olduğu göz önüne alınacak olursa toplumsal değişim dinamiklerinin incelenmesi konumuza ışık tutacaktır.

3.2.1 Toplumsal değişim dinamikleri

Binlerce yıl öncesinde ünlü filozof Heraklitos, “Aynı nehirde iki kez yıkanamazsınız”; çünkü “her şey akar” diyor. Bir başka sözünde de “Değişmeyen tek

şey değişimdir” diyor. Hiçbir toplum kendisini tümüyle değişimin dışında tutamıyor. Toplumsal değişme kavramı, bir bilim olarak ortaya çıktığı dönemden itibaren sosyolojinin temel kavramlarından birisi olmuştur.

Toplumsal eylem ve etkileşim kalıpları olarak tanımlanabilen ‘toplumsal yapı’nın, çeşitli unsurların bir araya gelmesi sonucunda oluştuğu bilinmektedir. Toplumsal yapıyı oluşturan unsurlardan herhangi birinin değişmesi ise diğer unsurların değişmesini beraberinde getirmektedir (Kongar, 2004). ‘Toplumsal değişme’ ise en genel anlamda, bir toplumdaki kurumların, sosyal yapıların ve insanlar arasındaki ilişkiler ağının farklılaşması olarak tanımlanabilmektedir. Her toplum kendi iç ve dış dinamikleri ile sürekli değişim geçirmektedir. Değişme hızı ve yönü belli olmamakla birlikte toplumlar için değişme kaçınılmazdır (Berkay, 2006).

Bazı sosyologlar, toplumsal değişmeyi kültürel değişmeden farklı olarak kullanmaktadırlar. Onlara göre kültürel değişme, daha çok normlarda, sembollerde ve değerlerdeki değişmeyi ifade etmektedir. Ancak toplumsal değişme büyük ölçüde kültürel değişmeyi de kapsamaktadır. Crozier’in ifadesi ise onu istediğimiz biçimde yönlendiremeyeceğimiz, son derece karmaşık bir kavramdır. (Crozier, 1999). Kültürde ve toplumsal kurumlarda zamanla dönüşümü ifade eden toplumsal değişme sürecinin Macionis ve Plummer’a göre dört temel karakteristiği vardır: (Macionis, J.J., Plummer, K., 1998).

- Boyutları toplumdan topluma farklılaşsa da, toplumsal değişme her yerde olur,
- Toplumsal değişme bazen planlı; fakat çoğunlukla da planlanmamış bir şekilde olur,
- Toplumsal değişme uyumsuzluklar yaratır,
- Bazı değişmeler diğerlerinden daha önemlidir.

Toplumsal değişimi kültürel, sosyal, teknolojik, siyasal ve ekonomik bağlamda incelemek mümkündür. Günümüzde ise toplumsal değişimin bizi en çok ilgilendiren faktörleri arasında endüstri devrimini, kapitalizmi ve küreselleşmeyi sayabiliriz. Bozkurt’ a göre aslında endüstri devrimi gibi, küreselleşme de öncelikle bir olgudur. İnsanlığın bilimsel, teknolojik ve ekonomik gelişim düzeyinin bugün geldiği yeri ifade etmektedir. Ancak nasıl modern/endüstriyel toplumların gelişim sürecinde, yeni

kurumlar ve anlayışlar gelişmişse günümüzde de küreselleşme sürecine paralel olarak, bu çağa özgü kurumların ve anlayışların ortaya çıkmasına tanık olmaktadır.

Çeşitli toplum tanımlarıyla karşılaşırız, çünkü “toplumu nasıl tanımladığımız, bu insanların hangi niteliklerine önem verdiğimizle, ya da onları nasıl gördüğümüzle ilgili bir noktadır.” Değişik yaklaşımlar toplumu, sosyokültürel bir olay olarak, toplumsal ya da kurumsal bir sistem olarak, kendi kendini devam ettiren bir varlık olarak, ya da kendi kendine yeterli bir varlık olarak yorumlar. Bu değişik yorumları inceledikten sonra E.Kongar, toplumu kendi deyiimiyle ‘en basit ve en genel olarak’ şöyle tanımlıyor: “Toplum, insan ömründen uzun yaşayan ve kendi kendini devam ettiren bir insan topluluğudur.” Bu tanım, bütün toplum tanımlarında ortak olan noktaları kullanarak bir tanım yapmak amacıyla hazırlanmıştır. Toplumun diğer tanımlarından birkaçını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Yaşamlarını sürdürmek, birçok temel çıkarlarını gerçekleştirmek için işbirliği yapan, aynı toprak parçası üzerinde birlikte yaşayan ve ortak bir ekini olan insan kümesi (TDK, 2008).
- Toplum, belirli bir toprak parçasında yaşayan, ortak bir politik otorite sistemine tabi olan ve çevrelerindeki öteki gruplardan ayrı bir kimliği olduğunun farkında olan bir insan grubudur (Giddens, 2000).

Özellikle ilk tanıma bakarsak günümüzde toplum tanımının çok daha geniş ve esnek olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle sanayi devrimiyle başlayan değişimler, teknolojinin her geçen gün ilerlemesi ile birlikte küçülen sınırlar ve küreselleşen dünyada toplumlar arasındaki sosyal sınırların çizilmesi zor bir hale gelmiştir. Aynı şekilde toplum içindeki bireylerin ait olduğu sınıfların da kesin çizgilerle ayırt edilmesi güçleşmiştir. Her bir sınıfın taşıdığı özellikler farklı olmakla birlikte, aynı sınıf içerisinde olan bireyler arasında da çok yönlü farklılıkların olabileceği göz önüne alınırsa, günümüz toplumunun bünyesinde barındırdığı karmaşıklık ve çok boyutlu açılımlar daha kolay anlaşılabilir. Bu bağlamda araştırma konusuna ışık tutması açısından günümüz toplumunun sınıf özelliklerini daha iyi ortaya koyabilmek ve teze konu olan seçkin kültürün sınıfsal özelliklerini ortaya çıkarabilmek için toplumsal değişim dinamikleri kapsamında toplumsal tabakalaşmayı ve kültür kavramını daha yakından inceleyebiliriz.

Aslında birbirlerinden ayrılması olanaklı olmayan toplumsal yapı ve kültürel yapı, yani insan ilişkileri ile insanların kullandıkları araçlar ile değerleri, kuralları, anlamları, bir arada sosyo-kültürel yapıyı, ya da sosyo-kültürel olayları meydana getirirler.

3.2.1.1 Sınıfsal değişim

Toplumsal tabakalaşma:

Toplumsal tabaka, toplumsal özellikleri (makam, servet, güç, yaşam biçimi) bakımından birbirlerine yakın olan (birbirine benzeyen) insanların oluşturduğu bütünlüğe denir. Başka bir tanımla toplumsal tabaka, yaşamda benzer avantaj ve dezavantajları paylaşan insan grubudur (Fulcher, 1999). Toplumsal tabakalaşma ise toplumu oluşturan bireylerin yaşama biçimleri, eğitim düzeyi ve gelirlerine göre hiyerarşik (aşamalı) olarak üst üste gelen sınıflar halinde sıralanması (farklılaşması) dır.

Bir toplumda tabakalaşma sınıflar arası farklılaşmadan doğar ve tabakalar arasındaki bireyler arasında farklılaşma görülebileceği gibi aynı toplumsal tabaka (katman) içindeki bireyler arasında da farklar bulunabilir aynı tabaka içindeki farklar sosyal sınıfları oluşturur.

Tarihi gelişim süreci içerisinde karşılaşılan tabaka biçimlerini aşağıdaki biçimde sıralayabiliriz:

▪ Kapalı toplumsal tabakalaşma:

Toplumsal tabaka ve sınıflar arası geçişin yasalar, gelenekler ve dini kurullarla yasaklandığı sistemdir. Bu toplumlar kapalı toplumlardır. Birey hangi sınıf ve tabakada doğmuşsa yaşamını o tabaka ve sınıfta sürdürmek zorundadır. Örneğin; Hindistan'da görülen kast sistemi ve 19. yy'a kadar görülen kölelik sistemi gibi.

Kast düzeninin en katı örneğinin görüldüğü Hindistan'da dört büyük kast vardır:

- Din adamları (Brahmanlar)
- Askerler (Kshatriyalar)
- Toprak sahibi ve tüccarlar (Vaisyalar)
- Zanaatçı ve işçiler (Surdalar)

Bu dört kastın dışında, hiçbir değeri ve hakları olmayan insanlar bulunmaktaydı. Bunlara parya (ayak takımı) denmekteydi.

Antik Yunan'da görülen kölelik düzeni de kapalı toplumsal tabakalaşmaya örnek gösterilebilir. Kölelik düzeni de kast düzeni gibi tabakadan tabakaya geçişin olmadığı bir tabakalaşmayı ifade eder. Bu sistemde büyük toprak sahipleri, atölyesi olanlar, tüccarlar üst tabakayı; kölelerde alt tabakayı oluşturmaktaydı. Orta tabakayı da kendi emekleri ile geçinen zanaatçı ve köylüler oluşturmaktaydı.

▪ **Yarı Kapalı Tabakalaşma:**

Toplumsal tabaka ve sınıflar arası geçişin kısmen yasaklandığı sistemdir. Bu sistemde tabakalar arası geçişi yasalar değil gelenekler kısıtlar. Örneğin; Orta Çağ Avrupası'nda görülen feodal yapıdaki zümreler gösterilebilir.

Yarı kapalı tabakalaşmada hiçbir birey kendi kişisel başarısı ve yeteneğiyle yükselmez. Statü yükselmesi ancak bunu hukuken yapmaya yetkili olan otorite tarafından sağlanabilir. Orta Çağda Batı Avrupa'da yarı tabakalaşma düzeninde (ekonomik ölçütlere göre) görülen başlıca tabakalar şunlardır:

- Kral ve soylular
- Din adamları (rahipler)
- Köylüler (marabalar)
- Mesleki birlikler (loncalar)

Örneğin; lonca üyesi olmayan bir kimse o meslekte çalışamazdı. Lonca dışı bir kişinin kent içinde ticaret yapması imkânsızdı.13. yy Osmanlı Devleti'nde görülen Ahilik de yarı kapalı tabakalaşmaya örnek gösterilebilir. Örneğin; bir zanaat dalında çalışmak isteyen o zanaatın Ahi birliğine katılmak zorundaydı.

▪ **Açık Sınıf Tabakalaşması:**

Toplumsal tabaka ve sınıflar arası geçişin serbest olduğu sistemdir. Açık sınıf tabakalaşmasının en belirgin örneği sanayileşmiş demokratik toplumlarda görülür. Bu toplumlarda ayrıcalıklı bazı kişilerin değil, tüm halkın yönetimine katılması sağlanır. Sistem bireye çok sayıda özgürlük; yasalar önünde eşitlik ve eğitimde fırsat eşitliği tanır. Bireyler istek, çaba ve yetenekleri oranında sınıf ve tabaka değiştirebilirler.

Açık sınıf tabakalaşmasında alt, orta ve üst olmak üzere üç tabaka vardır. Bir toplumsal tabakanın üyeleri, aynı tabakadan olduklarının bilincine vardıklarında ve kendilerini diğer tabakalardan ayırt ettiklerinde toplumsal sınıf sayılır. İşçi sınıfı, işveren sınıfı v.b. Gelişmiş ülkelerde en yaygın tabakalaşma biçimi toplumsal sınıf ayrılıklarıdır.

Sınıf, bir toplumda, aynı görevi yapan, aynı yararı sağlayan, aynı şartlarda yaşayan büyük insan grubu olarak tanımlanabilir (TDK, 2008). Başka bir tanıma bakarsak sınıfı, bir topluluk içinde, birbirlerinden ekonomik ve toplumsal yönlerden ayrılan ve aralarında karşıtlıklar bulunan bölüklerden her biri olarak tanımlayabiliriz. Toplumbilimlerinde ise sınıf aralarında ortak bir kültür ve yaşama düzeyi olan bireyler topluluğu ve toplumun yapısında aynı ekonomik koşullar ve ilişkilerle birbirine bağlı olan tabaka olarak ifade edilir.

Tarihen belirlenmiş bir sosyal üretim sistemi içinde aldıkları yerle, üretim araçları ile olan bağlantılarıyla, (çoğu zaman yasalarla getirilen ve tespit edilen) sosyal emek organizasyonu içinde oynadıkları rolle ve dolayısıyla da, kendi paylarına düşen sosyal servetin büyüklüğü ile birbirlerinden ayırt edilen geniş insan grupmanlarına sınıflar denir. Sınıflar, belirli bir ekonomi rejimi içinde tuttukları farklı yer sonucunda, biri öbürünün emeğini kendisine mal edebilen insan topluluklarıdır (Marksist Ekonomi Sözlüğü).

Sınıf sisteminde bireylerin konumu büyük ölçüde bireysel (özellikle de ekonomik) başarıya göre belirlenir. Hemen hemen her endüstriyel toplum, sınıf sistemine dayanan bir tabakalaşma düzenine sahiptir. Bu toplumlarda, eğitim ve uzmanlık bilgisi, bireyin toplumsal kökenlerinden daha büyük bir önem arz eder. Bazı sosyal bilimciler meslek ve gelir temelinde toplumsal hiyerarşiyi üçe ayırırlar. Bunlar büyük mülk sahiplerinden oluşan üst sınıf, profesyonel ve beyaz yakalılardan oluşan orta sınıf ve düşük gelirli kol işçilerinden oluşan alt sınıftır.

Bazı sosyal bilimciler de toplumsal sınıfları beş gruba ayırmaktadır:

- Üst sınıf: En zenginler
- Üst-orta sınıf: Yüksek maaş alan profesyoneller
- Alt-orta sınıf: Eğitimli beyaz yakalı işçiler ve düşük maaş alan profesyoneller
- İşçi sınıfı: Saat ücretiyle çalışan vasıflı mavi yakalı işçiler
- Alt sınıf: Vasıfsız işçiler ve işsizler

Bryn Naylor'a göre toplumsal sınıf olgusu, ırk, cinsiyet, din, v.b. gibi insanları sınıflandırmak için kullanılan, toplumsal olarak yaratılan bir kavramdır ve toplumsal sınıf kavramının algılanışı, birisinin parasal zenginliği, gördüğü eğitim, işi, cinsiyeti, dili, siyasal görüşü, v.b. gibi özellikleri kapsamaktadır.

Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'ye göre birisinin zevklerine göre de mensup olduğu sınıf değişebiliyor. Murat Belge, bir yazısında Türkiye toplumu bağlamında bunu andıran ilginç birkaç gözlemde bulunuyor. Yoksul Hindistanlılar'la zengin Belçikalılar'ın bir arada yaşadığı toplumu tanımlayan 'Belindia' terimini irdeliyor. Belindia terimi daha önce bir başka toplumbilimci tarafından ortaya atılmış bir kavramdır. Bu kavram bir toplumun sanki iki ayrı toplumu bünyesinde barındırıyormuş gibi, birbirinden çok farklı iki uç kesimi bünyesinde taşıması ile ilgilidir. Bir kesimin hayat tarzına baktığımızda Belçika'da nasıl bir hayat yaşanıyorsa onlar da aynı şeyleri yapıyorlar, diğer taraftan öbür kesim Hindistan'daki yoksulları akla getirecek şekilde yaşıyor. Buna yönelik bu grupları ayıran temel etken genel olarak ekonomik olmakla birlikte sadece ekonomik değil, kültürel etkenleri de bünyesinde barındırıyor. Dolayısıyla yalnız başına ekonomik-sınıfsal ölçüt durumu açıklamakta yetersiz kalıyor. Bunun yanına tarihi gelişme biçimini ve onun yarattığı kültürel yapılanmayı da eklemek gerekiyor.

Belge, Türkiye'de gözlemlenen durumun biraz farklı olduğuna dikkat çekiyor. Türkiye halkı arasında 'toplumsal devinim'in, yani alt sınıflardan çıkıp üst sınıflara girenlerin sayısının, çoğaldığını ileri sürüyor. Böylece Belge'ye göre 'Belçikalılar'la 'Hintliler' (alt sınıftakilerle üst sınıftakiler) aynı zevk ve değerleri paylaşmaya başlıyorlar. Yani Bourdieu'nün dediği gibi insanların toplumsal sınıfına göre zevkleri farklıdır. Ancak Belge, toplumsal devinim nedeniyle insanların değer yargılarının ve

zevklerinin değişebileceğine işaret ederek Bourdieu'nün daha çok sabit sınırlarla tanımlanan 'Habitus' olgusuna ilginç, yeni bir boyut katıyor.

Belge'nin tanımıyla toplumsal 'mobilizasyon' arttıkça, yani alt tabaka içinden bir yolunu bulup para kazanarak üst tabakalara tırmananların sayısı arttıkça, ekonomik skalanın en altındakilerle en üstündekilerin manevi düzeyde aynı zevkleri, aynı değerleri benimsediklerini görüyoruz. Bu düzeyde farklılığı yaratan şey, Türkiye'de adamın cebindeki paranın miktarı değil, diplomasının niteliği. Dolayısıyla, gene alttan gelerek, öyle bir eğitim filtresinden geçmek ve böylece bu toplumun 'Belçikalıları' arasına girmek de mümkün.

Tüm bu açıklamalardan sonra Türkiye'de özellikle son dönemlerde sınıfsal farklılıkları açıklamak için sadece ekonomik ölçütlerin ya da sadece kültürel ölçütlerin kullanılmasının yeterli olmayacağı söylenebilir. Sınıflar arasındaki farklılıklar artmakta ve sınıflar arasındaki geçiş sınırları birbirine karışmaktadır. Bu sınıflar arasındaki geçirgenlik arttıkça toplumda aynı sınıflar arasında bile çok farklı özelliklere sahip kesimler ortaya çıkabilmektedir. Diğer bir açıklamayla mesela, sadece yüksek gelire sahip olmak aynı zamanda o bireyin kültürel birikiminin fazla olacağı anlamına gelmeyeceği gibi, toplum içinde seçkin beğenilere sahip kesiminde sadece üst kesime dâhil olduğu sonucuna varılamaz.

3.2.1.2 Kültürel değişim

Toplumsal değişim dinamiklerinden bizi ilgilendiren diğer önemli bir konu kültür kavramı ve kültürel değişmedir. Bilindiği gibi çok çeşitli kültür kavramları yapılı ve toplumun barındırdığı kültürel gruplara ait alt kültür, popüler kültür, karşı kültür ve seçkin kültür gibi çeşitli sınıflamalar yapılı.

Yüzyıllar önce 'bireysel farklılıklar' sorunu yoktu. Tanrı insanları farklı yaratmış dendiğinde sorun çözümleniyordu. İnsanın, özellikleri, kişiliği, davranışları kalıtımla veya soya çekimle açıklanıyordu. Sonra Lock'un kuramı geldi, modern çağların kültür ve eğitim kurumları gelişti. Hayır: Kalıtımın katkısı çok azdı. Bebekler tertemiz bir balmumu gibi doğuyor, eğitim ve kültürle biçimleniyordu. En son bilimsel araştırmalar ise kültür ve eğitimin katkısını ve etkisini tümünden yok saymamakla birlikte, genlerin belki de sanıldığından daha fazla etkili olduğunu kanıtıyor (Güvenç, 2002).

Kültür kavramının sosyoloji, antropoloji ve sosyal psikolojide çok çeşitli tanımları vardır. Kroeber ve Kluckohn 1952'de kültür tanımları ve kavramlarının 150 tanımını bir araya getirmişlerdir (Rapoport, 1980; Altman&Chemers, 1989). Kültür, bireyin kendisini, ekonomik düzeni, devleti, aileyi ve yaşamın örgütlenmesini içeren geniş kapsamlı bir kavramdır (Çakın, 1988). Farklı kültürler, farklı yaşam stillerini (tarzlarını) olduğu kadar, dünyayı farklı algılama biçimlerini ve farklı değer sistemlerini de simgeler (Güvenç, 1976). Rapoport kültürün genel tanımını üç görüşte genelleştirir:

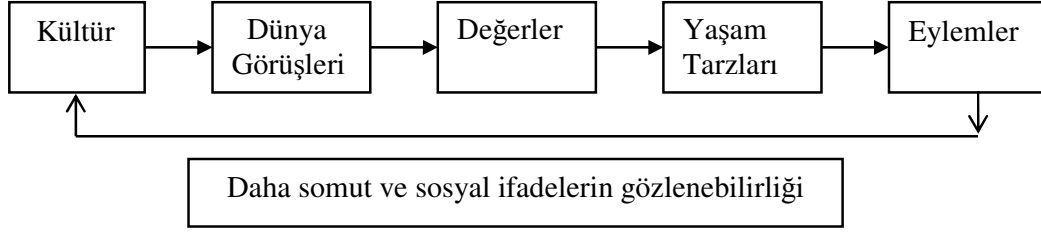
- Bir grubun tipik yaşam yolu,
- Sembolik kodlar yoluyla aktarılan bir sembol sistemi olarak anlam ve bilişsel şema,
- Hayatta kalmak için, ekoloji ve kaynaklarla ilgili bir grup uyumsal stratejiler.

İnsanbilim çevreleri, yaklaşık yüzyıldan bu yana, İngiliz Tylor'ın (1971) tanımını büyük ölçüde benimsemiştir. Tylor'a göre kültür ya da uygarlık, toplumun üyesi olarak, insan türünün öğrendiği, edindiği, bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür. Tylor'ın bu tanımı, kültür kuramı ve bilimiyle uğraşanlara yön göstermiştir. Bu tanımdan çıkan anlamları Murdock (1940) birkaç alt başlık altında toplayıp yorumlamaya çalışmıştır:

- Kültür, içgüdüsel ya da kalıtsal değil, her bireyin doğduktan sonra, yaşayarak kazandığı, öğrendiği bilgi, davranış ve alışkanlıklardır. Mademki öğrenilir, eğitimin kurallarına, yasalarına ve ilkelerine uygun olmak zorundadır.
- Bütün canlılar, yaşadıkları sürece, varlıklarını sürdürecektir, kendilerini tehlikelerden koruyacak bazı beceriler kazanırlar. Ancak insan öğrendiklerini yavrusuna aktarabilen tek canlıdır. Onun biricikliği kuşkusuz dil öğrenme yeteneğinden gelir. Bu anlamda, ilk yaradılışa kadar uzanan kültürün, tarihi ve sürekli bir varlık alanı olduğu söylenir.
- Kültürün öğrettikleri yalnız zaman boyutunda sürekli değil, fakat aynı zamanda, toplumsal, yani mekâna görelidir. Toplumdan topluma değişir. Bir toplumun sahip olduğu, yarattığı, paylaştığı tüm alışkanlıklar o toplumun kültürüdür. Bu anlamda, toplumun aile, mahalle, köy, kasaba gibi alt

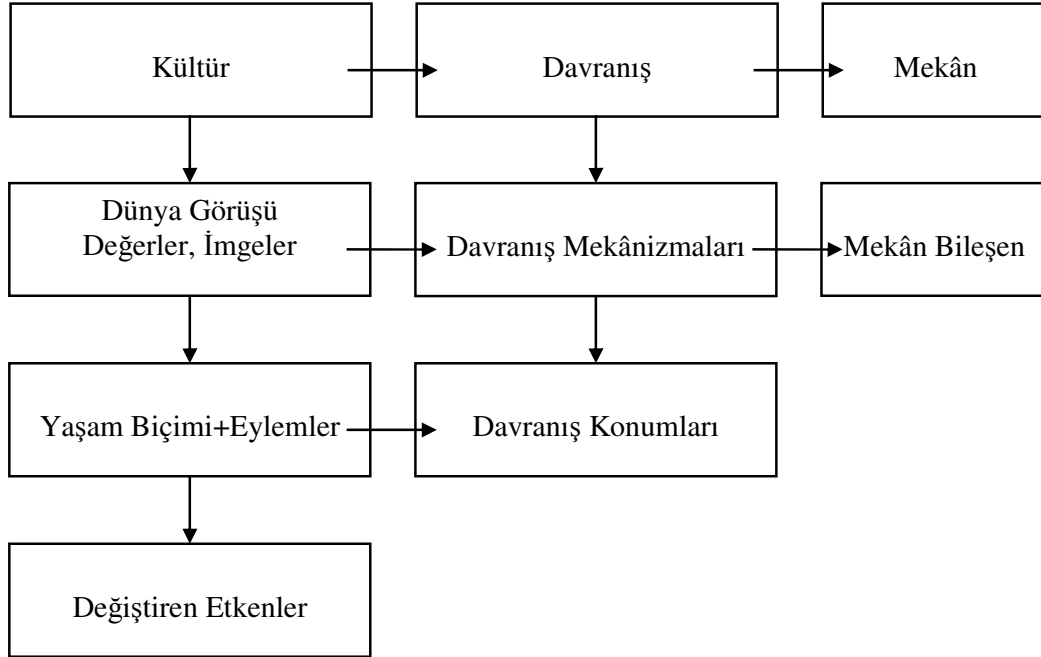
birimlerinin sahip olduğu farklı kültür birikimlerine toplumun alt kültürleri denilebilir. Kültür toplumsal olduğuna göre, geleceği topluma bağlıdır.

- Kültür her ne kadar, ideal kural, davranış ve değerlerden oluşursa da, bireysel tutum ve davranışlar, büyük ölçüde ideallerden ayrılır. Başka bir deyişle, her kültür bütünü kabaca, ideal ve gerçek adını verebileceğimiz bir kültür ikileminden oluşur. İdeal ile gerçek ara sıra birbirine yaklaşırsa, üst üste gelse de, çoğu zaman birbirinden uzaktır. Öyleyse insan davranışlarının büyük bölümü kültürel olsa bile ideal olmayabilir. İnsan veya siyasal bilimcinin bu iki tür davranıştan birine ağırlık vermesi, ideal ile gerçek ikilemini karşı karşıya getirebilir.
- Kültür, biyolojik ve toplumsal ihtiyaçları karşılayıcı yani işlevseldir. Kültürel kurumlar ve ilkeler, başarısı denenmiş çözüm yollarıdır. Doyum düzeyi, alışkanlıkları destekler ve pekiştirir; doyumsuzluk ise değişim ve boşluklara yol açar. Süreklilik doyumun, doyumsuzluktan biraz daha fazla oluşuna bağlanabilir. Mademki biyolojik ihtiyaçlar evrenseldir, bunlara cevap veren kurum ve değerlerin yani kültürlerin belli ölçülerde benzer olması kaçınılmazdır.
- Hemen her kültürün öğeleri, uyum ve doyum sürecinin sonucu olarak bütünleşmek ya da öyle görünmek eğilimindedir. Ancak kimi işlevcilerin ileri sürdüğü gibi, kültürün tam anlamıyla bir bütün ya da bütünleşmiş sistem olduğunu söylemek güçtür. Tarihi ve çevresel etkenlere ve çelişkilere açık olan kültürler tam bir bütünlük kazanamazlar. Kazanır gibi olurken, iç-dış güçler dinamiği, dengeyi ve bütünleşme sürecini alt üst edebilir. Bütünlük bir idealdir. Bütünleşme yerini hemen ayırışmaya, çatışmaya bırakır. Kültürün bir bütün ya da sistem olduğu sık sık yenilenir. Ancak, sistemi tanımlamak zor olduğu gibi, kültürün de tam bir sistem olmadığını savunmak belki daha kolaydır. Kültür varlığı tümüyle maddi veya gözlemlenebilir bir olgu veya nesnel bir varlık değildir. Öyleyse kültür kavramı, hayatla ilgili soyut bir kavramdır. Bu kavram bir coğrafya haritası gibidir. Yeryüzü öğelerini ve engebelerini simgeleyen harita nasıl bir soyutlama ise kültür kavramı da bir soyutlamadır. Kültürel kurum, kavram ve süreçler gerçekliğin adları, yankılamaları ve soyutlamalarıdır.

Şekil 3.2 : Kültür kavramının ayrılan iki yönü (Rapoport, 1990)

Kültür ve davranış yoluyla çevreler ile ilişkili yaşam tarzının daha özel bir görünüşü olan eylemler ve eylem sistemleri bina ve çevre tasarımını etkiler. Her bir eylem, eylemin özü, nerede yapıldığı ve özgün yapılış yolu, eylem sisteminin parçası olan eklenen, bitişik veya birleşmiş eylemler, eylemin anlamı ve sembolik görüşleri olmak üzere dört unsur içinde analiz edilebilir. Bu değişken eylem sistemleri yine değişken setting sistemleri içinde meydana gelir ve çoğu kez kültürlerin geliştiği sosyal kurumların setting sistemlerine bağlıdır (Rapoport, 1977).

Şekil 3.3 : Kültür, davranış ve çevre ilişkileri (Rapoport, 1990)

Kültürel değişim bütün toplumlar için kaçınılmazdır. Gelles'e göre kültürel değişimin üç temel kaynağı var:

- Doğal çevrede yaşanan değişiklik, örneğin iklimdeki değişme, bazı doğal kaynaklarda yaşanan kıtlık, nüfusta ani artış ya da düşüş, insanları değişime uyum sağlamaya zorlamaktadır.
- Kültürel temas, Değerleri, normları ve teknolojileri farklı grupların arasındaki temas kültürel değişmeye yol açabilir.
- Keşif ve icatlar, herhangi bir keşif ya da var olan bir alandaki bilginin ortaya çıkarılması bir grubun yaşam tarzı üzerindeki büyük dönüşümlerin kıvılcımları olabilir.

Kültürel değişme, maddi ve manevi olmayan unsurlar arasında eş zamanlı olmaz. Daha çok ev, araba, tüketim malları ve teknoloji gibi imal edilen nesnelere içeren maddi kültür ile inanç ve değerler gibi maddi olmayan kültür arasında bir mesafe ortaya çıkabilir. Maddi kültür çok hızlı, ancak dünyanın her yerinde yoğun duygusal bağılıkların olduğu maddi olmayan kültür unsurları nispeten daha yavaş gelişir (Bozkurt, 2007).

Alt kültür, toplumun belli bir kesiminin sahip olduğu kültürel örüntülerdir. Bir toplumun kültürü, bütün üyeleri tarafından bütünüyle paylaşılmaz. Egemen kültür içinde alt kültür olarak bilinen farklılaşmalar vardır (Bozkurt, 2007). Alt kültür, belirli bir yaşam tarzının zenginliklerini meydana getiren, egemen kültür kalıbından, yörelere ve toplumsal kategorilere göre değişen yaşam tarzıdır. Alt kültür bir nitelik farkı değil, derece farkıdır (Erkal, 1997).

Seçkin kültürü ise, toplumun elitlerini diğerlerinden ayırt etmeye yarayan kültürel örüntülerdir. Buna karşılık popüler kültür ise, geniş kitlelerin arasında yaygın olan, kültürel kalıplardır (Macionis ve Plummer, 1997). Seçkin kültürü daha ziyade akademilerde, eğitimli insanlar tarafından oluşturulur. Örneğin klasik müzik, güzel sanatlar, edebiyat ve felsefe alanındaki eserler seçkin kültürün örnekleridir. Seçkin kültürünün bulunduğu eksenin öteki ucunda halk kültürü bulunur (Bozkurt, 2007). Halk kültürü, spesifik topluluklar tarafından yaratılan, göreceli olarak izole olmuş, teknolojik olmayan toplumların ürünüdür (Petraçca, 1998).

Bazı sosyologlar seçkin kültürün popüler kültürden daha üstün olduğuna dair düşüncelerden rahatsızlık duyarlar. Onlara göre, kültür toplumun her alanını kapsar

ve herkesin bir kültürü vardır. Onlar şu iki gerekçeyle popüler kültür karşısında seçkin kültürünün yüceltilmesine karşı çıkarlar. Birincisi ne elitler, ne de sıradan insanlar, tek tip zevk ve ilgilere sahip değillerdir. Her iki kategorideki insanlar da çeşitli yollarla farklılaşırlar. İkinci olarak, bir takım insanların daha çok para, güç ya da prestij desteğinde sahip oldukları seçkin kültürünü, popüler kültürden daha iyidir demek tartışılmalıdır (Macionis ve Plummer, 1997).

3.2.2 Günümüzde Değişen Mekânsal Beklentiler

Günümüzde değişen yaşam koşulları, teknolojik ilerlemeler, her geçen gün yoğunlaşan ve kalabalıklaşan kent yaşantısı, değişen aile yapısı ve değişen bireysel özellikler ile birlikte insanların mekânsal beklentileri ve ihtiyaçları değişmiştir. İnsanların yaşam alanlarında, çalışma ortamlarında, yemek mekânlarında hatta alışveriş merkezlerinde çok çeşitli değişimler meydana gelmiştir.

Özellikle konut zaman içerisinde büyük değişimler göstermiş, gerek yoğunlaştığı bölgeler gerekse sunduğu olanaklar bakımından kimlik değiştirmiştir. 1990'lı yıllar, toplumun bir kesiminin gelirinin daha çok artmasıyla 'ben'in ön plana geçtiği, 'keyif alma' nın öncelikler arasında yer aldığı, kendilerini İstanbul'un asli sahipleri olarak görenlerin taşradan kopup gelen köylüler ile birlikte bulunmak istemedikleri bir dönemdir. Bir çoğu öğrencilik yıllarında Amerika'da yaşamış, Amerikan yaşam tarzıyla haşır neşir olan ve 'kara kalabalıklar' ın baskısı altında bunalan İstanbullu seçkinler çözümü sitelerdeki dairelerine ve sosyal kulüplerine sığınmakta bulmuşlardır (Bali, 2002). Dışa kapalı siteleri ya da merkezden uzak kendi kendine yeterli yaşam koşullarını tercih edenlerin sayısı gün geçtikçe artmıştır.

Bu dönüşüm sadece konut alanlarında değil, iş ve alışveriş gibi güncel kullanım alanlarında da kendini göstermiştir. Özellikle alışveriş mekânlarının bir anlamda sosyal yaşama dönük etkinlikleri, modern tasarımları, insanları cezbeden vitrinleri bu mekânların daha çok tercih edilir olmasına sebep olmuş, kent içerisindeki yoğunluklarını arttırmıştır. İş merkezleri ise daha çok bölge değiştirmeye başlamış ve yoğun olarak Zincirlikuyu-Levent-Maslak hattında yoğunlaşmış, eski atölye ve işhanlarının yerini daha yüksek katlı iş kuleleri ve gökdelenler almıştır.

Kentte dönüşüm konut, iş merkezleri, alışveriş ve yemek alanlarıyla sınırlı değildir. Daha doğrusu tek dönüşüm belirli işlevlere sahip yapıların sadece kimlik ve bölge değiştirmelerinden ibaret değildir. Kentin genelinde yoğun bir şekilde devam eden

kentsel dönüşüm projeleri, endüstri arkeolojisi kapsamındaki depo ve fabrika gibi sanayi yapılarının özellikle sanat birimlerine dönüştürülmesi ile alternatif mekân üretimi sunan mekânsal dönüşüm projeleri ve belirli sosyal tabakaların yer değiştirmesiyle kendiliğinden gerçekleşen soylulaştırma süreci değişen mekân tanımının aslında diğer parçalarıdır. Bu tezin kapsamında daha çok ikinci adımda tanıtmış olduğum dönüştürülmüş mekânlar vardır.

İstanbul'un tarihinin çok eskilere dayanması, birçok kültüre ve medeniyete ev sahipliği yapmış olması nedeniyle, kent zengin bir tarihi dokuya sahiptir. Aynı zamanda kentin cezbeden kültürel, sosyal ve ekonomik olanakları nedeniyle de kent her geçen gün artan nüfus yoğunluğuna ve beraberinde artan yapılaşmaya da sahiptir. Bu özellikler kentin hem fiziksel mekânlarını değiştiren hem de sosyal yapısını farklılaştıran bir süreçtir. Kentte her geçen gün artan yapılaşma ve artık kent merkezlerinin bu yükü kaldıramayacak olması mekânların geri dönüşümünü ve mevcut yapı stokunun kente kazandırılmasını gerekli kılmaktadır. Kent merkezlerinde boş alanların bulunmayışı beraberinde mevcut binaların dönüşümünü getirmiş, bazen konut olan bir yapının alt katı bir çalışma atölyesine dönüştürülmüş bazen de eski bir sanayi yapısı – bu herhangi bir depo, fabrika ya da hangar olabilir- her gün insanların kullanıldığı bir sergi birimine ya da bir sanat merkezine dönüştürülmüştür.

Yukarıda bahsetmiş olduğum aslında daha çok eldeki kent imkânlarının kullanılması ve bu mekânların değişen ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden işlevlendirilmesiyle alakalıdır. Fakat diğer taraftan madalyonun diğer yüzüne baktığımızda, insan-mekân ilişkileri ve mekân ruhu bağlamında insanların mekânda farklı bir ruhu yansıtmak istemesinin ve alternatif mekân arayışlarının da yattığını görürüz. Bunu yaptığım bir röportajdan örneklendirerek anlatırsam konu daha anlaşılır olacaktır. Övül ve Mustafa Avkırın çiftiyle Garajistanbul hakkında yaptığım röportaj tam da bahsetmek istediğim mekân ruhundan alınan tat ve mekânsal beklentiler ile yakından alakalıydı. AKM'nin otoparkının altında yer alan depolarından dönüştürülen Aziz Nesin Sahnesi aslında Mustafa Avkırın'ın keşfettiği ve önerdiği bir mekândı. Fakat bu dönüşüm, tamamen özgür ve mekânın gerçek kimliğini bozmadan yapılacak dönüşüme inanan Avkırın'ın hayal ettiğinin aksine diğer tiyatro mekânlarından farksız klasik bir sahneden ve mekân kurgusundan oluşmaktaydı. Benim fikrimce mekânın eski işlevi hakkında bize ipucu veren tek şey belki de tiyatronun otoparkın içerisinden geçilerek

ulaşılan ve mekâna ulaşmayı sağlayan dışarıda bulunan merdivenleriydi, bu merdivenler sonradan eklenmenin bir göstergesiydi.

Diğer bir örnek ise yine Garajistanbul'un dönüşüm aşamasında mimarlar ile yapılan görüşmelerden biriydi. Garajın bulunma aşamasından sonra mimar Cem Yücel'den önce başka bir mimarla görüşülmüş fakat bu mimarın önermiş olduğu yine klasik çözümler çiftin beklentilerine uymamış, çift kendileriyle aynı dili konuşabileceğine inandıkları Yücel ile anlaşmışlardır. Övül Avkıran'ın tabiriyle Yücel ile aynı resmi görmüşlerdi ve bu resim bugünkü Garajistanbul'u oluşturmuştu.

Mekândan alınan tat ve alternatif mekân arayışları aslında birçok örnekle açıklanabilir. Bu örnekler genellikle karşımıza konutlar ve sanat birimlerinde çıkmaktadır. Bir sanayi yapısının yaşam alanına dönüştürülmesi, çöküntü bölgelerinde yer almalarına karşın tarihi yapıların restore edilerek yaşama ve çalışma alanlarına dönüştürülmesi ya da işlevini yitiren bir fabrikanın, tersanenin sanat birimine dönüştürülmesi bunlara birer örnektir.

4. MEKÂNLARIN DÖNÜŞÜM POTANSİYELİ VE MİMARLIKTAKİ PALİMPSEST KAVRAMI

Günümüzde kentler sürekli değişim ve dönüşüm içerisindedir. Ekonomik, politik, sosyo-kültürel ve teknolojik değişimler kentlerin dönüşümünde tetikleyici olmaktadır. Kentlerin ve insanların değişimi beraberinde mekânların değişimini ve mekânların her geçen gün biçim değiştiren kente yeniden uyum sağlamasını gerektirmektedir. Teknolojik ilerlemeler, gelişen üretim teknolojileri, işlevini kaybetme ve çevresel ihtiyaçlara yanıt verememe gibi nedenler kent içindeki mekânların yeniden yapılandırılmasını ve dönüşümünü gerektirebilir.

Yapıların işlevini yitirmelerinin ya da işlev değiştirmelerinin tarihsel, kültürel, ekonomik ve çevresel etkenler gibi çeşitli sebepleri vardır. İnsanların ve kentin sürekli değişen yapısı yapının işlevini zorlayabilir, bu durum da yapının işlevini tamamen yitirmesine ya da mevcut işlevinin geliştirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarır. Altınoluk'a göre yapılar işlevsel olarak eskime veya orijinal işlevlerini kaybetmeleri sonucu, işlev dönüşümü yaşarlar (Altınoluk, 1998). Yapıların işlevlerini yitirmesinin sebepleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

▪ Tarihsel-Kültürel Nedenler

Ortaya çıkan yeni gereksinimler, değişen toplum yapısı, değer yargılarının ve beklentilerin farklılaşması, eski yaşama kalıplarının ve kültürel özelliklerin değişmesi bazı yapıların kullanımını ya da işlevini kaybetmesine sebep olabilir.

Yapının o dönemin ihtiyaçlarına uygun olarak düzenlenmiş plan şemaları bugünün yaşam biçimine uymayabilir ve o dönem için çok önemli olan bir işlev gelişen ve değişen bir toplum için artık geçerliliğini yitirmiş olabilir. Bu durumda yapının işlevini yitirmesine karşın sahip olduğu özellikler sebebi ile yeniden işlevlendirilip korunması gündeme gelecektir.

▪ Ekonomik Nedenler

Özellikle İstanbul gibi bir kentte yeni yapı yapılması arazi sıkıntısı, rant değerleri ya da diğer ekonomik nedenler yüzünden sıkıntılı olabilir. Yeni yapı yapılması

kaynakların daha fazla kullanımını gerektirirken, mevcut yapının daha uygun bir işlevle dönüşümü hem kaynak kullanımını azaltacak hem de yeni bir yapı yapılmasına oranla maliyeti daha düşük olacaktır.

Bir yapının bulunduğu konum itibarıyla kent içerisinde önemli bir yere sahip olması ya da mevcut işlevinin gerekli ekonomik verimi sağlayamaması o yapı için işlevsel dönüşümü gerektirebilir. Bu durumda mevcut potansiyellerin daha iyi kullanılması amacı ile işlevsel dönüşüm sağlanabilir.

▪ Çevresel Nedenler

Kent içerisinde farklı bölgeler farklı işlevler ile kodlanabilir ve genellikle benzer işlevli yapıların bir arada bulunması kentin yaşanabilirliği açısından daha olumlu bir yaklaşımdır. Konut bölgelerinin belli alanlarda yoğunlaşması, sanayi bölgelerinin olabildiğince kent çeperlerine doğru itilmeye başlanması ve ticaret bölgelerinin dağılımlarının kent içindeki oranı ve dokusu bir kent için önemlidir. Eğer değişen kent koşulları doğrultusunda konut dokusunun yoğunlaştığı bir bölgede ya da kültürel ve sanatsal aktivitelerin oluşmaya başladığı bir bölgede bir sanayi yapısı bulunuyorsa yapının ilerleyen dönemlerde işlevini kaybetmesi ya da işlev değiştirmek zorunda kalması kaçınılmazdır.

Tüm bu saymış olduğum faktörler bir yapının işlevsel olarak değişimine sebep olmaktadır. Özellikle üretim teknolojilerinin değişmesi günümüzde çevresel potansiyeli fazla olan birçok sanayi alanının ve yapısının işlevsiz ve kullanım dışı kalmasına sebep olmuştur. Endüstri arkeolojisi kapsamında yer alan bu tür yapılar dışında fiziksel eskimeye uğramış ve tarihi alanlarda yer alan yapılar da restore edilerek konut ya da ofis olarak işlevlerini sürdürmektedir. Bu tür yapıların dönüşümünde çevresel potansiyellerin yanı sıra, tarihi, kültürel, fiziksel ve estetik değerler de ön plandadır. Kent içinde bu özelliklerin çoğunu taşımadığı halde nitelsiz, terk edilmiş, kullanım dışı bırakılmış ya da değeri anlaşılammış, sahip olduğu potansiyeller nedeniyle dönüştürülen başka yapılar da vardır. Tezin ana konusunu da oluşturan bu tür yapılar sahip oldukları fiziksel özellikler, çevresel nitelikler ve kent içinde buldukları konum gibi birçok faktörden dolayı çeşitli potansiyelleri bünyesinde taşırlar. Yapıların dönüşümünde sahip olduğu potansiyeller ve bu potansiyellerin değerlendirilmesi ilerideki bölümlerde tartışılacaktır. Tüm

bunlardan önce dönüşüm kavramını irdelemek ve dönüşümün farklı boyutlarını ele almak konumuz açısından faydalı olacaktır.

4.1 Dönüşüm Kavramı

Dönüşüm ve dönüştürme kavramlarıyla birçok alanda farklı boyutlarda karşılaşırız. Bunlardan bir kaçını sıralamak gerekirse;

- Verideki anlamı değiştirmeksizin verinin biçimini, belirlenmiş kurallara göre, değiştirmek.
İng.: transformation Fr.: transformation (Bilişim Terimleri Sözlüğü)
- İzerge. 2. A gibi bir deyimi, eşdeğeri olan B gibi bir deyimle sonlu sayıda adımla çevirme işlemi, Krş. dizimsel dönüştürme,
İng.: transformation Fr.: transformation Alm.: Transformation (Mantık Terimleri Sözlüğü)
- Ölçme sürecinde görgül işlemlerle sayısal işlemler arasındaki uygunluktan ötürü bir ölçümün dile getirildiği görgül dizgenin anlamını değiştirmeden biçimini değiştirme işlemi.
T. : istihale İng.: state transformation (Yöntembilim Terimleri Sözlüğü)

Dönüşüm kavramına başka bir açıdan yaklaşan Yrd. Doç. Dr. Ali Kılıç, dönüşüm kavramının bilindiği gibi çok boyutlu bir kavram olduğunu, ancak kendisinin bu kavrama biraz farklı baktığını ve dönüşüm kelimesinin sonundaki 'üm'ü biraz ayrı tuttuğunu söylemiştir. Dönüşümü, dönüş anlamıyla anlatmak istediğini ve kendisinin bu kavramı, geriye dönüş, öze dönüş gibi algıladığını belirtmiştir. Sanayinin desantralizasyonu ile birlikte kıyı alanlarında başlayan dönüşümü inceleme fırsatını bulduğunu söyleyen Kılıç, sanayileşme sürecinin kentlerin sahip olduğu sosyal, ekonomik, fiziksel, doğal birçok değerleri yıkıp parçaladığını bu sanayinin desantralizasyonu ile birlikteyse kentlerin yeniden özüne dönme fırsatını yakaladığını söylemiştir. Burada kentlerin önüne iki tane fırsat çıktığını anlatan Kılıç, bunlardan birincisinin kentin yeniden özüne dönme, kenti kent yapan değerleri yakalama şansı olduğunu, ikincisinin ise bundan biraz daha farklı olduğunu, kenti farklılaştırmak, bir takım modeller ithal etmek, özünden sapmak bir takım değerlere

özenerek kenti yeniden kurgulamak üzerine olduğunu belirtmiştir (www.mimdap.org).

Mimarlıkta kent açısından dönüşüm kavramını farklı ölçeklerde ele alabiliriz. Dönüşüm kavramına çevresel ölçekte baktığımızda kentsel dönüşüm kavramından bahsedebileceğimiz gibi, dönüşüm kavramını tek tek yapılar içinde kullanabiliriz. Kent açısından daha büyük bir değişim yaratan kentsel dönüşüm kavramı belki de dönüşümün en geniş kapsamlı olarak niteleyebileceğimiz bir boyutudur. Diğer taraftan dönüşüm kavramını tek tek yapı ölçeğinde de ele almak mümkündür. Yapıların işlevsel olarak eskimleri, yeni değişimlere ayak uyduramamaları ya da konum olarak önemli bir yerde bulunmaları bu yapıların yeniden farklı amaçlar için kullanımını yani işlevsel dönüşümünü gündeme getirebilir. Bu durumda mevcut bir yapı korunarak yeni işlevin gerektirdiği özelliklere ve duyulan ihtiyaç şemalarına göre mekânlar yeniden düzenlenirler. Mevcut yapının ne kadarının korunup ne kadarına müdahale edilebileceği ise o yapının taşıdığı tarihi özellikler, kent içindeki yeri ve taşıdığı mimari özellikler ile belirlenir.

Yeni bir işlev vererek müdahale sadece tarihi yapı statüsü olan yapılar için değil, yeni yapılar için de söz konusudur. Özellikle yurt dışında bu tür yapılarla çok fazla karşılaşmaktayız. Mimari tarihi açısından önemli sayılmayan tescil edilmemiş bir yapı da, kentsel çevre koruma açısından ya da ekonomik nedenlerle, bazen de kent tarihinin bir aşamasını anımsattığı için simgesel nedenlerle, yeni bir işleve tahsil edilerek korunabilir (Kuban, 2000).

Dönüştürülen mekânları incelemeden önce dönüşümün farklı boyutlarının ele alınması ve bunların değerlendirilmesi konuyu daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

4.1.1 Kentsel dönüşüm

Kentsel dönüşümü, bozulma ve çökme olan kentsel alanın ekonomik, toplumsal, fiziksel ve çevresel koşullarının kapsamlı ve bütünlük yaklaşımıyla iyileştirilmesine yönelik olarak uygulanan strateji ve eylemlerin bütünü olarak ifade edebiliriz. Bu yöntem ve stratejilerin faaliyet alanı ve doğası gereği, mevcut şehrin yapısına ve burada yaşayan insanların fiziksel, sosyal ve ekonomik geleceği üzerine ve buna bağlı olarak da kentin bütün geleneklerine etki ediyor. Bu nedenle, bütün

planlama çalışmalarında, sosyologlar, ekonomistler, mühendisler, mimarlar, plancılar ve peyzaj mimarları gibi farklı disiplinlerin birlikte çalışması gerekiyor.

Kentsel dönüşüm sürecinde kentin bütününe yönelik yapılacak yaklaşımların önemine dikkat çeken Görgülü'ye göre, sürdürülebilirlik, insan odaklı olma, katılım, aktörlerin kentsel sorunlar karşısında ortaklığı ve stratejik yaklaşım, program ve planlama kentsel dönüşümün vazgeçilmez bileşenleri arasında olmaya başlamıştır ve bir süreci anlatan kentsel sistemlerdeki değişim ve dönüşüm; mutlaka kent bütününe yönelik belirlenmiş strateji ve programların ürünü olan başta yeniden canlandırma olmak üzere, yenileme, sağlıklılaştırma, koruma vb. kavramların uygulamaları ile bir anlam doluluğu oluşturmaktadır (Görgülü, 2005).

Ancak günümüzde İstanbul'da yürütülen ve yapılması tasarlanan kentsel dönüşüm projelerine ilişkin çok sayıda eleştiri vardır. Dönüşüm kavramını karşıtlık içeren iki farklı biçimde yorumlayan İncedayı'ya göre, kentsel dönüşüm alanları olarak belirlenen mekânlardaki planlama çalışmaları yerin tarihi mirasını, özüne ait kültürel değerlerini yok edebilmektedir. Dönüşüm düşüncesi bir taraftan var olan değerlerin çağdaş yorumlarla yeniden üretilmesini, kültürel ileti araçları oluşturulmasını anlatıyorsa da, diğer taraftan ekonomik ranta yönelik bir olanağın değerlendirilmesi olarak da yorumlanabiliyor.

4.1.2 Soylulaştırma

Soylulaştırma, en basit ve sınırlı tanımıyla, dar gelirlilerin yaşadığı, kent içerisindeki köhneleşmekte olan konut alanlarına, daha üst sınıfların yerleşmeye başlaması sürecidir. Soylulaştırma kavramını “seçkinleştirme” olarak kullanmayı tercih eden Bilgin'e göre dönüşüm sürecinde yaşayanları hesaba katan yenileme çok zordur. Bir yerin değerinin artması, eğer orada ağırlıklı olarak kiracılar oturuyorsa, nüfus profiline hemen değişmesine yol açıyor ve bu tür yenileme alanlarında bir süre sonra sosyal sınıf değişmeye başlıyor (Bilgin, 2006).

Değişimin gerçekleştiği mahallelerde, bir taraftan eski ve bakımsız kalmış konutların yenilenmesiyle gözle görülür fiziksel iyileşmeler yaşanırken; diğer taraftan eski sakinlerin, yerlerini biraz da gönülsüz olarak sonradan gelenlere bıraktığı, literatürde yerinden edilme olarak adlandırılan bir süreç yaşanıyor (Ciravoğlu, 2006).

Soylulaştırma sözcüğü yabancı karşılığında 'gentrification' olarak geçmekle birlikte Türkçe karşılığında çeşitli tartışmalar ve farklı görüşler oluşmuştur. Diğer

tanımlarıyla ‘gentrification’ kavramı soylulaştırmadan başka, mutenalaşma, kibarlaşma ve seçkinleştirme karşılıkları ile de kullanılmaktadır.

4.1.3 Endüstri arkeolojisi

Endüstri arkeolojisi terimi için en geniş anlamıyla, mekanik araçlarla ve düzeneklerle mal ve/veya hizmet üretme etkinliği ve bu amaçla oluşturulmuş özgül mimariyi bütünsel olarak kendisine konu alan bir bilimsel disiplin tanımı yapılabilir. (Tanyeli, 2000). TICCIH Tüzüğünde; “endüstri mirası; endüstri kültürünün tarihi, teknolojik, mimari, sosyal-kültürel ve bilimsel değer taşıyan kalıntılardır.” diye tanımlanmaktadır (TICCIH, 2003).

Endüstriyel miras kapsamındaki kaynaklar, taşınır kültür varlıkları olarak nitelendirilen objeler ile taşınmaz kültür varlıkları olarak nitelendirilen, yapılar ve endüstriyel peyzajlardır. Objeler, yapılar ve peyzajlar tipolojik olarak çok farklı öğeler olarak endüstriyel mirasta yer alırlar (Kıraç, 2001).

Endüstri mirası kapsamına; maden ocakları, değirmenler, buhar makineleri; tekstil, cam ve çömlek üreten tesisler, yol, köprü, kanal gibi ulaşım birimleri, tuğla atölyesi gibi yapı malzemesi üretim tesisleri, endüstriyel geçmişin parçası olan endüstri işçileri ve yöneticileri, çalışanlara ait yaşama birimlerinin incelenmesinin girdiği görülmektedir (Cossons, 1993). Kültürel tarih açısından düşünüldüğünde, yapılı bir çevre gelecek kuşaklara, o döneme ilişkin fikirleri, yasaları, otoriteyi ve kuralları açıklar (Kıraç, 2001).

Endüstriyel arkeoloji çöküntüleşen-atıl endüstri bölgelerinin, binalarının, makinelerinin, altyapı sistemlerinin, işçi konutlarının korunması ve bunların yeniden kullanım ölçütlerinin geliştirilmesi ile ilgilenmektedir (Gedikli, 2002).

20. yüzyılın ikinci yarısında, sanayileşme sürecindeki değişim ve üretim yapısındaki farklılaşma, endüstri yapılarını yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bırakmış, bu paralelde ‘endüstriyel miras’ kavramı ortaya çıkmıştır. Başta İngiltere olmak üzere tüm Avrupa ülkelerinde, modası geçmiş üretim sistemleri ve endüstri ile ilgili yapıların, ürünlerin, makinelerin, ekipmanların, endüstriyel bölgelerin korunması, incelenmesi ve belgelenmesi amacıyla yapılan çalışmaları kapsamaktadır (www.mnactec.com).

İstanbul kenti için baktığımızda bunu görebileceğimiz en güzel örneklerden bir tanesi belki de daha önceden elektrik tesisi iken işlev değiştirerek müze, rekreasyon ve eğitim tesislerine dönüştürülen ve kente kazandırılan bir kültür ve sanat mekânı Santralistanbul'dur.

Şekil 4.1 : Santralistanbul görünüm

Sürekli gelişen gereksinmelerin ve değişimlerin yapı işlevini zorlaması; yapıların işlevlerinin tamamen değiştirilmesini ya da mevcut işlevin geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Yapılar; İşlevsel olarak eskime veya orijinal işlevlerini kaybetmeleri sonucu, işlev dönüşümü yaşarlar (Altınoluk, 1998).

Yeniden kullanım olgusu beraberinde, üretim kavramını gündeme getirmiştir. Yeniden üretim ile kentlerin sahip olduğu potansiyellerin ve değerlerin yeniden canlandırılması, kentlere gelişmiş çevre ile ekonomik ve sosyal katkı ile sürdürülebilirliğin sağlanması amaçlanmaktadır (Stratton, 2000).

Bu endüstri yapılarının işlevlendirilmesinde iki paralel süreç olarak;

- Yapının özgün kimliğinin ve ilk işlevine ait izlerin korunarak, belirgin bir anlayışta seçilecek yeni işlevde vurgulanması,
- Yapının özgün işlevsel kimliği ile birlikte, yapının sahip olduğu mimari potansiyellerin analiz edilerek süreklilik kapsamında yeni bir işlevle değerlendirilmesi, geçerli olmaktadır.

Bir endüstri arkeolojisi sitinin sadece bir mimari imge olarak var olmasının anlamlı olacağı sanılmaktadır. Oysa endüstri arkeolojisi sitelerinin, barındırmak üzere inşa edildikleri teknolojik süreçle, tartışmasız birliktelikleri ortadan kaldırıldığı zaman korumanın bütünlüğü zedelenmektedir (Tanyeli, 2000).

4.1.4 Restorasyon ve renovasyon

Estetik ağırlıklı karar restorasyonun temelidir. Çünkü tarihi belge olmayan hiçbir artefakt yoktur. Çirkin olanında tarihi, güzel olan kadar önemlidir. Fakat restorasyon güzele dönük bir etkinliktir (Kuban, 2000).

Yenileme yani renovasyon çalışmasında ise, yapının yeniden günlük yaşam çerçevesine döndürülmesi amaçlanır. Yenileme iki yönde gerçekleştirilir:

- Yapıları aynı işlevle yaşatma,
- Yapıları farklı işlevle yaşatma.

Burada yapının değişikliklere uğraması söz konusudur. Bu değişiklikler yapının büyütülmesi, kat ilavesi, aynı fonksiyonla yaşatma söz konusu olduğunda fonksiyon değerini arttırıcı değişiklikler, farklı fonksiyonla yaşatmada yapının kullanım amacının değiştirilmesi çalışmalarını içermektedir. Başlıca yenileme türlerini şu şekilde sıralayabiliriz (Şener, 1977):

- Sıhhileştirme,
- Yeniden oluşturma,
- Yeniden canlandırma,
- Eski değerleri yeniden kazandırma,
- Operasyonel şehircilik.

4.2 Mekânda Geri Dönüşüm ve Mimarlıkta Palimpsest Kavramı

Değerlendirilebilir atıkların çeşitli fiziksel ve/veya kimyasal işlemlerle ikincil hammaddeye dönüştürülerek tekrar üretim sürecine dâhil edilmesine geri dönüşüm denir. İkinci bir tanım olarak ta geri dönüşüm terimini, kullanım dışı kalan geri dönüştürülebilir atık malzemelerin çeşitli geri dönüşüm yöntemleri ile hammadde olarak tekrar imalat süreçlerine kazandırılması olarak açıklayabiliriz (www.geridonusum.org).

Geri dönüşüme olan ihtiyacın başlamasında savaşlar nedeniyle ortaya çıkan kaynak sıkıntıları etkili olmuştur. Büyük devletler, İkinci Dünya Savaşı sırasında ülke çapında geri dönüşümle ilgili kampanyalar başlatmışlardır. Vatandaşlar özellikle metal ve fiber maddeleri toplama konusunda teşvik edilmişlerdir. ABD'de geri dönüşüm işlemi yurtseverlik anlayışında çok önemli bir yer edinmiştir. Hatta savaş sırasında oluşturulan kaynak koruma programları, doğal kaynakları kısıtlı bazı ülkelerde (Japonya gibi), savaş sonrası da devam ettirilmiştir.

Eski işlevlerin anlamını yitirmesi, arsa fiyatlarının yükselmesi, yapıların strüktür ve konstrüksiyon olarak büyük masraf gerektiren müdahalelere lüzum göstermesi, kentsel boyutta koruma kararlarının gerektirdiği büyük parasal masraflar, bu mali kaynakların kamu kuruluşlarınca sağlanamaması, yeni işlev vererek restorasyonu sağlayacak ekonomik kaynak yaratmayı en yaygın müdahale türü haline getirmiştir (Kuban, 2000).

Yeni bir yapı yapmak yerine işlevini kaybetmiş ya da fiziksel eskimeye uğramış binaları yeni işlev kazandırarak değerlendirme enerji, işgücü, malzeme, zaman ve ekonomik açıdan tasarruf sağlar. Yeniden kullanım maliyetinin yeni inşaat maliyetiyle karşılaştırılmasında değişik görüşler bulunmaktadır. Contacuzino (1992), kitabına aldığı örneklerin yaklaşık maliyetlerine baktığında onarım ve yeniden kullanımın, yeni inşaattan bazen çok daha ucuza geldiğini belirtmektedir.

Korumanın olmaması ile ortaya çıkabilecek toplumsal sonuçları da göz önünde bulundurmak gerekir. Onarılıp kullanılmayan binalar, çevrelerinde de bozulmaya neden olmaktadır (Stein, 1977).

Palimpsest kavramı anlam olarak tek bir şeyi tanımlamak için kullanılmasına rağmen bu kavram taşıdığı anlam bakımından edebiyat, resim, sinema ve mimarlık gibi birçok alanda kullanılmıştır. Palimpsest mimarlığı anlatmadan önce tanım olarak palimpsesti incelemek ve diğer alanlardaki kullanımına bakmak çalışmamıza bir anlamda ışık tutacaktır.

Palimpsest sözcüğü en genel anlamıyla yeniden yazılmış parşömen anlamına gelmektedir. Eskiden kâğıt kıtlığı sebebiyle bazı yazma kitapların mürekkeplerinin bir bıçağın ucuyla kazınması ve boşalan yere yeni bir metnin yazılmasıyla meydana gelmiş el yazması kitaplara palimpsest denilmektedir. Kağıdın kolay bulunmaması nedeniyle yeni yazılacak bilgiler ancak eski yazının kazınıp silinmesi sonrasında

kağıda aktarılabilmıştır. Palimpsestlerde eski yazı ne kadar kazınsa da yeni yazının altından izleri okunabilmektedir ve iki yazı bir anlamda üst üste binmiş durumdadır.

Palimpsest kavramı eski ve yeninin birlikteliği, yeninin eskiden kalanları bünyesinde barındırması ve taşıdığı nitelikler ne kadar farklı olsada bir anlamda iki ruhun tek bedende taşınmasına yönelik gönderdiği sembolik anlamlardan ötürü sanatın birçok alanında ve hatta tarih ve şehirleri tanımlamakta da kullanılmıştır.

Edebi metinler açısından palimpsest kavramı metinlerarası ayrışıklığın unsurlarından biri olarak görülmektedir. Metinlerarası ayrışıklık çeşitli alıntı yöntemleriyle metin içerisindeki yabancı unsurun yarattığı sonuçtur. Başlıca ayrışıklık unsurlarından kolaj; çeşitli kaynak metinlerden toplanmış her ayrışık unsurun montajlanıp belli bir kodlama ile bir esere sokulmasıdır. Bir diğer ayrışıklık unsuru palimpsest, bir metnin her bir alt metnini kasteder. Yüzey metnin ancak bir alıntılar toplamı olduğu savına dayanır. Postmodern edebiyat açısından palimpsest bir eserin söylemler tabakası oluşunu kasteder. Ayrışıklık unsuru alt tabakaların, alıntı söylemlerin son söylemdeki izlerinde ortaya çıkar. Her bir ayrışıklık bir alıntının belirtisidir.

Edebiyat eleştirmeni ve gazeteci Hande Ögüt yayımlanan bir makalesinde Ayfer Tunç'un ilk kitabı 'Saklı' dan sonra çıkan yeni kitabı 'Evvelotel' i palimpsest olarak tanımlamıştır. Hande Ögüt'e göre yazarın 1989'da yayımlanan ilk kitabı Saklı'nın üzerine yazılan ve biçimsel olarak da onun üzerinde yükselen Evvelotel'in nedeni, Saklı'daki temalar, mekânlar ve karakterlerdir. Ögüt iki kitabın arasındaki nedensellik bağının matematiksel bir kurguyla örülmesinden dolayı kitabı çokkatmanlı bir kitap olarak tanımlamış ve yazarın bu değişik kurgu ve biçim tarzından dolayı bu eseri yazınsal bir palimpsest olarak nitelendirmiştir. Tunç, kahramanlarının konumunu, başka bir anın, başka bir mekânın sağladığı bir uzaklıktan bakarak betimlemiş ve deneyimlerini biriktirip olgunlaşmış bir bilinç olarak geçmişe bakan anlatıcı kahramanlar ve kahramanın zaman ufkunu aşan bir anlatı perspektifi çizmiştir. Anlatıcı ile anlatılan arasında bir eşanlık söz konusu olmadığı için farklı zamanlarda oluşmuş farklı hikâyeler hem bambaşkalaşmış hem de metnin çok katmanlılığını sağlamıştır. Ögüt'e göre birbirini izleyen onca öge, birbirini besleyen imge, birbirini doğuran simge ve motifin ortaya çıktığı bu metinler, birbirinin ikamesi değildir ama Saklı'nın bir 'arka-metin' olduğu Evvelotel, yazınsal bir palimpsest örneğidir.

Eserleri palimpsest roman olarak nitelendirilen bir başka yazar da İhsan Oktay Anar'dır. Nüket Esen'e göre yazarın yazdığı romanlar palimpsest tarih romanı olarak değerlendirilebilir. Esen'e göre tarihin kendisinin bir kurmaca olduğu düşüncesinden yola çıkan bu roman türü, eski tarih romanları gibi nesnel gerçekliğin romanı olmak iddiasında olan romanlar değil, kurmaca olduğunun da özellikle altını çizen romanlardır. Üstelik eski tarihi romanların aksine, resmi tarih çizgisinin dışına çıkan, adeta bir alternatif tarih üreten ve resmi tarih yorumunun yüzeyde görünen verilerinin altında, başka bir tarihi çizgi arayan, tarihe yeni bir yorum getiren romanlardır.

Fransız şair Baudelaire ise hafızayı ve de gerçekliği 'yazıldıkça silinen'e benzetir ve onu palimpsest olarak adlandırır. "the memory is only an immense and complicated palimpsest ..." Hafıza konusunda palimpsest ile hafıza birbirlerine benzer ancak temel bir farkları vardır ona göre, palimpsestte farklı metinlerin izleri tam olarak silinmemiştir öteki metinlerle yan yana ve kopuk kopuk durmaktadır, aynı anda zorlayarak da olsa bu farklı metinleri okumak mümkündür. Oysa der şair hatıralar hafızada birbirinden bağımsız durmaz, her hatıra öncekilerin üzerine yağar, onlara eklenir birbirinden ayrılmaz olur, birbirine karışır bulanır yeni şekillere bürünür hatta bazı yanılsamalara bile sebep olur, ama kaybolmaz. Tıpkı üst üste yağın karların birbirine karışması yapışması gibi hatıralar da hafıza da anlamlı bir şekilde birbirine yapışır.

Edebiyat dünyasından diğer bir ilginç örnek ise Frankfurt Kitap Fuarı'nda karşımıza çıkmaktadır. 2008 yılında gerçekleştirilen 60. Frankfurt Kitap Fuarı'na onur konuğu olarak katılan Türkiye, "Palimpsest Reclaimed/Kazanılmış Katmanlar" sergisi ile edebiyat ve kültürel renkliliğini şekillendiren tarihsel gelişimini anlatma fırsatı bulmuştur. Türkiye'nin çok renkliliğini ve farklı kültürlerden oluşan yapısını anlatan logo aynı zamanda kongre merkezinin dış cephesine de yansıtılmıştır.

Şekil 4.2 : Kongre merkezinin dış cephesini de süsleyen Türkiye'nin logosu

Küratör Ekrem Işın için ‘palimpsest’ (üzerine defalarca yazılabilen parşömen), Türkiye'nin günümüzdeki gerçeğinin sembolü: “Yeni kültürlerin etkisiyle solmuş olan bir zamanların canlı kültür katmanları tarih içinde canlılıklarını koruyabilmişlerdi.” Türkiye logosu da renkli ve estetik açıdan oldukça başarılı: ‘Turkey’ kelimesi, ilk bakışta kapalı gibi görünen bir labirentin içine yerleştirilmiş, daha yakından bakıldığında dışarıya ve içeriye açıklığı belli oluyor.

Türkiye'nin, 18. yy. başlarına dek uzanan modernleşme tarihinde imparatorluk mirası ‘Doğulu’ kimliği ve modernleşme sürecinde gelişen Batılı çehresini bir arada yansıtmayı hedefleyen sergi, Türkiye'nin dünya ölçeğinde temsil ettiği kültürel ve düşünsel yapılanmayı, beslendiği geleneksel uygarlık birikimiyle bağlantılandırarak yansıtmak üzere kurgulanmış bulunuyor.

Birbirini bütünleyen 3 kültür katmanından meydana gelen serginin ilk katmanında yer alan sekiz yazar ile Türkiye'nin zihinsel haritasında yer alan temel tartışma konularına giriş yapılırken, ikinci katmanda ülke edebiyat ve felsefesinde belirginlik kazanan farklı çizgiler sunuluyor. Son katmanda ise Anadolu uygarlıklarından beslenen çağdaş Türkiye'nin tarihsel kökleri yansıtılıyor.

Türkiye'nin Anadolu uygarlıklarından günümüze uzanan derin kültürel birikiminin sergide bulunduğu yansımanın aynı zamanda insanlığın kültürel gelişim serüveninin önemli bir bölümünü anlattığına dikkat çeken sergi küratörü Ekrem Işın, serginin günümüz Türkiye'sinden yola çıkıp geçmişe doğru uzanan uygarlık yolculuğunun izini sürmeyi amaçladığını ifade ediyor. Müzik ve resim sanatının da dahil edildiği sergi, yazının tarihsel anlamda ses ve çizgi ile kesiştiği noktaları tespit ediyor.

Palimpsest kavramının karşılaştığı bir başka alan da sinemadır. Yönetmenliğini Konrad Niewolski'nin yaptığı 2006 yapımı 'Palimpsest' filmi gerçek ve hayal arasındaki sınırları irdeleyen, gerçeklik ve fantazmagoria (düştteki gibi görülen tutarsız hayaller) nin anlamını sorgulayan bir yapımdır. Filmin kurgusu bu iki anlam doğrultusunda gerçek ve psikolojik duyguların oluşturduğu iki ayrı şemanın birbirine geçmişliğine dayanmaktadır.

Palimpsest kavramıyla görüldüğü gibi birçok alanda karşılaşmaktayız. Bunlar arasında bizi en çok ilgilendiren palimpsest kavramının mekâna ve şehirlere yönelik yapılan anlamlandırmalarıdır. Birçok makalede ve anlatımda mekâna yönelik palimpsest tanımı ya da başta İstanbul olmak üzere bazı şehirlere yakıştırılan palimpsest şehir ifadesi karşımıza çıkmaktadır.

Mustafa Armağan'ın 'Osmanlı'yı İmparatorluk Yapan Şehir' adlı kitabının konusu şu şekilde anlatılmıştır:

“Osmanlı'yı İmparatorluk Yapan Şehir, medeniyetin bağrında açılmış görkemli bir yol olan İstanbul'un palimpsest gibi üst üste yazılmış ve silinmiş ve tekrar yazılmış metinlerinden yola çıkıyor ve onun renkli, zengin ve yoğun dünyasına eğilmeyi deniyor. İçinden asırların uğultusu işitilen bu renkli dünyaya kulak kabartıyor. Bu zengin sofradan anıtlar, insanlar, olaylar, nesnelere, hikâyeler, rüyalar tarihin gümrah bahçesinden salkımlar halinde kopartılıyor ve önünüze sunuluyor. Doğu'nun ve Batı'nın Sultanı Fatih'in elinde Konstantinopolis'in İstanbul'a dönüşürken nasıl güzelleştiğini, dirilip serpildiğini anlatıyor”

Bu açıklama ile bir anlamda İstanbul'un palimpsest özelliği vurgulanmıştır. Armağan bir köşe yazısında ise İstanbul şehrinin görünenin ötesindeki anlamını vurgulayarak şehrin çok katmanlılığına değişik bir bakış açısı getirmiştir. Armağan yazısında şehri şu şekilde anlatmıştır:

“Ne zaman şehir hakkında düşünmeye başlasam onun maddi fiziki çehresinin ötesinde bir boyutunun peşine düşmüş olduğumu fark ederim. Hepimizin gözü önünde olan bir şehir görüntüsü aldatıcıdır. Onları donuk ve anlamı tamamen yüzeyine yapışmış suretlerden hadi bir adım daha ileri gidelim putlardan ibaret saymak yanıltıcıdır. Aslında bir şehri şehir yapan sır gözümüzün önündeki abideleri binaları yolları evleri hasılı eski zaman kalıntıları değildir onların da ardında yatan anlam boyutudur. O anlam boyutudur zaten bizi bir şehre bağlayan bir şehri şehir yapan ve bizim şehir zannettiğimiz yapıları (suretleri) daha derin bir katmana ulaşmak isteyenlere birer işaret levhası haline getiren. Eğer Sultanahmet Meydanı'nda dolaşırken İstanbul'u kuran İmparator Konstantin'den 1071'de Malazgirt'te Alparslan'a mağlup olan Roman Diyojen'e Fatih Sultan Mehmed'den Mimar Sinan'a kadar milyonlarca ruhla aynı yollarda yürüdüğünüzü hissetmiyorsanız o şehrin anlam boyutuna yolculuk etmek

için hazır değilsinizdir. Şehir aslında anlam katlarının açılmasını bekleyen bir kitap gibidir. Kapağını açmaya çalışmayanlara neden yüz versin.”

İspanyol yazar Juan Goytisolo bir yazısında Estambul, ciudad palimpsesto (İstanbul, Palimpsest Kent) diyerek İstanbul’un farklı uygarlıkların, farklı kültürlerin biraradaliğundan oluşan katmanlı yapısına dikkat çekmiştir.

İstanbul şehrinin palimpsest olarak nitelendirilmesine sadece makale ve kitaplarda değil aynı zamanda çok farklı alanlarda da rastlarız. Bunlardan bir tanesi de kentleri konu alan bir uluslararası proje yarışmasıdır. Uluslararası Mimarlar Birliği UIA tarafından mimarlar ve mimarlık öğrencileri arasında olmak üzere, iki kategoride düzenlenen Uluslararası Fikir Buluşması Yaşasın Kentler (Celebration of Cities) Yarışması’nın ulusal aşamasının profesyoneller kategorisinde ‘Mimarlar Odası Özendirme Ödülü’ alan proje konu olarak İstanbul kentini ele almıştır. Funda Uz Sönmez, Aslıhan Şenel ve Burçin Kürtüncü’nün yer aldığı projede kentin kaotik yapısına dikkat çekilmiş ve kenti yorumlama biçimi şu şekilde ifade edilmiştir:

“Kentin kaotik yapısını kabul eden söylemimizi tutarlı kılmak açısından önerilerimiz, kenti tanımlamaya ve yorumlamaya çalışmanın ve büyük planlama etkinliklerinden daha ziyade kentin sinirlerine (nerves) yapılacak küçük müdahalelerin ötesine geçmeyecektir. Bu anlamda, tanımsız alanların yeni yapılanmalara açık olduğunu ve kent mekânı ile toplum arasında hızlı ilişkilerin kurulması açısından potansiyele sahip olduğunu düşünüyoruz. Bu başıboş alanlar, ‘diğer’ alanlar arasında sürekliliği ve iletişimi sağlayabilir. Kent, her hareketin kaydedildiği ve izlerin çakıştığı bir parşömen kâğıdı (palimpsest) gibidir. Kentin içinde, farklı hikâyeler yazabileceğimiz, farklı rotalar bulma olanağına sahibiz. Aynı zamanda bu katmanlar farklı zamanlar, yapılar ve insanlar arasında rastlantıların gerçekleşme şansını doğurur.”

Palimpsest kavramıyla diğer karşılaştığımız ve bizi en çok ilgilendiren alan da mimarlıktır. Bildiğimiz gibi mimarlık literatüründe palimpsest mimarlık tanımıyla karşılaşmayız ama palimpsest kavramını taşıdığı anlam bakımından mimarlık ile birlikte kullanabilir ve bazı konulara bu açıdan bakabiliriz. Palimpsest mimarlık tanımıyla özellikle Cengizkan ve Tümer’in makalelerinde karşılaşmaktayız. Bu makalelerde yapılan tanımlar ile bu tezde irdelenecek palimpsest mimarlık tanımı kısmen benzerlik göstermesine rağmen yaklaşım bakımından ayrılıkları bulunmaktadır, bu ayrılıklara rağmen farklı yaklaşımları irdelemek ve tartışmak konunun farklı boyutlarının anlaşılmasında bize yardımcı olacaktır.

Cengizkan'ın tanımı belki de bahsedeceğimiz palimpsest mimarlık tanımına en yakın olanıdır. Cengizkan, özellikle uzun yıllardır ayakta kalmayı başarmış yapıları ve antik şehirleri ele alarak, bu yapıların her döneme ait izler taşıdığını ve bu farklı dönemlerin katmanlarını bünyelerinde barındırarak bir anlamda palimpsest mimarlık örneği oluşturduğunu söyler. 4500 yıldır ayakta kalmayı başarmış piramitleri örnek göstererek yapıların barındırdıkları katmanlaşmayı tanımlar:

“Oysaki çağımız, bu katmanlaşmayı kaldıramıyor. Yamasaki'nin 1950'lerde yaptığı modern apartmanlar 'başarısız oldukları' gerekçesiyle 1970'lerin başında yıkıldılar; sadece 20 yıllık bir ömür. Mimarlık eleştirmeni Charles Jencks, bu yıkımı, 'Modern Mimarlık, Missouri – St. Louis'de, 15 Temmuz 1972 tarihinde, saat: 15:32'de sona ermiştir' diyerek bir dönüm noktası olarak gösterir. 'öncekiler'in izleri tümüyle siliniyor, hemen yerine, 'sonraki'ler yerleştiriliyor (Cengizkan, 2007).”

Cengizkan'a göre günümüzde, politika ve rant kaygısı, kentlerdeki bu yıkım ve yapım faaliyetlerinde neredeyse tek belirleyici olmuştur ve Türkiye kentleri de bu yıkımdan nasibini almaktadır. Haussmann'ın tasarılarının Paris'i, Menderes ve Dalan'ın tasarılarının ise İstanbul'u yıkıp yeniden yaptığını belirten Cengizkan, bugün Gökçek'in tasarılarının Erken Cumhuriyet Dönemi'nin planlı kenti Ankara'yı yıkıp, ne uğruna yıkıldığını sorgulatan yenilerine yer açmaktadır. Bu yıkıp yeniden yapma eylemi, çoğu zaman olumsuz çağrışımlarla yüklüdür ve kentin bir parçası yıkıldığında duyduğumuz huzursuzluk, yıkılana duyduğumuz hüzünden değil, yerine gelecek olanın bize hazırladığı sürprizlerden ileri gelmektedir.

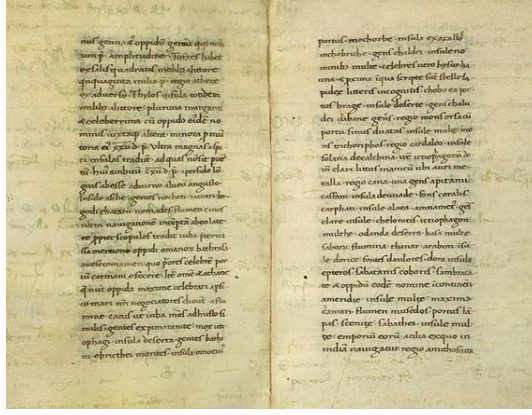
Gürhan Tümer 'Beş Mimarlık' adlı yazısında mimarlık ve palimpsest kavramlarından şöyle söz etmektedir:

“Mimarlık tektir, bir tanedir, biriciktir. Ama mimarlıklar 'muhtelif'tir, yani çeşitlidir. Siz deyin elli tane, ben diyeyim yüzelli tane, değişik, farklı mimarlık türü vardır. Bunların kimileri hemen herkes tarafından bilinmekte, kabul edilmekte, kullanılmaktadır: Osmanlı Mimarlığı, İslâm Mimarlığı, Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı, Gotik Mimarlık, Klâsik Mimarlık, Modern Mimarlık, Mezopotamya Mimarlığı, Mısır Mimarlığı, Barok Mimarlık, Bizans Mimarlığı, Bauhaus Mimarlığı, Fütürist Mimarlık, Akdeniz Mimarlığı gibi.

Bir de, genelde pek yaygın olmayan, birçoklarının aklına gelmeyen, birçokları tarafından kabul edilmeyen, en azından bir mimarlık türü sayılmayan, fantezi olarak nitelenen çok sayıda mimarlık türü vardır: Matruşka Mimarlığı, Konuşan Mimarlık, Cassandra Mimarlığı, Nasrettin Hoca Mimarlığı, Don Kişot Mimarlığı, İkinci El Mimarlık, Sisypheos Mimarlığı, Yararsız Mimarlık, İmkânsız Mimarlık, Şeddadi Mimarlık, Yenebilir Mimarlık, Filli Mimarlık, Saatli Mimarlık gibi (Tümer, 2008).”

Gürhan Tümer bu yazıda bahsetmiş olduğu mimarlık türlerinden, ikinci tür mimarlık olarak bahsettiği mimarlık türlerine bir yenisini daha eklemiştir ve bu türü palimpsest mimarlık olarak tanımlamıştır. Palimpsest mimarlık ile ilgili yazısına Tümer şu şekilde devam etmiştir:

“Palimpsest sözcüğü Yunanca’dan gelir; iki sözcüğün birleşmesinden, ‘yeniden’ anlamına gelen ‘palin’ ve ‘kazınmış’ anlamına gelen ‘psestos’ dan oluşur. Eskiden kâğıt o kadar bol değildi. Onun için de insanlar aynı parşömeni birçok kez kullanırlardı. Parşömenin üstündeki yazıları, çizgileri silerler, aynı parşömen üzerine yeniden yazarlar, yeniden çizerlerdi. Çoğu zaman çizgiler ve yazılar tam olarak silinmezdi ve onlardan arta kalanlar yenilerle karışırdı. Burada sözü hemen mimarlığa getiriyorum ve diyorum ki: Aynı arsanın üzerine belli zaman aralıklarıyla yeni yeni binalar yapmak ‘palimpsest’ mimarlık yapmaktır (Tümer, 2008).”

Şekil 4.3 : Palimpsest örneği

Bu tanımdan sonra palimpsest kavramına biz şimdi başka bir açıdan bakalım: Eskiden kâğıt kıtlığı sebebiyle bazı yazma kitapların mürekkeplerinin bir bıçağın ucuyla kazınması ve boşalan yere yeni bir metnin yazılmasıyla meydana gelmiş kitaplara palimpsest dedik. Böylece bir antik çağ mitolojisi, bir şövalye destanı, bir Ortaçağ aşk hikâyesi ve bir İncil metni üst üste yazılarak bir palimpsest’i oluşturur. Palimpsest’te bu farklı metinlerin izleri tam olarak silinmemiştir, öteki metinlerle yan yana ve kopuk kopuk durmaktadır. Aynı anda, zorlayarak da olsa bu farklı metinleri okumak mümkündür.

Dönüştürülen mekânlar ile palimpsest kavramı arasında bir benzerlik kurabiliriz. Günümüzde özellikle bünyesinde çeşitli kültürleri barındıran ve tarihi bakımdan önem taşıyan birçok bölgede yapı stoku bellidir ve yeni gelişimler, yeni yapılar için bu alanlar çok fazla olanak barındırmazlar. Bu alanlar hem kültürel, sanatsal hem de alışveriş, eğlence gibi birçok işlev üzerinden kodlanabilir. Mekân olanaklarının kısıtlı

olduğu bu tür alanlarda işlevini kaybetmiş ya da bulunduğu konum ve özellikler itibariyle önem taşıyan herhangi basit bir yapının yeni bir işlev yüklenerek çevreye kazandırılması ihtiyaç duyulan mekânları yaratmak için izlenecek yollardan bir tanesidir.

Şekil 4.4 : Eskiye ait tuğla duvarların ve strüktürün olduğu gibi korunduğu bir loft

Bu noktada kısıtlı olan kâğıdı yani parşömeni mevcut yapı ile kâğıdın üzerine yazılan yazıları mekânın fiziksel özellikleri ve işlevi ile bağdaştırabiliriz. Mevcut yapı bünyesinde mevcut bir işlevi zaten barındırmaktadır fakat yeni doğan ihtiyaçlar bu yapının yeniden, yeni bir işlevle kullanımını gündeme getirebilir. Bu durumda korunan yapı yeni bir işlev yüklenerek hayata kazandırılır. Bu dönüşüm aşamasında değişen sadece yazıdır aslında bina bünyesinde hala eskiden izler taşımaktadır. Bir başka deyim ile mekân silinip yeniden yazılmıştır ve eski yazılar mekânda hala okunabilmektedir. Dönüştürülmüş yapıların bazılarına baktığımızda bu izler özellikle bırakılmaktadır.

4.3 Mekânların Dönüşüm Potansiyelinin Fark edilmesi

Mekânların dönüşümünde özellikle kişisel girişimler sonucunda oluşmuş dönüşüm projelerinde başlıca iki değişkenden söz edebiliriz. Bunlardan bir tanesi mekânla ilişkili değişkenler diğeri ise bireyle ilgili değişkenlerdir. Mekân ve kişiye bağlı değişkenlerin farklı kombinasyonları aslında bize mekânın dönüştürülebilme potansiyeli hakkında ipucu verecektir. Bu yüzden mekâna dair değişkenler ve kişiye ait değişkenler ayrı ayrı incelenecek, bunların çakışma noktaları örnekler üzerinden ele alınacak, bu değişkenler bir anlamda model olarak kullanılacaktır. Bu konuyla

ilgili olarak bireysel özellikler, bireyler arasındaki farklılaşmaları doğuran etkenler ve mekânla ilgili çeşitli değişkenler ve mekânın sahip olduğu potansiyeller ayrıntılı olarak incelenmiştir.

4.3.1 Bireysel özellikler

Mekânların dönüşüm potansiyelinin fark edilmesindeki ilk değişken bireyle ilgili özelliklerdir. Erkman, psikolojik süreçleri etkileyen faktörleri; organizma, kişilik, sosyal grup ve kültür olarak gruplandırmıştır (Erkman, 1982). Bireyin kişilik özellikleri, ilgi alanları, geçirmiş olduğu eğitim, içinde bulunduğu çevre, ait olduğu meslek grubu ve yaşanan deneyimler gibi birçok faktör kişinin mevcut değeri görebilmesi ve bu değeri değerlendirme yolunda adım atabilmesi açısından önem taşımaktadır. Bireyle ilgili özellikleri ve bireyler arasındaki farklılaşmaları yaratan unsurları aşağıdaki gibi gruplayabiliriz:

- Fizyolojik Özellikler
(Yaş, cinsiyet, zekâ düzeyi, fiziksel rahatsızlıklar vb),
- Sosyo-kültürel Özellikler
(Kültürel durum, eğitim ve ait olunan meslek grubu, ilgiler ve inançlar, ekonomik durum vb.),
- Ruhsal-psikolojik özellikler
(Duygusal değişiklikler ve yoğunlaşmalar, klostrofobi ve agorafobi gibi psikolojik rahatsızlıklar, stres ve hormonal değişimlere bağlı davranış farklılıkları vb.),
- Kişisel geçmiş deneyimler,
- Bireyin metotlaştırma yöntemleri.

Tüm bu değişkenleri incelemeyen önce olaya daha geniş açıdan bakacak olursak, tüm bu değişkenlerin, bireysel farklılaşmaları oluşturarak mekânların algılanması ile ilgili farklılıkları oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu yüzden bu özelliklerin açıklamasına girmeden önce algı ve algılama kavramlarını inceleyebiliriz. Algı konusunda özellikle algıda seçicilik kavramından bahsedebiliriz.

İnsan çevresiyle sürekli iletişim içerisinde ve bu iletişim özellikle duyu ve algılar sayesinde oluşarak insanın davranışlarını etkiler. Duyu, alıcı hücrelerin dış çevredeki

fiziksel enerjileri yakalayıp sinirsel enerjiye çevirmesiyle oluşur. Bu sinirsel enerji beyinde işlenir ve işlemin sonucunda bir algısal ürün ortaya çıkar. Bu işleme algılama ve ortaya çıkan ürüne de algı adı verilir.

Algı, duyuyla farklıdır. Algılama anında beyin, bireyin içinde bulunduğu durumdan beklentilerini, geçmiş yaşantılarını, diğer duyu organlarından gelen başka duyuları, toplumsal ve kültürel etkenleri hesaba katar. Gelen duyuları seçme, bazılarını kuvvetlendirme, arada olan boşlukları doldurma ve beklentilere göre anlam verme bu aşamada yapılır. Duyu organlarının beyine ilettikleri duyular basittir, algılama ise geçmiş öğrenme ve deneyimlerimizin de işin içine girdiği son derece karmaşık bir süreçtir.

Algısal seçimi etkileyen uyarıcıyla ilgili değişkenleri iki temel grupta toplayabiliriz. Bunlardan ilkinin algılanan uyarıcıyla ilgili özellikler, ikincisini de algılayan bireyle ilgili özellikler oluşturur. Uyarıcıyla ilgili değişkenler, uyarıcının değişkenliği, uyarıcının büyüklüğü ve şiddetiyle ilgilidir. Algılayıcıyla ilgili değişkenlerde ise içinde bulunduğumuz durumla ilgili beklentilerimiz o durumda bulunan uyarıcılardan hangisini seçeceğimizi önemli derecede etkiler.

Diğer taraftan paradigma tanımını da inceleyebiliriz. Model, kuram, varsayım, algı dayanağı gibi anlamlarda da kullanılabilen paradigma terimi; algı psikolojisinde, algılama, bilme ve yorumlama süreçleriyle ilgili tüm etkenlerin yarattığı örgütlü ve dinamik bir düşünsel sistem olarak tanımlanır. Diğer bir deyişle, paradigma, algısal-bilişsel-anlamsal süreçleri etkileyen kişiye ait tüm iç etkenlerin bir araya gelerek oluşturduğu bir algı düzeneğidir ve bireysel farklılaşmalara neden olurlar (Cüceloğlu,1993).

▪ **Fizyolojik özellikler**

Fizyolojik farklılıklardan ilk inceleyebileceğimiz yaşa bağlı farklılıklardır. Çevrenin algılanması ve algılanan nesnelerin yorumlanması her yaşta değişken olabilmektedir. Bununla ilgili yapılan bir araştırmada çocukların bilişsel haritalarında referans noktası olarak kendi evlerini kabul ettikleri ve yollarını bu referansa göre buldukları, yaşlı insanların ise çocuklardan çok farklı olarak referans noktalarını daha çok yıkılmak üzere olan yapılardan aldıkları gözlemlenmiştir.

Pennartz ve Elsinga'nın yaptığı bir araştırmaya göre ise gençlerin çevreyi algılamasında fiziksel uyaranlara bağlı duyuların daha etkili olmasına karşı,

yetişkinlerde yorumlama ve anlam daha ağırlıklı bir yer tutmaktadır. Bir başka araştırmada ise 1-3 yaş arası çocukların çevre ile ilgilendikleri süre içinde daha çok çevrenin fiziksel özellikleri ile ilgilendikleri ve zamanlarının çok az bir kısmını sosyal çevreye ayırdıklarını ortaya koymuştur (Chawla, 1991). Kendisini sarmalayan çevresinin ve bu çevre içinde vücudunun konumunun içsel bir temsiline sahip olan yetişkin, çocuğa oranla çevresinin daha gerçeğe yakın bir temsiline sahiptir (Bilgin,1990).

Mekânların farklı algılanmasında etkili olan diğer bir fizyolojik özellik ise cinsiyettir. Bilişsel psikoloji ve nörobiyolojide insan beyninin daha yakından tanınabilmesi için yapılan çalışmalar, kadın ve erkeğin beyinleri arasında çeşitli konularda farklar olabileceğini ortaya koymuştur. Buna göre, kadınların erkeklere göre çevredeki görsel verileri daha hızlı algıladıkları ve görsel hafızalarının daha kuvvetli olduğu, erkeklerin ise kompleks bir biçim içindeki figürleri daha iyi ayırt ettikleri sonucuna varılmıştır (Kimura, 1992).

Yapılan başka bir çalışma ise kadınlar ve erkekler arasındaki algılama ve anlamlandırma sürecinde bireyin toplum içinde üstlendiği sosyal rollere dikkat çeker. Everitt ve Cadwallader'in çalışmalarında evli kadınların mobilitesinin eşlerine oranla daha az olduğunu, bu yüzden daha detaylı zihinsel haritalara sahip olduklarını iddia etmektedir (Lang, 1987). Kadın ve erkeğin ilkel toplumlardan itibaren üstlendikleri roller sebebiyle farklı ölçekte algılamalara sahip olduklarını savunan diğer bir araştırmaya göre ise bu roller, erkeğin uzun mesafede yön bulma, coğrafik alan tanımlama ve mekânsal öğrenme yeteneğinin daha kuvvetli olmasına neden olurken, kadının ise daha kısa mesafelerde işaretler kullanarak sınırlandırılmış alanları tanımlamasını sağlamaktadır (Kimura, 1992).

Erkekler bilişsel haritalarında daha soyut koordinat sistemlerini kullanma eğilimindeyken, kadınlar yaşadıkları yeri referans noktası olarak göstermektedir. Benzer şekilde erkeklerin bilişsel haritaları daha kapsamlı ve geniş ölçekli şemalarken, kadınların haritalarının daha detaylı şemalara dayandığı gözlemlenmiştir (Lang, 1987).

Günümüzde kadının da çalışma hayatına girdiği, erkek ile benzer paylaşımlarının her geçen gün arttığı ve bireysel özgürlüğünün daha fazla olduğu düşünülürse, cinsiyete bağlı farklılıkların toplumda üstlenilen rollerle ilgili olduğunu savunan bu görüşlerin

eski önemini kaybettiğini söyleyebiliriz. Çünkü çağdaş toplumda kadın ve erkeğin rolleri arasındaki geçirgenlik fazladır ve bu farklılıkların sınırları birbirine daha fazla karışmış durumdadır. Bu durumda ise kadın ve erkeğin farklılıklarını ortaya koyan çalışmalarda toplumsal rollere göre bu durumu fizyolojik ve biyolojik özelliklere göre açıklayan çalışmalar ön plana çıkmaktadır.

Kadın ve erkeğin sahip oldukları farklı hormonal yapıları beynin fonksiyonlarının çalışma sürecini etkilerken, kadın ve erkeğe farklı bilişsel yetenekler sağlamak ve beynin yapılarının da farklı olmasına neden olmaktadır. Nörobiyolojideki son çalışmalarda testosteron ve androjen gibi hormonların etkisi ile beynin farklılaşan bölümlerinin mekânsal yetenekler, algılama hızı gibi bilişsel yeteneklere etkileri üzerinde yoğunlaşmıştır (Kimura, 1992).

Bireyin yaşı ve cinsiyeti dışında zekâ düzeyi, çeşitli fizyolojik rahatsızlıklar ve bedensel özürler çevresel algı ve bilişim sürecini etkileyerek mekânın algılanmasında önemli rol oynarlar. Özellikle fizyolojik düzeyde rahatsızlığı olan bireylerin çevrelerine ait imajları oldukça kısıtlı ve büyük oranda bozulmuştur. Mesela görme duyusuna sahip olmayan bireylerin görenlere oranla daha farklı nitelikler yardımıyla çevreyi algıladıkları ve özellikle doku, geometri, ses ve ısısal özelliklerin bilişsel yapılarının oluşumunda önemli rol oynadığı bilinmektedir (Lang, 1987).

Mekânların algılanmasındaki diğer bir bireysel farklılık ise zekâ düzeyi ve bilişsel yeteneklerdir. Appleyard daha yüksek düzeyde eğitim görmüş kişilerin çevrelerini mekânsal olarak daha baskın, daha tutarlı bir yolla daha iyi idrak ettiğini öne sürdüğü çalışmasında bunu direkt eğitimin derecesine ve içeriğine değil eğitimle de ilişkili olan kavramsallaştırma ve soyutlama yeteneğine bağlamıştır (Appleyard, 1970).

▪ **Sosyo-kültürel özellikler**

Kültürel değişimi daha önce üçüncü bölümde toplumsal değişim dinamikleri içerisinde incelemiştik. Kültürel özellikler bireylerin farklılaşmasındaki diğer önemli bir özelliktir. Toplumsal değişimde incelemiş olduğum kültürel değişme başlığı altında daha çok kültürel sınıfların farklılığına ve ortaya çıkmış olan alt kültür, seçkin kültür ve popüler kültür gibi çeşitli kültür gruplarının açıklamalarına yer vermiştim. Bu bölümde daha çok kültürün bireyin farklılaşmasındaki rolü üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur.

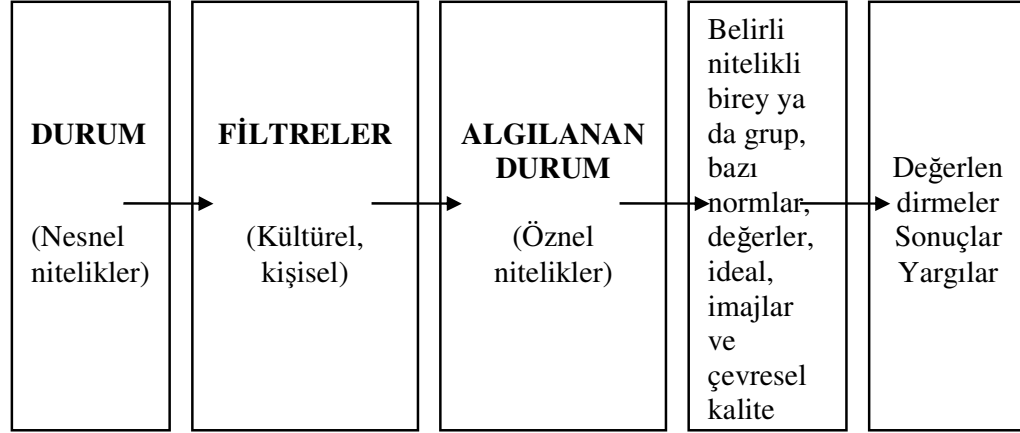
Rapoport, çevresel algı-bilişim-anlam süreçleri üzerindeki psikolojik ve kültürel etkileri karşılaştırırken, psikolojik temelli teoride, insan-çevre etkileşiminde, içsel organizmik etkenlerle, dışsal çevresel sunu arasındaki etkilerin öne çıktığını, kültürel ağırlıklı teoride ise, fiziksel çevre ve kültürel etkenlerin bilişsek görünümleri şekillendirmek için etkileşim içinde olduklarını savunur (Rapoport, 1977). Bu görüşe göre iki nokta önemlidir; bunlardan ilki, bireyin yaşadığı topluluğa, ya da gruba ait kültürel özelliklerin, ikincisi ise fenomenolojik olarak bireyin geçmiş deneyim, değer, tutum gibi paradigmalarının varlığıdır (Ünlü, 1986).

Altman, kültürün inançlar ve algılamalar; değerler ve normlar; grup ya da toplum davranışları ve alışkanlıklar olduğunu savunurken, ortak görüş olarak paylaşılan, biliş, hissediş ve davranışları belirlemek için kullanıldığı görüşünü destekler (Turgut, 1990). Rapoport'a göre ise kültür, bir grubun yaşama şekli olmanın yanı sıra, sembolik kodlarla oluşmuş bilişsel şemalar, semboller ve anlamlar sistemidir.

Bir kültür grubunun üyelerinin paylaştığı zihinsel şema, o kültürde gözle görülebilir kalıpların ve düzenliliklerin ortaya çıkmasına neden olurken, benzer değer, yargı, dünya görüşü ve beklentileri, algısal-bilişsel-anlamsal süreçlerine ve dolayısıyla da davranışları, tasarım seçimleri ile birlikte fiziksel çevrelerine yansır (Gür, 1996). Attoe, bir mimari eserin kültürel kalıpların dışına çıkması halinde onu anlamak için görmenin yetersiz kalacağını, açıklayıcı yeni kural ve kalıplara ihtiyaç duyulacağını söyler (Attoe, 1978).

Güzer'e göre tasarımın algılanması ve değerlendirilmesi söz konusu olduğunda, üç temel kültürel ortamdan bahsedilebilir. Bunlar akademik ya da eleştirel olarak niteleyebileceğimiz ortam, profesyonel olarak niteleyebileceğimiz ortam ve son olarak popüler değerlendirme ortamıdır. Akademik ve eleştirel olarak nitelediğimiz ortam, temel olarak tasarımın karmaşık yapısını ve doğasını bir bütün olarak algılamaya, süreci bütün iç ve dış dinamiklerinin etkileri altında değerlendirmeye çalışan eleştirel bir kültür ortamını temsil eder. Profesyonel değerlendirme ortamı, mimarlığın kendi ürettiği kültürün değer ve geleneklerini esas alır, bu anlamda kendi dışında kalan her iki ortama da geçirendir. Daha çok gündelik yaşamın değerlendirme ortamı olarak niteleyebileceğimiz popüler ortamın aktörleri, mimarlığın sistematik olarak oluşturduğu bilgi birikimi ile doğrudan ilişkili olmayan kişilerdir. Bu ortam hem ortamın hem de aktörlerin öncelik ve yapılarına göre değişkenlik kazanan bir indirgemecilik barındırır.

Görüldüğü gibi tasarımın algılanmasında da birbirleri ile farklılıklar barındıran, birbirleriyle iç içe yaşamak zorunda olan ve aralarındaki sınırların bulanık, geçirgen olduğu farklı kültür alanları mevcuttur.

Şekil 4.5 : Davranış ve Filtreler (Appleyard, 1973)

Lang'a göre çevreyle ilgili bilgiler şemalar ile yönlendirilip ihtiyaçlarla hareketlendirilmiş bir algılama süreci sonucunda elde edilir (Lang, 1994). Bilişsel şemaların oluşumunda bireysel filtrelerin önemi fazladır. Bunlar kişinin kültürüne, geçmişine, kişisel özelliklerine, algılarına göre değişir. İnsan çevresini doğal, yapma ve kültürel çevreyi algılamak aynı zamanda kişisel etkinlikleri ve toplumsal ortamda üstlendiği rollerle de algılar (Appleyard, 1973).

İnançlar ve bireysel değerler de aynı biçimde algılamamızı etkiler. Dindar bir kişi, bir konuşmanın dinle ilgili kısımlarına, öbür yandan bir sanatkâr, aynı konuşmanın sanatla ilgili yönlerine dikkat eder.

Sosyo-kültürel farklılıklarda kültür kavramının yanı sıra inceleyebileceğimiz diğer kavramlardan bir tanesi de meslekler ve eğitimidir. Ayrıca ilgiler ve o anda içinde bulunulan gereksinimler de algısal seçimi etkileyerek bireysel farklılaşmalara sebep olurlar. Farklı meslek gruplarına ait kişilerin ya da ilgi alanları farklı olan insanların aynı ortamlarda farklı nesnelere öncelikli olarak algılamaları buna birer örnektir. İstiklal caddesinde yürürken bir mimar yapıları ya da sokakları incelerken, bir fotoğrafçı için yürüyen insanlar ya da nostaljik tramvay algıda öncelik yaratabilir. Gereksinimler açısından düşündüğümüz zaman ise aç olan bir insan için kokuların yükseldiği lokantalar o insan için öncelikli algı olurken, kıyafet arayan bir insan için alışveriş mekânları ilk algılanacak yerler olacaktır.

Mekânların dönüşümünü meslekler açısından irdelediğimizde özellikle bu konudaki girişimcilerin genellikle çağdaş sanatlarla ilgilenen sanatçılar, mimarlar ve seçkin kültür diye tanımlayabileceğimiz diğer aydın bireylerden oluştuğunu söyleyebiliriz.

Mekânı en yakından tanıması gereken, mekânda bahsettiğimiz potansiyelleri ilk algılaması ve algılamayı öğretmesi gereken belki de biz mimarlarız. Çok değişik kültürlerin yaşadığı, her bir bireyin isteklerinin ve görüş açılarının farklı olduğu bu kentte madem böyle bir bilinci taşıması gereken ve bunu diğerlerine göstermesi gereken kişiler biz mimarlarız, o zaman bilinç ve farkındalık bağlamında mimarın geçirdiği eğitim sürecinin de mekânın dönüştürülmesi çerçevesinde tartışılması gerekmektedir.

Mimarlık eğitimi almış bir birey ile mekânı yaşayan diğer bireyler kıyaslandığında sahip oldukları algı farklılıkları kabul edilen bir gerçektir. Hersherberger, bu farklılığı mimarların almış olduğu profesyonel eğitimin yanı sıra mimari değerlerle olan yakın ilişkisi ve ifade kolaylığı olarak açıklar. Ertürk ise, mimarlık eğitimi almış olan kişilerin çevreyi fiziksel özellikleri ön plana alan literal algı düzeyinde algılarken, kullanıcıların ise anlam ve yararsal boyutu gözetken şematik algı düzeyinde algıladığını öne sürmektedir (Ertürk, 1984).

Mimarlık eğitimi almış bir birey ile kullanıcı arasında oluşan algısal farklılıkların yanında, mekânın tasarlayıcısı mimarın geçirmiş olduğu eğitimin niteliği de önemlidir. Günümüzde mimarlık eğitimi yöntemi, niteliği ve süresi ile ilgili birçok yönüyle tartışma konusudur. Alternatif mekânların üretilmesi ve mekânların dönüşüm potansiyelinin fark edilmesi açısından düşündüğümüzde bu faktörlerden bizi en çok ilgilendiren, mimar adaylarına tasarım süreci öğretilirken izlenen yol, eğitimin yöntemidir. Tasarım sürecinde farklı düşüncelere olan yolun açılması, belli bir doğrunun olabilirliğinden çok alternatif düşüncelerin de desteklenmesi ve öğrencilere farklı bakış açılarının gösterilmesi eğitim sürecinde önemli olan noktalardır. Mimarlık eğitiminde sabit kalıplı eğitim yöntemlerinin bir anlamda ustaçırarak eğitiminin günümüzde terk edilmeye başladığını söyleyen Nur Esin, tasarım sürecinde seçeneklerin önemine dikkat çekmektedir:

“Efes’teki Antik bir Roma evinin yeniden ev olarak kullanıma dönüştürüldüğünü bir hayal ediniz. Ya da Batı’da örnekleri görüldüğü gibi, eski bir spor salonunun bir konuta dönüştüğünü ya da eski bir endüstri yapısının konut olarak sunacağı mekânsal olanakları. 2-3 oda, bir salon, mutfak ve banyodan oluşan, klasikleşen konut şemamızın zavallılığı bizi

şaşkına uğratacaktır. Boğaz'a bakan bir apartmanın altındaki bir garaj? Bir sığınak? Bir duvarın içindeki oyuk? Hayal gücünüzü zorlamıyor mu? Bu ve benzeri mekânlar sanatçıları uyarıyor, mimarlarımızı da uyarmasını umalım (Esin, 2008).”

Dönüştürülecek mekânların fark edilmesi ve değerlendirilmesi bakımından eğitim başlığı altında ve bilinçlenme ile bağlantılı olarak incelenmesi gereken diğer bir kavram farkındalık kavramıdır. Farkındalık kavramı TDK sözlüğünde ilk anlamıyla farkında olma durumu; ikinci anlamıyla gözüne çarpmak, fark etmek, anlamak olarak tanımlanmaktadır. Aydınli (2007), farkındalık kavramı ile pattern ve relation kavramlarına işaret ederek şöyle der:

“Farkındalık, Thomas Khun’un dediği gibi benzerlik ilişkisini öğrenmeyi vurgulayan metforik düşünce benzerliği ile ortaya çıkmaktadır. Tasarım meselesindeki öznel ve nesnel ilişkisi ile ilgili kalıplara bağlıdır. Farkındalığı anlamının anahtar kelimeleri kalıp ve ilişki, bağlantıdır. Bilginin değişiminden çok bilginin keşfine önem verilirse insanlar hem deneysel hem de düşünsel bilgilerini kolayca bir araya getirebilirler.”

Birey açısından ve daha geniş kapsamlı olarak toplum açısından farkındalık yani fark etme durumu, içinde bulunulan mekânın kavranabilmesi, yaşanan çevrenin anlaşılabilmesi ve değerlerinin görülebilmesi açısından önem taşımakta, gerek tasarım sürecinde bulunan aktörlerin gerekse bu tasarımı deneyimleyerek yaşayan bireylerin mekânı şekillendirmeleri bakımından büyük önem taşımaktadır.

Diğer yandan sadece mimarların eğitim süreci ve bireysel dönüşümü tek başına bilinçlenme ve farkındalık için yeterli değildir. Özellikle yerel yönetimlerin ve toplumun diğer kesiminin de bu konuda bilinçlenmesi ve bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Korhan Gümüş bir yazısında İstanbul’daki endüstriyel mirasın önemine dikkat çekmekte ve bu yapıların kamu eliyle dönüşümünde bilinçlenmenin önemini şu şekilde vurgulamaktadır:

“Sınırlı sayıdaki inisiyatifin geçmişteki sahiplenme biçimlerini tekrarlamaması, bu kamu yapılarını dönüştürmek için kapalı değil, katılımcı bir deneyim üretmesi İstanbul için hayati önemde. Bu girişimler içe kapanmak yerine kamunun politika geliştirmesini desteklemeli. Geniş bir yaratıcı kesimi kendilerine çekerek, kavramsallaştırma sürecini daha geniş bir ilgi alanına taşımalı. Dolayısı ile bu mekânların dönüşümü, binaların, mekânların dönüşümünden çok profesyonellerin dönüşümünü, kamu alanındaki rollerini ilgilendiriyor. İstanbul’da bir öğrenme ve deneyim üretme süreci yaşamamız gerekiyor. İstanbul’da gecikmeyi, kötü yönetimlerin ortaya koyduğu hasarları telafi edecek yeni deneyimlere ve atılımlara ihtiyaç var (Gümüş, 2005).”

▪ Ruhsal-psikolojik özellikler

Önceki bölümlerde söz etmiş olduğum mekân ve insan ilişkilerinde mekânların insanların duyguları üzerindeki etkilerinden bahsetmiştim. Mekânların duygusal etkilerinin yanı sıra, mekânların algılanmasında da insanların duygusal süreçlerinin ve psikolojik özelliklerinin yeri vardır. İnsanların içinde buldukları anlık ruhsal durumları beklentilerini ve ihtiyaçlarını değiştirerek mekânların algılanma sürecini etkileyebilir. Bireyden bireye olduğu gibi aynı bireyin değişik konum ve zamanlarda sahip olduğu ruhsal durumu da bilişsel süreçte farklılıklara neden olur (Moore, 1979).

Anlık ruhsal değişikliklerin ve duygusal farklılıkların yanı sıra uzun süreli olan psikolojik rahatsızlıklar da mekânların algılanmasında bireysel farklılıklar oluştururlar. Florence Ladd Boston'un Mission Hill bölgesinde yaptıkları bir bilişsel harita çalışmasında zenci çocuklardan yaşadıkları bölgenin haritalarını çizmeleri istenmiştir. Bir grup denek beyaz çocukların yaşadıkları bölgeyi boş ve en geniş alan olarak göstermiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda bu grubun bu alan ile ilgili psikolojik korku taşıdığı ve bu alana yaklaşmaya korktuğu sonucuna varılmıştır. Başka bir denek ise beyazların yaşadığı alanı tanımlarken kâğıdın dörtte birini kullanmış ve bunun sonucunda da denegin o alanla ilgili bilinçaltında o alanı psikolojik bir bariyer olarak gördüğü anlaşılmıştır.

Sevinç, üzüntü, stres, kaygı, korku ve coşku gibi anlık değişimler algıları değiştirmekle birlikte, bunlardan daha farklı bir tarafa koyabileceğimiz klostrofobi, agorafobi, şizofreni ve depresyon gibi daha uzun süreli etkiler de mekânlar üzerindeki algılama sürecini etkileyecektir. Şizofren ve depresyon gibi kalıcı veya sürekli ruhsal bozukluklar sırasında beyinde yapısal ve biyokimyasal değişimler olduğu bilinmekte ve bunların algı üzerinde etkili olduğu görülmektedir (Gershon ve Rieder, 1992). Yapılan bir araştırmada, şizofrenik eğilim gösterenlerin, beynin sağ yarısı ile ilgili olan görelî büyüklük yargılarında tepki sürelerinin uzamasından başka bir fark görülmemekle beraber, görsel anlam konusunda beynin sol yarısında depolanan temel bilgilerin avantajlarından yeterince yararlanamadıkları sonucuna varılmıştır (David ve Cutting, 1993).

▪ **Kişisel geçmiş deneyimler**

Purcell'in yaptığı bir çalışmada, hafızada var olan geçmiş deneyimler ile yeni karşılaşılan çevreyi temsil eden karakteristiklerin karşılaştırılarak farklılık veya zıtlığın özelliklerine göre duygusal tepkinin değiştiği sonucunu ortaya koymaktadır (Purcell, 1986).

Geçmiş deneyimler, kişinin daha önceki mekânsal deneyimlerinden kaynaklanan zihnindeki şemalar, içinde bulunduğu mekânlarla ilgili izler, benzer mekân deneyimleri, mekânsal hafıza ve kişisel birikimler ile ilgilidir. Tüm bu faktörler kişiler arasındaki farklı yaşanmışlıklardan dolayı mekânların algılanmasında da farklı tepkilerin verilmesine sebep olacaktır.

▪ **Bireyin Metotlaştırma Yöntemleri**

Bireylerin çevrelerinden aldıkları bilgileri zihinlerinde düzenleme şekilleri niteliksel ve niceliksel olarak birbirinden farklılık gösterir. Dışarıdan duyum alan zihnimiz, bu bilgileri toplamakla kalmaz özelliklerine göre organize eder ve her bireyin zihninde bu bilgileri organize etme yöntemi farklı olur, hatta aynı birey için bile farklı çevresel koşullarda bu organize etme yöntemleri değişikliğe uğrayabilir.

Gittins, çevresel enformasyonları düzenleme yollarındaki stilistik farklılıkları saptayan çalışmasında iki metot üzerinde durmuştur:

- Duygusal deneyimlerin ve kişisel-figürel elemanların sezgisel olarak bütünleştirilmesine bağlı olan 'estetik-şirsel' metot,
- Mantıksal olarak yaklaşılacak algısal ve kategorik enformasyon ile literal-fonksiyonel elemanların sistematik formülasyonuna dayanan 'bilimsel-fonksiyonel' metottur (Moore, 1979).

Bilişsel haritalamada bireyden bireye farklılık göstermekle birlikte aynı birey için bile çeşitli faktörler nedeniyle zaman zaman farklılıklar olabileceğini söyleyen Moore bu farklılıkları çeşitli evrelerle açıklayarak bu farklılıkların sebeplerini ortaya koymuştur.

4.3.2 Mevcut mekânın taşıdığı potansiyeller

Mekân en yalın anlamı ile yaşanan alandır ve mekân somut anlamından soyut anlamına kadar çok farklı düzeylerde tanımlanabilir. Mekân üzerine yapılan

tanımlamalarda daha çok mekânın fiziksel boyutunun ağırlık kazandığı pragmatik boyutunun yanı sıra mekânın simgesel, algısal, bilişsel ve varoluşsal boyutlarından da söz edilebilir.

Mekânın sahip olduğu çeşitli boyutlar o mekânın sahip olduğu potansiyeller hakkında bize ipucu verebilir. Rapoport (1977), çevrenin olası potansiyel işaretlerini;

- Fiziksel unsurlar: Görüş, ses ve kokular,
- Sosyal unsurlar: İnsanlar, eylemler-kullanımlar ve nesnelere olarak sıralar.

Mekânın ve çevrenin bu özellikleri dışında yukarıda bahsetmiş olduğumu mekânın farklı boyutları da mekânın birey tarafından değerlendirilmesinde önemli olacaktır. Özellikle dönüştürülmüş mekânlar açısından düşündüğümüzde mekânın değerlendirilebilecek potansiyellerini üç ana başlıkta toplayabiliriz. Mekânın kent içinde bulunduğu bölge, sahip olduğu fiziksel özellikler ve mekânın ev sahipliği yaptığı fonksiyonlar ile kullanım sürecidir.

4.3.2.1 Mekânın konumu ve çevresel bileşenler

Mekân sadece maddesel boyutu ile değil o mekânda gerçekleşen yaşamlarla, orada gerçekleşen aktivitelerle ve kendi dışında var olan çevre özellikleri ile birlikte vardır ve bu durum mekânın konumunu, çevresel boyutunu bizim için önemli hale getirir. Mekânların çevresel boyutlarını ve bulunduğu konumunun önemini tartışmadan önce çevrenin bileşenlerini inceleyebiliriz.

Günümüzde çevre tanımı geniş olarak kullanılmaktadır. Yaşam dünyası olarak çevre, insanlar, hayvanlar, bitkiler, taş, toprak v.b. somut olgulardan ve güneş, ay yıldızlar, bulutların hareketi, gece-gündüz ve mevsimlerin değişimi gibi var olan gerçeklerden oluşur. Aynı zamanda duygular gibi varlığımız ile ilgili soyut olguları da içine alır ve somut bir terim olarak mekân yer, alan anlamına gelir. Somut nesnelere mekânın öz varlığı olan çevresel karakteri belirler. Ve genel olarak bir yer, bir karakter veya atmosfer verilen niteliksel bir bütün fenomen/olgudur (Norberg-schulz, 1979). Bir canlı varlığın bağıntı kurduğu olaylarla varlığın tümü olarak her şeydir. Genellikle diğer fonksiyonları çevreleyen fonksiyon olarak ya bir daire ya da organizmanın içinde yer aldığı bir daire olarak gösterilebilir (Teymur, 1982).

Bazı analistler çevreyi, fiziksel ve sosyal çevre olarak ayırırlar, fiziksel çevreyi doğal ve yapma çevre, sosyal çevreyi de psikolojik ve davranışsal çevre ayırımları ile tanımlarlar.

▪ **Fiziksel Çevre**

Fiziksel çevre doğal ve yapma çevreden oluşur. Doğal çevrenin bir diğer adı da 'ekosistem' dir. Ekosistem, bir alandaki canlı organizmalar ve cansız varlıkların hepsinin birden oluşturduğu sistemdir. Yapma çevre ise insanların kendi amaçları doğrultusunda oluşturdukları çevrelerdir. Binalar insanların yarattığı ve kısmen dünyevi, kısmen de kültürel çevrenin bir parçasıdır. Diğer hayvanlar tarafından özellikle barınmak amaçlı yapılan çevreyi, insanlar bina çevresi/inşa edilmiş çevre olarak coğrafi çevreye ve kültürel çevreye uyum sağlama ile ilgili meydana getirirler. Bina çevresi insanların deneyimleri ile ilişkin değişiklik gösterdiği gibi toplumların kültürel ve sosyal çevresindeki değişimlerden de etkilenir.

Altman ve Chemers'e göre, çevre doğal çevreler ile inşa edilmiş çevrelerden oluşmaktadır. İnşa edilmiş çevrenin üç seviyesi ayırt edilebilir (Morval, 1981).

- Mikro-çevre: Kişisel mekân veya bir kişi/gruba özgü alan,
- Mezo-çevre: Evler, komşuluk birimi, mahalle, sokak,
- Makro-çevre: Kent, kentsel topluluk, bölge, mikro-çevrenin fonksiyonu ve niteliğinin belirlediği ve etkilediği bütün çevrenin parçasıdır. Toplumun fiziksel, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yapısını içeren sosyal çevre dâhildir.

▪ **Sosyal Çevre**

Mevcut bulunan bireyler arası ve gruplar arası organizasyonlardan meydana gelir. İnsanlar birbirleriyle ve çevresindeki bütün her şey ile iletişim içerisinde. İnsanların birbirleri ile sosyal ilişkileri etki-tepki ilişkileri içinde devinimsel olarak sürer, ayrıca insanlar birbirleriyle dolaylı olarak, binaları da içeren sanat eserleri ile de iletişimde bulunurlar (Rapoport, 1982).

Çevre seviyelerinin her birinin farklı etkenler bakımından insan gelişiminde önemi vardır. Sosyal çevre tarafından çevrenin nitelikleri, yapısal nitelikler (Örneğin karmaşıklık, açıklık, keskinlik, destekleyicilik veya tersi sınırlayıcılık) ve anlamsal/içeriksel nitelikler (Görevler, hedefler, yollar, kurallar, roller, beklentiler ve

normlar) olarak sunulur. Bireyler yaşamları süresince çevrelerinden etkilenirler ve değişirler. Birey için önemli olan bu değişimler, bireyin gelişiminin içinde yer aldığı çevrenin makro ve mikro seviyesinde yer alır.

Çevrenin bileşenlerini incelediğimiz zaman, mekânların farklı çevresel boyutları olduğunu görürüz ve her bir boyut o mekân hakkındaki algılarımızı etkileyerek davranışlarımıza yön verir. Dönüştürülmüş mekânları düşündüğümüz zaman seçilecek mekânın kent içindeki konumu ve fiziksel, sosyal çevresi bizim için önemli hale gelmektedir. Kentin her bir noktası kendi içerisinde farklı kültürleri, farklı aktiviteleri ve farklı yaşamları barındırır. Eğer mekânın dönüştürülmek istendiği işlev gösteri merkezi, müze, sanat birimleri gibi halkın kültürel ve sosyal yönünü besleyen bir işlevi taşıyacaksa buna uygun olarak bu aktivitelerin yoğun olarak bulunduğu bölgeler tercih edilebilmektedir. Aynı zamanda bu mekânların kullanıcıları benzer işlevlerin bulunduğu diğer birimlere de kolay ulaşılabilirlik açısından bu bölgeleri daha çok tercih edeceklerdir.

Mekânın bulunduğu konumun bütünleşik ve sosyal çevre özellikleri dışında ulaşılabilirlik ile de ilgisi bizim için önemlidir. Bölgeye kolay ulaşım, yol bağlantıları ve olanakları kullanıcılar için önemli olup, mekânın kullanılabilirliğini etkileyecektir. Özellikle mekânın işlevi ticaret ve kültürel aktiviteleri taşıyacak ise insanların kolay ulaşabileceği mekânlar önemli olacaktır.

4.3.2.2 Mekânın fiziksel özellikleri

Mekânın fiziksel özelliklerini genel olarak biçim, doku, renk, ölçek, koku ve ışık gibi başlıkları altında inceleyebiliriz. Mekânın sahip olduğu bu özellikler mekânların algılanıp, değerlendirilmesinde önemli bir yere sahiptirler. Fiziksel özelliklerin mekân algısı üzerindeki etkileri konusunda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Pallasma, mekânın bütün fiziksel bileşenlerinin insanın tüm duyuları aracılığı ile algılandığını, dolayısıyla mekân algısı ve imajı üzerinde her türlü fiziksel bileşenin etkili olduğunu ifade etmiştir (Pallasma, 1994).

Faulkner ise farklı renklerin insanlarda değişik duygular uyandırdığını belirtmiştir (Faulkner, 1972). Goldstein ise renk algısının kas gerilimini, beyin dalgalarını, kalp hızını, solunumu ve otonom sinir sisteminin diğer fonksiyonlarını etkilediğini, belirli duygusal ve estetik tepkileri harekete geçirdiğini savunmuştur (Porter, 1997).

Mekânların sahip olduğu fiziksel özellikler dönüşüm sürecine sahne olan mekânlarda, yeniden tanımlanacak işlev için önem kazanmaktadır. Yapının sahip olacağı yeni işlevi mevcut yapısı ile karşılayabilmesi, o yapının biçimi, kat alanları, ölçüleri ve diğeri fiziksel özellikleri ile yakından ilgilidir. Özellikle gösteri birimleri için geniş açıklıklar, yüksek tavan ve mekânın geometrik özellikleri önem taşıyacaktır ve eğer mevcut mekân yeni işlevi barındırabilecek fiziksel özelliklere sahip ise o mekânın dönüşüm potansiyeli daha fazla olacaktır.

Farklı bir işleve sahip bir binaya farklı bir işlev verilirken karşımıza fiziksel özelliklerden kaynaklanan çeşitli uyum sorunları çıkacaktır. Eski yapıların yeni fonksiyon değişikliklerine uyumları Frey tarafından bazı kriterlere göre incelenmiştir (Frey, 1979);

- Bina kat alanlarının yeterliliği,
- Elverişli kat yükseklikleri,
- Servis ulaşım olanakları,
- Strüktürün sağlamlığı.

Mekânların kullanıma karşılık verebilmelerinin mekânsal algı ve mekânsal imajı etkilediğini söyleyen Kahvecioğlu'na göre mekânın kullanım boyutu, bir başka deyişle fonksiyonunu karşılama performansı, o mekân hakkındaki yargıları ve değerlendirmeleri etkiler. Mekânın fiziksel bileşenlerinin ve ortam özelliklerinin sunduklarının yanında, fonksiyonunu yerine getirme düzeyi de o mekân hakkında edinilen imaj üzerinde etkilidir (Kahvecioğlu, 1998).

4.3.2.3 Mekânın mevcut işlevi ve tarihsel süreci

“Yeniden kullanımın bir paradoksu var: Eğer yeni kullanım, eskiye tam uymuyorsa daha başarılı oluyorlar. Yeni ve eski arasındaki hafif uyumsuzluk – yemeğinizi bir borsa holünde yemek gibi – bu yerleri daha iyi vurguluyor ve daha dramatik oluyor. En iyi binalar, çok iyi dikilmiş elbiseler gibi, tek bir vücuda uygun olanlar değil, zaman içinde değişik işlevlere hizmet ettikleri zaman da karakterlerini koruyanlardır (R. Cambell, 1992).”

Daha önceden farklı bir fonksiyon ile yaşama katılmış bir binanın bu fonksiyonuna zıt bir fonksiyon ile yeniden kullanımı kendi içinde psikolojik, duygusal, anlamsal ve tarihsel anlamlar taşır. Yeniden kullanım konusu ile ilgili olarak kültürel ve tarihsel öneme sahip mevcut yapıların turizm amacı ile günümüze kazandırılmasına yönelik çalışmalar yapan Özkan, turistlerin giderek artan bir şekilde, doğal ve kültürel

yönden zengin, yüksek nitelikli çevrelere yönelmelerinin çevrenin değerinin artırılması gerekliliğini ortaya koyduğunu ve bunun iyi korunmuş, yaşayan bir çevre ile sağlanacağını belirtmektedir. Doğal çevre değerlerini korumayan, belirli bir kültürel süreklilik bilinciyle davranılmayan yapma bir çevre, ne kadar iyi organize edilmiş olursa olsun turistlerin ilgisini çekmeyecektir. Turistlerin bu istekleri, mevcut binalarda eskiyle yeniye iç içe yaşama, sadece o yeri ziyaretle yetinmeyip sürekli içinde olduğunu hissedebilme isteğidir (Özkan, 2005).

Aynı şekilde nitelsiz yapıların dönüşümünde de benzer anlamlardan söz edebiliriz. Daha önceden depo ya da garaj olarak kullanılmış bir yapının ilerleyen dönemlerde çok farklı bir işleve büründürülmesi bu mekânların kullanıcıları için değişik bir mekân ruhu oluşturabilir ve yaşanan mekânın atmosferini değişik kılabilir. Özellikle terk edilmiş binalar birçok insan için farklı anlamlar taşıyıp, bu insanlarda farklı duygular uyandırabileceği gibi, daha önceden o mekânla kurulmuş olan farklı bir bağın farklı bir boyuta taşınması da mekân kullanıcılarını etkileyebilir. Eski bir garajı artık konut olarak kullanmak, aslında depo olduğunu bildiğiniz bir mekânda artık çağdaş sanat ürünlerinin sergilerini izleyebilmek ya da daha önceden otomobilinizi park ettiğiniz bir alanda oturup tiyatro izleyebilmek gibi birçok örnek sayabiliriz. Tüm bu örnekler mekândan alınan tatla ilgilidir ve değişik bir mekân atmosferi arayan bireyler için mekânın mevcut işlevi ve geçirdiği dönemler mekânda aranan başlıca özellikler arasında olmaktadır.

5. İSTANBUL'DA DÖNÜŞTÜRÜLEN MEKÂNLARA ÖRNEKLER

5.1 Garajistanbul, Galatasaray

Garajistanbul, İstanbul'da Galatasaray Garajı'nda 600 m² büyüklüğünde bir otoparkın tiyatrocusu çift Övül Avkırın ve Mustafa Avkırın tarafından dönüştürülmesiyle kazanılan tiyatro, dans, müzik, festival, edebiyat ve sergi gibi etkinliklerin yapıldığı çağdaş bir performans mekânıdır. Çiftin tanımıyla garajistanbul garajdan garajın öyküsü ve onlar için bir 'çatı'dır.

Mekân, İstiklal Caddesi'nden Tünel'e doğru giderken sol tarafta Galatasaray Lisesi, Yapı Kredi Yayınları ve Kazım Taşkent Sanat Galerisi'ni geçtikten sonra Mısır Apartmanı ve Yapı Kredi Yayınları arasında yer alan Acara Sokak'tan dönünce, otuz metre yürüdüktan sonra, Kaymakam Reşat Bey Sokak'a döndüğümüzde sol tarafta yer almaktadır.

Şekil 5.1 : Garajistanbul konum

Mekân, 5. Sokak Tiyatrosu kurucuları Mustafa-Övül Avkırın çiftinin öncülüğünde, birçok ünlü kişinin ve kurumun desteğiyle kurulmuş ve kapılarını 2005 yılında açmıştır. Çift bütün yaptıkları ve biriktirdiklerini sergilemek için bir mekân arayışına girmiş ve Galatasaray Garajı'nı bulmuşlardır. Bu mekânı bulduktan sonra çift kendileriyle aynı dili konuşabilecek bir mimar aramaya başlamış ve Mimar Cem

Yücel ile anlaşmışlardır. Garaj duygusunu bozmadan bir mekân istediklerini söylemiş ve kısa süre sonunda önlerine konan proje çiftin başını döndürecek kadar parlak olmuştur.

Şekil 5.2 : Garajistanbul'a yoldan ve arka taraftaki Galatasaray Garajı'ndan giriş

Projenin maliyetini çift tek başına karşılayamayacakları için öneri üzerine Rönesans'ta ortaya çıkan mesen formülünü uygulamaya başlamışlar yani kişisel hamî arayışına girmişlerdir. Sonuçta da birçok ünlü kişinin ve kurumun desteğini almayı başarmışlardır. 53 ünlü 5 bin YTL vererek projenin sahibi olmuşlar, hatta internette 'garajistanbul seyircisini arıyor' sloganıyla sanatseverlerden bir gösteri karşılığında 50 YTL istenip, 200 kişiden olumlu yanıt almışlardır. Bu şekilde 1 milyon 150 YTL ye mal olan projenin maddi desteği sağlanmıştır.

Şantiye aşamasında ise projenin mekânsal dönüşüm sürecini, şantiye yürütücüsü mimar Didem Teksöz Omacan şu şekilde aktarmıştır. Garajistanbul'un mekânsal dönüşüm sürecinin en önemli ve sorunlu kısmını altyapının kurulması çalışmaları oluşturmuştur. Galatasaray Garajı'nın 3. katında 600 metrekarelik bir mekâna yayılan garajistanbul, ana girişinin bulunduğu sokaktan 9-9.5 metre aşağıda yer aldığı için, zemin suyu sorunu çözümlenmesi gereken ilk altyapı sorunu olmuş. İçeriden önlem alınması gereken zemin suyu tümüyle ortadan kaldıramayacağı için sorun, mekânın içine sızmayacak biçimde onu yönlendirip drenaja ileterek çözümlenmiş. İSKİ'nin kanalizasyon ana giderinin, havuzun yer aldığı ön bölümlerle ana gösteri mekânı arasında kalan hattın altından geçmesi bir başka sorun olmuş. Fransızlardan kalan bu eski gider, Garajistanbul'un iki bina yanında yer alan Goethe Enstitüsü'nün binası yenilenirken orada bir setle engellendiği için kanalizasyon buraya akıp koku ve rutubete neden oluyormuş. Bu sorunun çözümü için belediyeyle

görüülerek (güncel ana hattın İstiklal Caddesi'nden geçmesi nedeniyle) söz konusu hat kesilmiş, binaya giriş ve çıkışlarında yer alan çift rögar yapımı ve boru ıslah çalışmalarının da gerçekleştirilmesiyle buraya olan akış tehdit edici olamayacak biçimde azaltılmış.

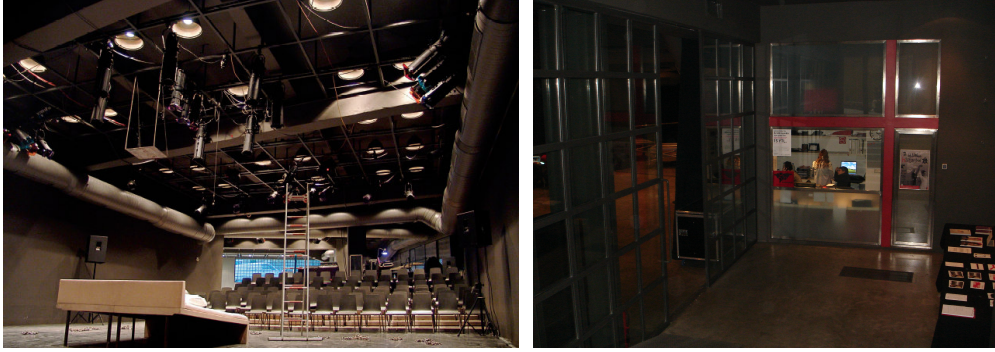

Şekil 5.3 : Garajistanbul zeminin kazılma aşaması

Suyun ve neden olduğu sorunların önlenmesi uzun zaman aldığından mekânda yapılan müdahaleler ancak beton dökülmesinin ardından görünür olmuş. Altyapı sorunlarının çözülmesinin ardından kendiliğinden seviyelenen, yüksek basınç dayanımlı, erken mukavemet kazanan pürüzsüz yüzey elde edilen bir beton dökülmüş. Beton dökülmesinin hemen ardından yer, geçici olarak suntu kaplanıp demir işleri tamamlanmış. Tavana mekânın kullanımında esneklik sağlayacak 40x40 mm'lik kutu profilden 1x1 metrelik karolaj yapılmış. Genelde güncel tiyatro mekânlarında kullanılan, 10 metre yükseklikte bir ağ gibi bütün tavan yüzeyine örülen bu ızgara sistem üzerine ışık ve ses sisteminin yanı sıra dekor ve akustik önlemler kurulmuş. Böylece sistem bu ızgara üzerinde herhangi bir noktaya iletilebildiği için gösteri de istenen yerde kurgulanabilir olmuş. Yerde kurulan benzeri bir platform sistemi yardımıyla sahne istendiğinde yükseltilebiliyor ya da linolyum serilerek dans performanslarına uygun koşullara kavuşturuluyor.

Öte yandan mekânın genel kurgusu içinde konukların kullandığı hiçbir mekânsal bileşen (tuvaletler ve idari büro dışında) sabit olarak planlanmamış. Ana girişin mekâna bağlandığı noktada solda kalan havuz, performansların gerçekleşeceği, yeri geldiğinde sahne yeri geldiğinde izleyicilerin içinde olacağı, yeri geldiğinde üzerinde

bir bar kurulabilecek, mekânın önemli bir parçası. Bütün mekânı çevreleyen duvarlar aslında depolama birimleri, izleyici sandalyeleri, bar ekipmanları, dekorların bir kısmı buraya konularak, kapaklar kapatıldığında bütün bir yüzey elde ediliyor. Ancak havalandırma sisteminin ekipmanları, mekânın temiz hava kapasitesi yüksek tutulduğu için, büyük yer kaplamış ve mekân içinde planlanan diğer öğeler farklı çözülmüş.

Şekil 5.4 : İç mekân görünümü; sahne ve giriş bölümleri

Girişin ilerisinde sahneye dönük olan, girişi ve havuzu da kontrol eden camlı bir bölüm planlanmasına karşın yer kalmadığından bu bile tekerlekli, -böylece istenen noktaya taşınan- bir masaya indirgenmiş. Beton dökülmesinin ardından duvar ve tavan yapımı bitirilirken mekânın konumundan ötürü işleri aksatan bir başka sorun yaşanmış. Mekânın üst katı otogaraj işlevini sürdürdüğünden ve günlük olarak sıklıkla gelen araçlar yıkandığından, bu yıkama suları üst kattan Garajistanbul'un mekânına akmaya başlamış. Bu sorun da üst katın zeminine membran döşenerek ve ince, sertleştirilmiş bir beton uygulaması yapılarak yalıtılması yoluyla çözülmüş.

Açılış çok erken planlandığından ve uygulamanın bitmesi için oldukça az zaman kaldığından mekânın bitirilmesine yönelik bütün iş kalemleri tamamlanamadan Garajistanbul gösterilerine evsahipliği yapmaya başlamış. Mekânın boya, aydınlatma uygulaması, doğramalarının takılması gibi işler son hafta, açılıştan hemen önce gerçekleşmiş.

Garajistanbul'un, 600 metrekarelik bir yer olmasına karşın gönüllülükle yürüyen bir proje olması onun şantiyesini ve yapım yönetimini de etkilemiş. Şantiye yürütücüsünün yaptığı iş planları gelen malzemelerin geliş tarihlerinin, içeriklerinin, boyutlarının, miktarlarının çok önceden bilinmemesi ya da gelen malzemenin eş değerde olmaması, çoğunun sıkışılan ve çözümsüz zamanlarda aniden

bulunvermesi, beklenmeyen altyapı sorunları ve mekânın konumunun getirdiği zorluklar gibi koşullardan ötürü gerçekleşmemiş. Mekânı birkaç gün kapatarak ve insan giriş çıkışı engellenerek gerçekleştirilecek kimi uygulamalarsa sezonun kapanmasıyla yapılabilmiş (Yapı Dergisi, Ocak 2007).

▪ **Bireysel özellikler**

Mustafa Avkıran, 1993-1995 yılları arasında Antalya Devlet Tiyatrosu'nda müdürlük yapmış, daha sonra Övül Avkıran ve Naz Erayda ile 5. Sokak Tiyatrosu'nu kurmuştur. 2000'de Tiyatro Oyunevi ile birlikte İSM'nin 2. Kat'ında etkinliklerine devam etmiştir. Televizyon izleyicisinin daha çok 'Kınalı Kar' dizisindeki 'Cabbar Ağa' rolüyle tanıdığı Mustafa Avkıran, aynı zamanda İstanbul Devlet Tiyatrosu'na sekiz dalda Afife Jale Ödülü'nü getiren 'Ayaktakımı Arasında' adlı oyunun da yönetmenliğini yapmıştır. Şu anda kendisi gibi tiyatrocusu olan eşi ile birlikte Garajistanbul'un yönetimini ve etkinliklerini düzenleyip, tiyatro hayatına devam etmektedir.

Avkıran çifti mesleklerinden ötürü özellikle uluslararası platformda çokça yer almışlardır ve birkaç aylık dönemlerde sıklıkça vakitlerini yurtdışında geçirmişlerdir. Yurt dışı deneyimleri hariç Mustafa Avkıran bir dönem 1-1.5 yıl kadar Viyana'da yaşamıştır. Yurt dışında gittikleri kenti tanıma istekleri ve mimari mekânla olan yakın ilişkileri sebebiyle burada çeşitli mekânları inceleme ve tanıma olanağını bulmuşlardır. Özellikle Övül Avkıran'ın mimariye ve tasarıma olan yakın ilgisi sebebiyle yurt dışındaki birçok mekânı özellikle keşfetmeye yönelik çalışmalar yapmışlar ve yurt dışında daha sıklıkla karşılaştığımız dönüştürülmüş mekânları yakından incelemişlerdir. Onlar bunun eğitim süreciyle ilgili olmadığını tamamen ilgi ve birikimlerden kaynaklandığını söyleyip bu durumu 'koku alıcılarız' diye açıklıyorlar. Her gittikleri kentte özellikle keşif amaçlı yaptıkları incelemeler ve birikimler onları Garajistanbul'un şimdiki başarılı dönüşümünde kalıcı kılmıştır.

Şekil 5.5 : Antalya'daki garajın kapatılmasından sonraki hali

Garajistanbul çiftin düzenledikleri ilk mekân değil aslında, Avkıran çifti uzun zamandır çağdaş gösteri mekânları üzerine çalışmalar yapmıştır. 5.Sokak Tiyatrosunu kurup, 1995 yılında Antalya'da 410 m²'lik bir otomobil garajını tamamen bakımsız bir haldeyken alıp yine bir performans mekânına dönüştürmüşlerdir. Antalya'daki bu dönüştürülmüş garajı çift bir anlamda Garajistanbul'un minyatürü olarak görüyorlar. İki yıl boyunca çalışmalarına burada devam ettikten sonra 1997 yılında İstanbul'a gelmişler ve etkinliklerini Aziz Nesin Sahne'sinde ve İstanbul Sanat Merkezi'nde sürdürmeye devam etmişlerdir. 2003 yılında yine Taksim bölgesinde altı garaj olan üç katlı bir bina bulmuşlar ve bu binayı dönüştürmek için araştırma yapmışlardır. O zamanki koşullar, maddi birikim ve bilgi birikimi yeterli olmadığından bu projeden vazgeçmek zorunda kalmışlardır.

İstanbul Sanat Merkezi ve Aziz Nesin Sahnesi de aslında Garajistanbul gibi birer mekân dönüştürme projesi örnekleridir. Aziz Nesin Sahnesi ilk önceleri AKM'nin dekor deposu iken, Mustafa Avkıran bu mekânı keşfedip o dönemki kültür bakanlığı genel müdürlüğüne buranın tiyatro olması için öneri götürmüştür. Mekâna AKM'nin yanındaki otoparkın içindeki merdivenlerden inerek ulaşılmaktadır. Böyle bir deponun değişebilirliği, dönüşebilirliği ve boş bir oyun alanı olarak tasarlanmaya müsait yapısı bu önerinin başlıca sebepleri olmuştur. Fakat bu öneriden sonraki süreçte mekânın dönüşümünü üstlenen yönetmen ve mimar depoyu stabil bir şekilde, klasik bir tiyatro sahnesi olarak düzenlemişlerdir. Avkıran'ın savunduğu, mekânın potansiyelini tamamen kullanabilme ve stabil bir mekândan çok değişebilir bir oyun alanı yaratma fikri o dönemde bu yapıda gerçekleşmemiştir.

Bir diğer taraftan çiftin 2000-2006 yılları arasında tiyatro gösterilerini sürdürdükleri mekân, İstanbul Sanat Merkezi bir diğer dönüştürme projesidir. İSM Tarlabası'nda

1843'te inşa edilmiş ve yıllarca Katolik Ermeni Cemaati'ne rahibe yetiştiren bir eğitim kurumu olmuştur. 1920'lerde liseye dönüştürülmüş, 1982'de öğrenci kalmayınca kapılarını kapatmıştır. İlerleyen yıllarda birçok filme mekân olmuş, 1989'da Adnan Vurdevir tarafından sanat merkezine dönüştürülmüştür. 2000 yılında Avkıran çifti Tiyatro Oyun Evi ile birlikte aldıkları katı kendi deyimleriyle tamamen bir oyun alanına dönüştürmüşlerdir. Fakat ilerleyen yıllarda bina ait olduğu vakıf tarafından kapatılmıştır.

Şekil 5.6 : İstanbul Sanat Merkezi Tarlabası Bulvarı'ndan görünüm

İstanbul Sanat Merkezi sadece 5. Sokak Tiyatrosu için değil birçok sanatçı için alternatif bir mekân olmuştur. Tiyatro Oyun Evi kurucularından tiyatrocusu Mahir Günşiray'a göre İSM, Oyunevi'nin avangard, bağımsız, mücadeleci kimliğine gayet uygun bir mekândı. Çok sık turneye çıkan Oyunevi için sahne bulmak zor değil, ama Günşiray'ın tabiriyle seyirciye alternatif biçimler sunacak bir sahne, farklı tatlar sunacak bir mekân bulmak zor (Röportaj, Erciyes, Radikal Gazetesi). İSM'nin kapatılmasıyla birlikte Günşiray yeni bir mekân arayışı içine girmiş ve tiyatro yapabilmesi için kat yüksekliği 4 metreden az olmayan, 7 metreye 15 metrelik yaklaşık 100 m²'ik herhangi bir garajın, deponun ya da hangarın kendisinin kuracağı mekân için yeterli olduğunu söylemiştir.

İSM'nin diğer bir eski kullanıcısı ressam Bedri Baykam ise bir röportajında mekânla ilgili duygularını şu şekilde aktarıyor. "Burası İstanbul'un kurumsal entellektüel

hayatına alternatif bir binaydı. Kirliliği, boyanmamışlığı, o tarih kokusuyla herkeste hoş duygular uyandıran bir bina...” Baykam daha binayı görür görmez burada çok iyi resim yaparım demiş ve binanın 3. katını kiralamıştır.

Baykam gibi, ilk günlerden beri İSM’de olan tiyatro topluluğu Kum Pan Ya’nın kurucularından Naz Erayda da vakfın kararına saygı duyup hemen bir ofis tutmuş fakat İSM’nin arka sokağındaki bu ofiste çalışmaya dayanamayacağını fark edip anlaşmayı iptal etmiş. Bir dönem İSM’nin ne kadar aktif olduğunu hatırlıyor, Haluk Bilginer’den Emre Koyuncuoğlu’na pek çok tiyatrocunun, performans sanatçısının çalıştığı, pek çok ressamın, STK’nın çalıştığı İSM’nin kendisini ‘öteki’ diye tanımlayan tiyatro toplulukları ve sanatçılar için çok uygun bir yer olduğunu anlatıyor : “Çıktık çıkıyoruz duygusu hep vardı ama ben yine de çok sarsıldım. Burayı içselleştirmiştim, çünkü burada çok özel işler yaptım. Tarlabasının kimliğinden, binadan esinlenen işler ürettim. Burası eşsizdi çünkü hem merkezde hem 'ötekilerin' yaşadığı bir alanda hem de ucuz bir yerdi.”

İnci Eviner de Naz Erayda gibi, ilhamını mekândan alan sanatçılardan. O nedenle ayrılma fikrini hiç kabullenmemiş. Herkes telaşla taşınmaya çalışırken o Bozcaada’da çalışıyordu, “Çok kötü, ne yapacağımı bilmiyorum” diyor. İnci Eviner de 15 yıldır içinde çalıştığı bu binanın yarattığı tecrit duygusuyla odaklanmış çalışmalarına. Binanın kendisinden, çevresinden ilham almış, “Birçok konu çıktı oradan, benim işlerim oradan besleniyordu” diyor. İstanbul’a gelen yabancı sanatçıların da mutlaka uğradığı evrensel anlamda atölyelerin, sanatçı yaşam biçimlerinin var olduğu bir bina olarak anlatıyor İSM’yi. “İstanbul merkezde böyle bir yaşam biçimini barındırmıyor” diyor (Röportaj, Erciyes, Radikal Gazetesi).

▪ **Mevcut mekânın taşıdığı potansiyeller**

Garajistanbul’un mekân seçiminde etkili faktörler şunlar olmuştur;

- Lokasyonu yani bölge olarak Pera’da yer alması,
- Mekânın ölçüleri,
- Mekânın gerçek işlevinin garaj olması,

Mekân seçiminde en önemli faktör binanın, sanat etkinliklerinin yoğun olarak bulunduğu, tarihi ve kültürel değerleri açısından İstanbul’da önemli bir yere sahip olan Beyoğlu bölgesinde bulunmasıdır. Beyoğlu’nun eğlenceyle ve gösteri

sanatlarıyla kodlu olması, mekânın kent kültürü ve kent dokusu içinde bulunduğu nokta bu mekânın dönüştürülmesinde öncelikli etkenler olmuştur. İnsanların bölgeyi bu şekilde tanınması ve başka bir bölgeyi seçip bunu kabul ettirmenin zor tarafları, kalıcı bir adımdan söz edebilmek adına mekân seçimi için önemli olmuştur.

Aslında Beyoğlu ilçesinin potansiyelini incelemek açısından ilçenin konumuna ve genel yapısına bakabiliriz. Beyoğlu İlçesi, İstanbul İlinin Avrupa yakasında, İstanbul Boğazının güney kesimi ile Haliç arasındadır. Ancak halk arasında Beyoğlu adı, kentin önemli kültür, eğlence ve iş merkezlerinden olan ve Galatasaray'ı Taksim Meydanı'na bağlayan İstiklal caddesi ve çevresi için kullanılır.

Beyoğlu, ya da daha eski adıyla Pera, her dönemde İstanbul'un toplumsal ve kültürel yaşamındaki en önemi semtlerden biri olagelmıştır. Daha Osmanlı döneminde yabancı ülkelerin elçilikleri burada açılmış; iş hanları, büyük mağazalar gibi Avrupa tarzı iş yerlerinin; tiyatro, pastane gibi eğlence yerlerinin; apartmanlar, oteller gibi süreli ya da geçici konutların ilk örnekleri hep, nüfusunun çoğunluğunu gayrimüslimlerin oluşturduğu bu semtte ortaya çıkmıştır. Beyoğlu'nun fiziksel çevresi de bu doğrultuda oluşmuş ve gelişmiş, özellikle kâgir binalar bu bölgede yoğunlaşmıştır. Beyoğlu'nun tiyatro ve sinemaları, kitapçıları, lokanta, pastane ve meyhaneleri, otelleri hep seçkin sanatçıların, aydınların uğrak yeri olmuş, bunların birçoğu Beyoğlu'nda oturmuş, atölyelerini Beyoğlu'nda açmıştır.

İlçedeki tiyatrolar, gazinolar, içkili eğlence yerleri, bugünkü durumu da hesaba katarsak sinema salonları ve kültür merkezleri İstanbul'un diğer ilçe ve semtlerine göre daha yoğundur. Aynı zamanda yabancı elçiliklerin de yoğunlaştığı bir semt olan Beyoğlu'nun esas ahalisi Avrupa kökenli levantenler olmuştur.

Beyoğlu ilçesi günümüzde iş, eğlence ve kültür merkezi olması nedeniyle bu ilçe sınırları içerisindeki gündüz ve gece nüfusu birkaç milyonu bulmaktadır. İlçe, madalyonun iki yüzü, siyah ile beyaz kadar farklı yaşamları bünyesinde barındıran, kültürler arasındaki uçurumların, tezatların bir arada yaşandığı, sosyolojik ve psikolojik toplumsal sorunların en uç örneklerine sıkça rastlanabilen bir yerdir. İstiklal Caddesi, Taksim, Galata, Cihangir ve Gümüşsuyu ekonomik ve ticari hayatın en canlı olduğu, kültür, sanat ve eğlence hayatının merkezidir. Cihangir ve Gümüşsuyu semtleri entelektüel kimliğin ön plana çıktığı yazar-çizer, sanatçı, gazeteci ve edebiyatçıların tercih ettiği mutena semtlerdir.

Beyoğlu, genel olarak 19. yüzyılda gelişmiştir. 19. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya kapitalist sistemi ile bütünleşmesi sonucu, Beyoğlu uluslararası bir ticaret merkezi olmuştur. Beyoğlu, artık kapitülasyonların koruması altındaki yabancıların, tüccarların, bankerlerin, armatörlerin ve kozmopolit bir çevreye yerleşmek isteyen zenginlerin Paris modasını taklit ederek yaşadıkları bir yer olmuştur.

20. yüzyılda Beyoğlu'nda Galatasaray ile Taksim arası önem kazanmıştır. Bu alanda hala bahçeli konakların bulunması ve bunların apartmana dönüşmesi olanağı, buranın gelişmesini sağlamıştır. Ayrıca 1913'de ilk elektrikli tramvayın Beyoğlu'nu Şişli'ye bağlaması Galatasaray-Taksim arasını, Tünel-Galatasaray arasına göre daha merkezi bir duruma getirmiş, Beyoğlu'nun en kolay ulaşılabilir ve gözde yeri yapmıştır.

1950'lerden sonra, kırsal göç ve hızlı kentleşme sonucu İstanbul'un aşırı büyümesi, yeni semtlerin gelişmesi, eğlence kuruluşlarının, ticaretin ve zengin ailelerin bu yeni gelişen çağdaş alt merkezlere dağılımı ve toplumun kültürel değişimi Beyoğlu'na olan ilgiyi azaltmıştır. Hala bazı lüks mağazaların İstiklal Caddesi'ni terk etmeyişi ve yoğun bir trafik akışı üzerinde oluşu eski kültürel düzeyinde olmasa bile Beyoğlu'nun canlılığını korumasını sağlamaktadır. Bununla birlikte, pek çok bina boş durmakta ya da atölye olarak kullanılmaktadır. Bu özellikler Beyoğlu'nda yavaş yavaş çöküntü alanının ilerlediğini göstermektedir.

Günümüzde ise büyük otellerin, tiyatroların, sinemaların, okulların, konsoloslukların, yabancı kültür merkezlerinin, sanat galerilerinin bulunduğu Beyoğlu, İstanbul'un en canlı ve gözde semtlerinden biri olmaya devam etmektedir. Bugün Beyoğlu ilçesinin sınırları içerisinde çok sayıda önemli kurum ve mekân bulunmaktadır. Bunların arasında; Fındıklı'daki Mimar Sinan Üniversitesi, Taksim Meydanı'ndaki Atatürk Kültür Merkezi, Söğütözü'deki Tophane-i Amire (Koç Sanayi Müzesi), Aynalıkavak Kasrı, İstiklal Caddesi'ndeki İstanbul Sanayi Odası, Yapı Kredi Kültür ve Yayıncılık, Çiçek Pasajı, Balık Pazarı, Aksanat, çok sayıda sinema, Muammer Karaca Tiyatrosu, Tünel ve Tramvay ulaşımı, Galata'daki Galata Kulesi de bulunmaktadır.

Garajistanbul'un bulunduğu bölgenin potansiyellerinden başka diğer bir önemli özelliği de değişime izin verebilecek esnek yapısı ve ölçüleri olmuştur. Özellikle bünyesinde sanat gösterilerini barındıracak mekânlar için mekânın ölçüleri, en büyük açıklıkları ve tavan yüksekliği büyük önem taşımaktadır. Aslında dönüştürülmüş

yapı örneklerine baktığımızda özellikle bünyesinde dans, tiyatro ve müzik gibi etkinlikleri barındıran çeşitli performans alanları, sergi birimleri ve müze gibi işlevler için en çok aranan özelliklerin başında mekânın kolon açıklıkları, mekânın büyüklüğü ve mekânın yüksekliği gelir. Yapının bu tür fiziksel özellikleri mekânda kurulacak olan sahne, donatı ve diğer gerekli kurulumlar için önem kazanmaktadır.

Şekil 5.7 : Garajistanbul’da mekânın kullanımına bir örnek, Faili Meçhul isimli gösteriden görüntüler

Garajistanbul’un dönüştürülmüş olduğu bu mekânın sahip olduğu özelliklere baktığımızda 10 m’ye 19 m’lik yaklaşık 220 m²’e yakın bir alan görmekteyiz. Bu açıklık gerekli sahnenin kurulmasına izin vermiş, kolon açıklığının büyük olması sayesinde mekânın kullanılabilirliği ve değiştirilebilirliği sağlanmıştır. Diğer taraftan mevcut mekânın kat yüksekliği 3.35-3.40 m civarında iken yerin yaklaşık 1 m altına inilerek kat yüksekliği uygun ölçülere getirilmiş böylece sahne üzerine kurulacak ızgara sistem için yer kazanılmıştır. Mekânın yoldan aşağıda olan konumunu çift “hem kentin ana arterindeydi ama bir yandan da alt kültüre yakındı yani aşağıdaydı” diye yorumlamışlardır.

Garajistanbul örneğinde bir anlamda her bir m²’nin kullanılabilirliği ve bu sınırlar içerisinde sabit olmayan değişebilir alanlar önemliydi, mekânın bölüntülü olmayan yapısı da buna izin verdi ve bu sayede her etkinlik için yeniden düzenlenebilecek alternatif bir mekân üretildi.

Garajistanbul’un seçiminde konum ve fiziksel özelliklerinin dışında bir de mekânın mevcut işlevi de etkili olmuştur. Tiyatrocu çiftin daha önce Antalya’da dönüştürmüş oldukları mekânın gerçek işlevinin garaj olması ve son aradıkları mekân içinde yine bir garajı bulmuş olmaları onlar için ayrı bir heyecan olmuştur. Mekân, mevcut mekânın gerçeklik duygusunu bozmadan, onun garaj olduğunu bir anlamda saklamadan mevcut mekânın üzerine inşa edilmiştir. Mekândaki işaretler dönüşüm

aşamasında önem taşımış, hatta garajın mevcut malzemeleri saklanmak istemiş fakat yağ ve mazot depoları mekânın yetersiz kalacak olmasından dolayı kaldırılmıştır. Projenin garajdan garajın hikâyesi olarak tanımlanması tam olarak bununla bağlantılıdır.

Şekil 5.8 : Garajistanbul'un dönüşümden önceki garaj hali

Dönüşümün mimarı Cem Yücel mekânın garaj olmasıyla ilgili şöyle bir açıklama yapıyor:

“Bütün bu özellikler bir ‘tasarlanmamışlık’ içerisinde ‘tasarlanmışlık’ kavramını gerektiriyor ve ‘tasarımcı’ olarak elimizi zaman zaman tutmamızı gerektiriyordu. Tasarlamamalıydık çünkü içeride etkinlikler düzenleyecek olan herkes tasarımcı, her proje başka bir tasarımdı. İş bitirmemeli, onlara yapacak iş bırakmalıydık. Garajın tüm çıplaklığına ve yalınlığına karşın önümüze sunduğu mekânsal zenginlik, bu zor işi bizim için çok kolaylaştırdı. Mekân zaten bir garajdı ve biz de ne aradığımızı tam olarak bilmeden bir garaj arıyorduk. Tasarlama sürecinin sonunda biraz da mekândaki fiziksel zorluklardan dolayı bunu bulduğumuzda hepimiz çok rahatladık. Aradığımız şey garajın ta kendisiydi. Sonra bunun üzerine bütün bu donatıları, teknik altyapıyı, ileride olabilecek farklı etkinlikler için rezervasyonları planladık ve şimdi bu mekânı inşa ediyoruz. Aslında yaptığımız şey çok basit; garajı onarıyoruz ve içini oyun alanına çeviriyoruz (Yücel, 2007).”

Garajistanbul'un tüm bu özellikleri burada dönüşümü olanaklı kılmış ve istenilen mekân oluşturulmuştur. Şimdiye kadar bahsetmiş olduğum dönüşüm aslında tamamen mekânla ilgilidir, fakat bu dönüşümün sadece mekânsal boyutta kaldığını söylemek yanıltıcı olacaktır. Projenin gerçekleşmesi ile birlikte, mekândaki bu dönüşüm hem mekânın yakın çevresini hem de bireylerin yakın çevresini de etkilemiş ve bir anlamda kısa dalgalıda olsa yakın çevresini dönüştürmüştür.

Daha önceki dönemlerde garajın bulunduğu sokak tinerici ve madde bağımlılarının bulunduğu bir yer iken, mekânın canlanmasıyla birlikte hem Ara Cafe'nin önü hem de

Garajistanbul'un önünde canlanma olmuş ve sokak bu kötü özelliğini yitirmeye başlamıştır. Aynı zamanda bu düzelmeye paralel olarak sokaktaki diğer mekânların küçük ölçekli değişiklikleri ve yeni projeler sokağın çehresini iyice değiştirmeye başlamıştır.

Şekil 5.9 : Garajistanbul'a İstiklal Caddesi'nden ulaşımında sokakların dokusu

Çevresel etki sadece mekânsal boyutta olmamış, proje diğer kurumların, bireylerin ve yerel yönetimlerin de ilgisini çekmeye başlamıştır. İstanbul ve Anadolu'dan birçok insanla fikir paylaşımı yapılmaya başlanmış ve yazışmalar yapılmıştır. Diğer taraftan yerel yönetimlerden gelen teklifler projenin bireylerin bir anlamda uyanmasına neden olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu tekliflerden henüz çıkmamasına karşın Garajistanbul'un açılmasından sonra benzer mekânlar bölgede açılmaya başlamıştır. Çıplak Ayaklar Kumpanyası yakın bir bölgede bir demirci atölyesini alıp orayı dans stüdyosuna dönüştürmüşler, Mehmet Ergen ise Dolapdere, Tarlabası ve Beyoğlu üçgeninin tam ortasında bir bölgede bir araba tamirhanesini alarak orada Talimhane Tiyatrosu'nu kurmuştur. Aslında Garajistanbul bir model olmuş ve insanlar potansiyel sahibi mekânların dönüşebilirliğini görüp bunu gerçek hayata geçirmeye başlamışlardır.

5.2 Talimhane Tiyatrosu, Talimhane

Talimhane Tiyatrosu, Beyoğlu'nda nitelsiz olarak düşünebileceğimiz bir mekânın kente kazandırılmak amacıyla dönüştürülmesiyle oluşturulmuş diğer bir projedir. Mekân Tarlabası Bulvarı'ndan ayrılan Dolapdere-Taksim Caddesi'nin sonunda, genelde tamirhanelerin ve küçük ölçekli dükkân ve apartmanların bulunduğu bir

çevrede bulunmaktadır. Diğer bir anlatımla mekân Tarlabası Bulvarı'ndan ayrılan Dolapdere Caddesi ve Feridiye Caddesi'nin oluşturduğu üçgenin sonunda bulunmaktadır. Çevresel ölçekte bakıldığında özellikle Dolapdere Caddesi'nin devamının sosyal ve fiziksel anlamda gelişmiş olmadığı rahatça gözlemlenebilir. Konum olarak kentsel merkeze yakın olmasına karşın, yakın çevresi yeni gelişme göstermeye başlamıştır. Hala devam eden inşaatlar ve gelecekte bölge için düşünülen gelişme planları çevrenin ilerleyen zamanlarda dönüşeceğini göstermektedir.

Şekil 5.10 : Talimhane Tiyatrosu konum

Talimhane Tiyatrosu, yurt dışında sahnelenmiş çağdaş metinlerin Türkiye prömiyerlerine, Türkiye'nin farklı şehirlerinden tiyatrolara, ulusal düzeydeki film, müzik, dans ve tiyatro festivallerine ev sahipliği yapan bir gösteri alanıdır. Mekân dönüştürülmeden önce yıllarca farklı işlevlere ev sahipliği yapmış; önceleri Anadolu arabalarının ilk yetkili bayisi iken, ilerleyen yıllarda araba garajına ve daha sonra da 1990'lu yıllarda bir gece kulübüne dönüştürülmüş, ilerleyen yıllarda terk edilmiş bir alan olarak kullanım dışı kalmıştır. Terk edilmiş mekân yıllar sonra Mehmet Ergen öncülüğünde bir gösteri alanına çevrilerek kent mekânına kazandırılmıştır.

Şekil 5.11 : Talimhane Tiyatrosu'nun dönüşümden önceki ve sonraki hali, cephe

Tiyatro, açık ve kapalı alanlarıyla toplam 1000 metrekarelik bir alana sahip olan tiyatro, Türkiye'nin mütevazı gösteri mekânlarından biridir. Sanat yönetmeni ve kurucusu Mehmet Ergen olan tiyatro aynı zamanda Londra'daki Arcola Theatre ortaklığıyla işletilmektedir. Mekâna dışarıdan baktığımızda cephesinde büyük bir değişim görmemekle birlikte, sadece garaj kapılarından bir tanesinin kapatıldığını ve ortadaki büyük kapının ana giriş olarak bırakıldığını görüyoruz. Mekânın dışarıdan eski özelliklerini hala barındırdığını ve diğer tamirhanelerle birlikte aynı ortamı paylaştığını düşündüğümüzde, mekânda çevresel kaliteden çok, mekânın kullanılabilirliğinin ve merkeze yakınlığının ön planda tutulduğunu söyleyebiliriz.

Şekil 5.12 : Talimhane Tiyatrosu'nun dönüşümden önceki ve sonraki hali, iç görünüm

İç mekânına baktığımızda garaj ve araba sergi alanı olarak kullanılan bu alan esnek bir yapıya sahip olmakla birlikte, aynen Garajistanbul'da olduğu gibi fiziksel özellikleri sayesinde dönüşüme elverişli olmuştur. Giriş kat ve bir asma katı bulunan yapı, biri 13x12 m'lik diğeri 8x15 m'lik iki tane stüdyoya sahiptir ve gerektiğinde bu iki stüdyo alanı birleştirilebilmektedir. İç mekânda esnek bir kullanıma önem

verilmiş ve buna uygun olarak esnek bir oturma düzeni oluşturulmuş ve yapılan gösteriye göre bu oturma düzeni de değiştirilmeye uygun bırakılmıştır.

Görüldüğü gibi Talimhane Tiyatrosu da, Garajistanbul gibi kentin merkezine yakın olmayı tercih etmiş, diğer taraftan gösteri alanlarının gerektirdiği özellikleri sağlayabilmek için, buna uygun işlevli bir alan seçilerek hem uygun bir gösteri alanı yaratılmış hem de kentte niteliksiz olarak bırakılmış bir mekân daha kente kazandırılmıştır. Projenin 2008 yılında gerçekleştiği düşünüldüğünde, mekânın çevresel ölçekte büyük bir değişim yarattığı söylenemez fakat bu sokağın tiyatro sayesinde değişen kullanıcıları ve sosyal ortamının bile bir değişimin ifadesi olduğu, bu tiyatronun mekânların dönüştürülmesinde başka bir örnek teşkil ettiği ve ilerleyen zamanlarda bu gelişimi çevresine de sıçratacağı bir gerçektir.

5.3 Çıplak Ayaklar Stüdyosu, Tophane

Çıplak Ayaklar Stüdyosu, yine Beyoğlu bölgesinde Tophane’de bulunan Firuzağa Hamamı’nın yan tarafındaki demirci atölyesinin kiralanarak dans stüdyosuna dönüştürülmesiyle oluşmuş alternatif bir mekândır. Mekân, Galatasaray Lisesi’nin yanından inen Yeniçarşı Caddesi’nden ayrılan Cukurcuma Caddesi’nde bulunan Firuzağa Hamamı’nın yan tarafındaki çıkmaz sokakta bulunmaktadır. Mekân özünde çalışma stüdyosu, performans alanı ve sanatçılar için yaşam imkânı sunmayı planlamaktadır.

Şekil 5.13 : Çıplak Ayaklar Stüdyosu konum

Çıplak Ayaklar Kumpanyası’nın üyeleri çalışmalarını büyütmek ve yayılmak için bir mekân arayışına girmişler ve Tophane’deki bu atölyeyi bulmuşlardır. Çıkmaz bir sokağın bitiminde bulunan mekânın her iki tarafında da kendisi gibi benzer işleve sahip iki tane demirci atölyesi bulunmaktadır ve faaliyetlerine halen devam etmektedirler. Çevresel ölçekte baktığımızda atölyenin hemen çaprazında yer alan Firuzağa Hamamı’nın dışında, minik atölyelerin ve apartmanların bulunduğu sokak aynı zamanda sokak ölçeğinde bir değişime sahne olan Fransız Sokağı’nın da yakınında bulunmaktadır.

Çıplak Ayaklar Kumpanyası Tophane’de buldukları demirci atölyesini, dans stüdyosuna dönüştürmeye 2008 yılının Ağustos ayında başlamış. Bulunan mekânda

elektrik, su, kanalizasyon, çatı gibi çok önemli ihtiyaçlar bulunmadığından, tutulan birkaç usta dışında mekân, kumpanyanın ve dostlarının büyük fiziksel ve maddi destekleriyle gece gündüz çalışarak 4. ayında çalışılabilir, nefes alınabilir bir hale dönüştürülmüş (www.ciplakayaklar.com). Konfor sorunu olan ve ıslak hacimleri bulunmayan mekânı bir dans stüdyosuna çevirebilmek için aylarca hem grubun üyeleri hem de arkadaşları çalışmalarda bulunmuş, maliyetini yine kendi oyunlarından kazandıkları paralarla, çevreden alınan borçlarla ve yardımcı gösterilerle sağlamışlardır.

Şekil 5.14 : Çıplak Ayaklar Stüdyo giriş ve sokak görünümü

Grubun üyelerinden Mihran Tomasyan ve Maral Ceranoğlu dönüşüm hikâyelerini ve yaşadıkları zorlukları şu şekilde aktarmışlardır:

“Biz artık Çıplak Ayaklar olarak daha fazla üretmek ve çoğalmak istiyoruz. Bu noktada da mekân bizim için kaçınılmaz hale geldi. Yazın mekân aramaları yapıldı. Tophane'de Firuzağa Hamamı'nın yanında bir yer bulduk. Nasıl kiralayacağımızı bilmiyorduk. Ama insan sıkışınca bir yolunu buluyor. Sonuçta hepimiz dışarıda işler yaparak para kazanmaya çalışıyoruz. Herkes cebinden kira için bir şeyler çıkartacak. Ancak bizi en fazla zorlayan şey çatısından su akan, tuvaleti olmayan bir depoyu dans stüdyosu haline getirmektir. Bu konuda da en basit yol bizim çalışmamızdı. Tüm ekip ve yakın arkadaşlarımız inşaat işçisi gibi çalıştı. Bir ayın sonunda orayı bir dans stüdyosu haline getirdik. Bir sürü borçla bu işi halletmeye çabaladık. Bunun için de bir 'Ön ayak' projesi geliştirdik. Bu projenin iki ayağı var. Birincisi kardeş topluluğumuz Semaver Kumpanya'nın bizim için bir oyun oynaması, diğeri ise bizi destekleyen bağımsız çağdaş dans sanatçılarının katılımıyla gerçekleşecek olan bir gösteri (Ropörtaj; Ercan, 2007).”

Şekil 5.15 : Çıplak Ayaklar Stüdyo iç görünüm

Stüdyoyu gerek çevresel ölçekte gerekse sahip olduğu potansiyeller açısından değerlendirdiğimizde en çok göze çarpanlar konum ve fiziksel özelliklerdir. Mekânın bulunduğu yer Galatasaray Lisesi'nin çıkışında İstiklal Caddesi'ne yürüme mesafesinde bulunmaktadır. Daha önceki bölümlerde Garajistanbul'un Beyoğlu bölgesinde yer alması ve bu bölgenin sahip olduğu potansiyelleri anlatmıştım. Çıplak Ayaklar Stüdyosu gibi bir gösteri alanı için de yine kent merkezine yakın bir bölge tercih edilmiştir. Çevresel ölçekte çok gelişmiş bir çerçevenin içinde yer alması da bulunduğu bölge itibarıyla gelişmeye ve değişmeye açık gözükmektedir. Yakın civarda bulunan Cezayir Sokağı'ndaki düzenleme ve yenileme çalışmalarının tamamlanıp Fransız Sokağı'nın oluşturulması bölgenin değişebilirliğinin bir göstergesidir.

Mekânın seçilmesinde diğer bir önemli unsurun yapının fiziksel karakteri olduğunu söyleyebiliriz. Daha önceden tartışmış olduğumuz gösteri birimlerinde geniş ve esnek yapıları plan kurgularının tercih edilmesi bu yapı içinde geçerli olmuş ve boş bir gösteri alanı oluşturulmaya çalışılmıştır. Yapının iç ve dış mekân kurgusunun ise daha önceki demirci atölyesine göre bozulmadığını söyleyebiliriz. Yapının girişinde bulunan büyük demir kapı bu mekânı diğer atölyelerden çok farklı kılmamış adeta hala onlardan biri gibi davranmaya devam etmiştir. Yapının bir dans stüdyosu ve çalışma alanı olduğunu anımsatan tek gösterge ise siyah demir kapı üzerindeki turuncu renkli çıplak ayak logosudur.

5.4 DB Mimarlık, Kadıköy

db Mimarlık İstanbul'un Kadıköy ilçesine bağlı Hasanpaşa semtinde bir otomobil tamirhanesinin Mimar Bünyamin Derman tarafından dönüştürülmesiyle kazanılan bir mimarlık ofisidir.

Şekil 5.16 : db Mimarlık konum

Ofis Kadıköy Belediyesi'nin sağ tarafından ayrılan Uzunçayır Caddesi'nin devamında, Universal Hospital'a gelmeden yolun karşı tarafından bulunan ve genellikle otomobil tamirhanelerinin bulunduğu Atabey Sokak'ta konumlanmıştır. Ofisin ön sokağında genellikle otomobil tamirhaneleri bulunurken, ofisin karşı tarafında İETT'ye ait garaj ve arka tarafında da şu sıralar kültür merkezine dönüştürülmesi gündemde olan Hasanpaşa Gazhanesi bulunmaktadır. Ofisin hemen yanında yine tamirhaneden dönüştürülen bir bilgisayar ofisi ve Mimar Tanju Özelgin'e ait hem mimarlık ofisi hem de konut olan (diğer bir tanımıyla home office) Stüdyo TO bulunmaktadır.

Şekil 5.17 : db mimarlık dış görünüm

Bünyamin Derman, daha asistanlık yaptığı dönemde Frank Gehry gibi yabancı mimarların depo ve hangarlardan dönüştürülmüş ofislerinden etkilenmiş geniş ve rahat kullanımlı ofis fikrini kafasında oluşturmaya başlamıştır. Yine aynı sokakta bulunan Tanju Özelgin'in başlatmış olduğu tamirhaneden ofise dönüşümü devam ettirmiş, bu ofisin biraz ilerisinde bulunan yapıyı kendi ofisi haline getirmiştir. İlerleyen dönemlerde Tanju Özelgin'in eşi bu iki bina arasında kalan binayı bilgisayar ofisine çevirmiş, bir anlamda sokakta küçük çaplı fiziksel değişimler meydana gelmeye başlamıştır.

Şekil 5.18 : Sokakta dönüştürülen yapılar ve karşısındaki mevcut tamirhaneler

Derman şu anki süreçte kendi yanında bulunan tamirhaneyi de alarak burayı bir mimari atölye haline getirmek istediğini söylüyor.

▪ Bireysel özellikler

Bünyamin Derman, 1987 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nü yüksek mimar unvanıyla tamamladıktan sonra 1989 yılına kadar İlgi Alpay Aşkun Mimarlık Bürosu'nda çalışmıştır. 1988-1996 yılları arasında, mezun olduğu üniversitede mimari tasarım dersi proje yürütücülüğü yapmıştır. Aynı görevi 1999 yılından beri İstanbul Kültür üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde sürdüren Bünyamin Derman, 1995 yılında Dilek Topuz Derman ile kurduğu ofisinde mimari çalışmalarını devam ettirmektedir. Derman aynı zamanda çok sayıda ulusal ve uluslararası yarışmada çeşitli dereceler almıştır.

Derman gerek almış olduğu akademik kariyer ve meslek anlayışı gerekse daha önce katılmış olduğu yarışma projeleri ve yurt dışı deneyimlerinden dolayı özellikle endüstri yapıların dönüşümü ve korunması konusunda yeteri kadar bilgi birikimine sahiptir. Aynı zamanda bu tür yaklaşımları böyle deneyimlere sahip insanların benimseyebileceklerini, korumacılık anlayışının bu tür örneklerle kamuya ve diğer kurumlara benimsetilebileceğini savunmaktadır. Kanyon'da bir büro kiralamakla burada böyle bir dönüşüme imza atmanın arasında anlam farkı olduğunu savunan Derman, aslında aldıkları kararın radikal bir karar olduğunu ve buraların da kıymetli olabileceğini gösterdiklerini ifade ediyor. Bilindiği gibi iş merkezlerinin yoğun olarak bulunduğu Levent bölgesi ticaretin neredeyse ana noktasıdır ve müşteri grubu da diğer küçük ticaret birimlerine göre farklılık göstermektedir. db mimarlığın kurulmuş olduğu sokakta karşıdaki bir tamirhaneye gelen bir kişi daha sonrasında bu ofisten içeri girdiğinde dışarıdakinden çok daha farklı bir dünyayla karşılaşabiliyor ve bir anlamda mekânın istenilen amaçlar doğrultusunda nasıl dönüştürülebileceğine şahit oluyor. Diğer bir yandan mekânın her bir noktasında kameraların bulunduğu, sıkı güvenlik önlemlerinin alındığı yerlerin aksine bu ofisin bulunduğu mekân aslında herkese yakın bir konumda bulunmaktadır bir anlamda farklı olan kültürü de kabul etmektedir.

Böyle bir projeyi gerçekleştirmeden önce seçilen bölge ile ilgili genellikle olumsuz tepkiler alınmasına rağmen, projenin gerçekleşmesinden sonraki aşamada ofisi gören yurt içinden ve yurt dışından mimarların tepkisinin tamamı olumlu yönde olmuş ve bir kısmı bu dönüşebilirliğe inanıp kendileri için de benzer bir projeyi düşünmeye başlamışlar.

Dönüşüm aşamasında belediye ile birtakım mücadeleler verdiklerini söyleyen Derman aslında bu tür yaklaşımların desteklenmesi gerekliliğini, fakat Türkiye’de iyi bir şey değil de sanki kötü bir şey yapılmış gibi bazı konularda engel çıkarıldığını belirterek bu konuda bilinçlenmenin önemine dikkat çekiyor.

İlerleyen zamanlarda başka projeleri de olan Derman bu dönüşümün sadece bina ölçeğinde kalmasını istemiyor ve hemen yanındaki tamirhaneyi de alarak akademiye dönüştürmek, bir anlamda dönüşümü sokak boyutuna taşımayı hedefliyor. Mevcut durumda üç binanın dönüştürülmüş olduğu sokak akademinin de gerçekleşmesiyle beraber etkisini daha geniş alanlara yaymış olacak.

▪ **Mevcut mekânın taşıdığı potansiyeller**

db Mimarlık’ın mekân seçiminde etkili faktörler şunlar olmuştur;

- Lokasyonu yani bölge olarak Kadıköy merkeze yakın olması, ilerleyen yıllarda hem ulaşımı bakımından hem de çevresel özellikleri bakımından gelişmeye açık bir bölgede yer alması,
- Mekânın ölçüleri özellikle de ince uzun ve esnek bir yapıda olması,
- Çevrenin taşıdığı potansiyeller; ileride kültür merkezine dönüştürülmesi düşünülen Hasanpaşa Gazhanesi çevre yolu ve E-5 bağlantıları, yakın çevrede bulunan Okan ve Doğu Üniversitesi’nin tasarım fakülteleri, Marmaray hattının geçeceği duraklara yakınlık,
- Ekonomik nedenler,

Mekânın seçiminde en önemli sebeplerden ilki buranın Kadıköy ilçesi içerisindeki konumudur. Birçok ilçeyi özellikle eski yerleşimlere sahip ilçeleri belirgin özellikleriyle tanımlayabiliriz. Beyoğlu bölgesi bizim için eğlence ve kültürel etkinlikleri, Levent-Maslak bölgesi yoğun iş ve alışveriş merkezlerini, Kuzguncuk, Cihangir bölgeleri ise tarihi eski evleri anımsatırlar. Oysa ofisin kurulmuş olduğu Hasanpaşa bölgesi için bu kadar keskin ayrımlar yoktur. Daha geniş ölçekte ele aldığımızda Kadıköy ilçesinin daha çok ticaret ile kodlandığını söyleyebiliriz. Hasanpaşa bölgesi ise yer yer iyileştirme sürecine ihtiyacı olan konut ve gecekondu bölgelerinden, daha küçük ölçekli ticaret birimlerinden oluşmaktadır. Kadıköy ilçesinde sanatsal, kültürel etkinliklerin sürdürüldüğü tiyatro, sinemalar ve gösteri birimleri olmasına rağmen bu bölge bu yönde çok gelişim gösterememiştir. Kültürel

açından ileride bu bölgede beklenen olası proje Hasanpaşa Gazhanesi'nin kültür merkezine dönüştürülmesidir. Bölgenin diğer bir gelişme alanının ise eğitim olduğunu söyleyebiliriz. Bölgede kurulmuş olan Okan ve Doğu Üniversiteleri buranın eğitim birimleri olmuştur. Bölgeyi İstanbul ölçeğinde incelemek burayı daha yakından tanımamızı sağlayacaktır.

Kadıköy, İstanbul iline bağlı bir ilçedir. Anadolu yakasında Çamlıca eteklerinden, Bostancı-Küçükyalı sınırına değin uzanır, Küçükbakkalköy'ü kapsar. Doğusunda Maltepe, kuzeyinde Üsküdar ve Ümraniye ilçeleri, batı ve güneyinde de Marmara Denizi bulunur. İlçe merkezi ve aynı adla anılan semt, Haydarpaşa ile Kalamış koyu arasında yer alır. Canlı bir ticaret merkezidir. Kadıköy ve Haydarpaşa vapur iskeleleri, Haydarpaşa Garı bu semtte bulunur.

Geçmişte İstanbul'un sayfiye yerlerinden biri olan Kadıköy, Bağdat Caddesi'nin ve çevresinin gelişmesi, Boğaziçi Köprüsü'nün açılmasıyla hızlı bir nüfus artışına sahne olmuştur. Bostancı'ya değin uzanan bahçeler içindeki köşkerin ve yalıların yerini çok katlı apartmanlar almış, yapılaşma Ankara asfaltıyla Ziverbey yolu arasında yoğunlaşmış, hatta Ankara asfaltının yukarı kesimine taşmıştır (Küçükbakkalköy). Günümüzde Ataşehir çevresinde hızlı bir yapılaşma devam etmektedir.

Kadıköy'ün asıl gelişmesi, 19. yüzyılın 2. yarısında, Selimiye Kışlası, Haydarpaşa Askeri Hastanesi gibi önemli yapıların inşasından sonra başlamıştır. Özellikle 1857'de başlayan düzenli vapur seferleri Kadıköy'ü yerleşim için daha tercih edilir bir mevki haline getirmiştir. Kadıköy'ün bu özelliği günümüze kadar devam etmiştir. Uzun süre Üsküdar'a bağlı kalan Kadıköy, 1930'da ilçe yapılmıştır. Kadıköy, şehirleşmesini büyük ölçüde tamamlamış olmasına rağmen nüfusu hala artmakta olan bir ilçemizdir.

Kadıköy'de yaygın olan ekonomik etkinlik ticarettir. Kadıköy Çarşısı, Altıyol, Bahariye ve Bağdat caddeleri, ticari hareketliliğin yoğun olduğu yerlerdir. Kurtköy-Pendik-Kartal yöresinin sanayi alanı olarak belirlenmesi, ülkenin çeşitli kesimlerinden İstanbul'a göç edenler için Kadıköy ile çevresini çekici bir yerleşme yeri durumuna getirmiştir. 1972'de onaylanan Bostancı-Erenköy Bölgeleme İmar Planı ve 1973'te açılan Boğaziçi Köprüsü, Kadıköy'ün yapısını tümüyle değiştirmiştir. Köprü, kentin iki yakası arasındaki ilişkiyi güçlendirerek nüfus dengesinde Kadıköy'ün ağırlık kazanmasına yol açmıştır.

2006 rakamlarıyla Kadıköy İlçesi'nde 51 anaokulu, 94 ilköğretim okulu ve 50 lise bulunmaktadır. Yükseköğretim kurumları olarak Marmara Üniversitesi, Yeditepe Üniversitesi, Doğu Üniversitesi ve Okan Üniversitesi sayılabilir. İlçe sınırları içinde 7'si devlet, 2'si üniversite ve 14'ü özel olmak üzere toplam 23 hastane vardır.

Mekânın taşıdığı ve dönüştürülmesinde etkili olan diğer bir özellik ise sahip olduğu fiziksel özelliklerdir. Mevcut yapı iki katlı, iki cephesi sağır olan, bitişik nizamda, ön cephesi yola bakan ve arkada ise küçük bir bahçeye sahip olan bir yapıdır. Yapının geometrisi ince ve uzun bir yapıda, esnek bir plana sahiptir. Yapının özellikle ince ve uzun yapıda oluşu, iki cephesinin sağır oluşu bir anlamda yapının istenilen biçimde dönüştürülmesini sağlamıştır.

Yapının fiziksel özellikleri, yapıda yapılan değişiklikler ve istenilen plan tipleri tamamen beklentilerle ilgilidir. Gerçekleştirilecek mekânın esnek, açık bir yapıda çözülmesi ya da tam aksi çok katlı bir binada bölüntüler üzerine kurgulanmış bir plan tercihlerle bağlantılıdır. Birçok mimarlık ofisinde daha stabil, bölüntülü çözümlerin kullanılması yaygındır, fakat bu ofiste istenilen rahat ve değişmeye müsait bir yapı olduğundan mekânın sahip olduğu esnek yapıdan yararlanılarak açık bir ofis sistemi kurgulanmıştır.

Yine yapının dışarı ile aynı kotta olması da diğer aranan özelliklerden bir tanesi olmuştur. Tüm bu özellikler yapılmak istenilen mimarlık ofisi için yeterli bulunmuş ve çok büyük müdahalelere gerek kalmadan binanın dönüştürülmesine yardımcı olmuştur.

Şekil 5.19 : Mekândan iç görünüm, giriş ve çalışma alanları

Tüm bu özelliklere rağmen Derman hayalinin tam olarak bu olmadığını fakat mevcut birikimlerle ancak bu kadarını gerçekleştirebildiklerini, daha geniş ve yüksek tavanlı bir deponun ya da benzer bir binanın dönüşümünü aslında daha çok istediklerini söylüyor. Mekân içerisinde rahat çalışılabilecek, maketlerin daha rahat yapılabildiği ve yüksek tavanlı, geniş bir mekândan alınacak konforun ve hissedilecek mekân tadının daha farklı olacağını belirtiyor.

Mekânın fiziksel özelliklerin dışında mekânın taşıdığı diğer potansiyellere baktığımızda bunlardan en önemlisi belki de Hasanpaşa Gazhanesi ve bu gazhanenin ileriki yıllarda devlet eliyle kültür merkezine dönüştürülmesi projesidir. Ofisin üst katındaki açık toplantı bölümündeki geniş cam yüzeylerden binanın hemen yanındaki gazhaneyi rahatlıkla görebiliyoruz. Özellikle yurt dışından gelen ve İstanbul'u tanımak isteyen bir kişi için yapının içinden böyle bir bakışın olması gayet etkili olabilmektedir. Aynı zamanda bir tasarım ofisi için böyle bir gazhanenin ilham verici özelliği ve mekâna kattığı değişik ruh yadsınamaz. Diğer taraftan bu gazhanenin dönüşümünün gerçekleşmesi ve kültür merkezi olması durumunda bölgenin potansiyeli iyice artacak ve bölge daha çok değerlendirilmeye başlayacaktır. Mevcut bölgenin sosyal yapısı bir anlamda hareketlenecek ve kültürel etkinliklerle birlikte çevresel değişiklikler meydana gelmeye başlayacaktır.

Hasanpaşa Gazhanesi'nin dönüşümü konusuna baktığımızda, İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi Hasanpaşa ile Dolmabahçe'deki gaz fabrikalarından bugüne kalan tesisleri restore edilerek dünya turizmine kazandırılması için bir karar almıştır fakat şu anda uygulamaya yönelik bir girişim gerçekleşmemiştir. Belediye Meclisi yıllardır atıl vaziyette duran tesislerin modern birer kültür merkezine dönüştürülmesi için sunulan raporu onaylamış. Yapı İşleri Müdürlüğü tarafından sunulan raporların kabulüyle, her iki gazhanenin özel sektör tarafından modernize edilerek kültür merkezine dönüştürülmesi için ihale açılması kararlaştırılmış. Raporda 30 yıl süreyle intifa hakkı (kullanım) karşılığı ihale edilecek tesislerin İstanbul halkının kültür faaliyetleri açısından ihtiyacını karşılamak, tabii servet ve kaynaklarının değerlendirilmesini temin etmek ve uluslararası tanıtımı sağlamak amacıyla restore edileceği ve kültür merkezi olarak işlevlendirileceğine işaret ediliyor.

Hasanpaşa Gazhanesi, 1887 yılında Fransız ve Alman mühendisler tarafından kurulmuş (Hızlan, 2002), 1891 yılında üretime başlamış ve 50 yılına Fransızlara imtiyaz olarak verilmiştir. 1924 yılında kullanımı için Cumhuriyet hükümeti ile

mukavele yenilenmiştir. 1925'te Yedikule Gazhanesini de satın alınarak tek şirket haline gelinmiş ve 1926 yılında İstanbul Havagazı ve Elektrik Tesebbüsü Sinaîye Türk Anonim Şirketi adını almıştır. Şirket 1931 tarihinde İstanbul Elektrik Şirketi'ne satılmıştır (Archifact, 2002). 1 Ocak 1938 tarihli ve 3480 sayılı yasayla gaz üretimi imtiyazcı sıfatıyla hizmet gören Fransız şirketten devletleştirme yolu ile alınmış ve Nafia Vekâleti (Bayındırlık Bakanlığı) Elektrik İşleri Dairesi'ne verilmiş, 1939 yılında ise İstanbul Büyükşehir Belediyesine, 1 Temmuz 1945 tarihinde ise İETT Genel Müdürlüğüne devredilmiştir (Azrak, 2003).

Azrak, Gazhane'nin İETT Genel Müdürlüğü'ne devredilmesinden 1993 yılına geçen sürede İstanbul'un Anadolu yakasında faaliyetine devam ettiğini belirtmektedir. Bu tarih sonrasında Gazhane'nin mekânsal olarak kullanımı konusunda kentsel planlama açısından sorunlu bir dizi girişimin gündeme geldiği görülmektedir.

Oldukça geniş bir alana yayılan Hasanpaşa Havagazı Fabrikasının kapatılması, beraberinde bu alanın nasıl kullanılabileceğine dair bir dizi sorunu da getirmiştir. Önemli bir rant değerine sahip olan alana yönelik olarak II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 25 Ekim 1994 tarihinde bu yapı kompleksine başka ülkelerdeki ve İstanbul'da ki benzer şekilde kültürel bir fonksiyon verilebileceğine, bu yapıncaya kadar, tesise ait binaların hiçbirine dokunulmamasına ve arazisiyle oynanmamasına, herhangi bir geçici kullanım getirilerek harap edilmemesine oybirliği ile karar verilmiştir (Azrak, 2003).

Bu karara rağmen İETT Genel Müdürlüğüne yıkım işlemlerine girişilmiş ancak bu girişim yasal süreç başlatılarak durdurulmuştur. İETT, bundan sonra Gazhane'ye yönelik girişimlerini alanı 'Kömür Satış Deposu' olarak kiralayarak sürdürmüş, daha sonra alan çöp biriktirme alanı haline getirilmiştir (Azrak, 2003).

Şekil 5.20 : Hasanapaşa Gazhanesi iç görünüm

Gazhane Çevre Gönüllüleri bu süreçte bir semt inisiyatif olarak örgütlenmiş ve alanın mekânsal kullanımının kamusal yarar çerçevesinde değerlendirilmesi noktasında önemli bir girişim başlatmıştır. Ancak Gazhane Çevre Gönüllüleri faaliyetinin örgütlenme süreci sadece Gazhane Havagazı fabrikasına kamusal bir hüviyet kazandırılarak toplumsal yarar çerçevesinde değerlendirilmesi amacıyla sınırlandırılmamıştır. Yöre halkının aktif katılımının sağlanması, bu kent sorunsalı çerçevesinde siyasallaşması ve bu anlamıyla da siyasetin toplumsallaşmasının kanallarının yaratılması da amaçlardan biri olmuştur. Faaliyet sonucunda fabrikanın bir kültür-sanat kompleksi olarak yeniden kullanıma açılması Büyükşehir Belediyesi'ne kabul ettirilmiştir, aynı zamanda İTÜ Mimarlık Fakültesi'ne bölgenin kullanımı açısından proje yaptırılmıştır.

Bölgedeki diğer bir potansiyele sahip mekânlar ise Okan ve Doğu Üniversiteleridir. İlerleyen yıllarda Derman'ın yandaki tamirhaneyi de alarak bir mimarlık akademisi yapma niyeti vardır ve özellikle bu üniversitelerin tasarım ile ilgili bölümlerinin bu bölgede olması ve akademi fikrini destekleyen bir unsur olması sebebi ile önemlidir.

Şekil 5.21 : Ofisin toplantı odasından gazhaneye bakış

Ekonomik açıdan bölgeye baktığımızda ise bölgenin merkeze yakın olmasına rağmen düzenlenmemiş konut yapılaşmalarından oluşması, aynı zamanda bölgenin taşıdığı potansiyellere rağmen bölgenin yeteri kadar gelişme gösterememiş olması ofisin de kurulmuş olduğu alanın fiyatlarının düşük olmasını sağlamıştır. İstanbul’da şu anda mevcut değerlerini kullanmış, tarihi çevreye ya da düzgün yapılaşmış alanlara sahip bazı bölgelere göre ekonomik anlamda daha ulaşılabilir bir bölgededir. Aynı zamanda İstanbul’da merkeze yakın bir bölgede arazi sıkıntısının çok fazla olduğunu düşünürsek, böyle bir bölgede eski bir binanın dönüşümünün hem ekonomik anlamda kazançları olduğunu hem de fiziksel çevrenin iyileştirilmesi bakımından yararlı olduğunu söyleyebiliriz.

Buraya kadar açıklamış olduğum mekâna ait potansiyeller arasında değinmediğim tek konu mekânın mevcut işlevi olmuştur. Yapının eski işlevi aslında buranın dönüştürülmesinde etkili olan faktörler arasında çok önemli bir yere sahip olmamıştır. Buranın tamirhane işlevine sahip olması daha önce incelemiş olduğumuz Garajistanbul örneğinin eski işlevinin garaj olması kadar etkili olmamıştır. Garajistanbul örneğinde bir anlamda garaj duygusu sanatsal bir mekân için büyük önem taşımış, hatta proje garajdan garajın öyküsü diye yorumlanmıştır. Mimarlık ofisi için ise işlev çok ön planda tutulmamış fakat yapının taşıdığı izler -tamirhanenin tuğla duvarı, taşıyıcının saklanmaması ve planın esnek yapısı gibi- olabildiğince korunmaya ve şimdiye taşınmaya çalışılmıştır. Fiziksel çözümüne bakıldığında yapının açık planda bırakılmış olması ve çok bölmeli bir anlayışın istenmemesi

binanın eski işlevinin çözümü ile bir anlamda tutarlılık göstermiştir. Diğer taraftan tamirhanenin mevcut tuğla duvarları korunmuş ve yapıda eski tamirhane mekânını anımsatan bir iz bırakılmıştır.

Şekil 5.22 : Tamirhaneden kalan tuğla duvar ve bir palimpsest örneği

Yapıda bırakılan izlerden bahsederken bunu daha önce anlatmış olduğum palimpsest kavramıyla tekrar açıklayabiliriz. Yukarıda görülen palimpsest örneğinde eski yazıları çok rahatlıkla okuyabiliyoruz ve benzer bir şekilde ofise dönüşen bu tamirhanede de eskiye ait izlerin yeni malzemelerle oluşturduğu bütünlüğü görebiliyoruz. Bu açıdan incelediğimizde db Mimarlık'ın tanımlamış olduğumuz palimpsest mimarlık kavramına bir örnek oluşturduğunu söyleyebiliriz. Derman bu konuda korumanın önemini vurgulayarak bu bina kapsamında böyle bir şeyin çok gerekli olmadığını ama bina ruhunun yansıtılması açısından eskiye ait izlerin bırakılması gerektiğini, eğer eski mekânda bırakılabilecek başka izler olsaydı onları da koruyacaklarını belirtiyor. Nitekim biraz ilerideki Tanju Özelgin'in tasarım ofisinde bu anlamda daha çok veri vardır ve eskiden kalan duvar yazıları ve resimleri aynen korunmuştur.

Bu arada mekânda bırakılan izlerin dışında çevrenin anı izlerini de vurgulayan Derman, bu bölge ile böyle bir anı izi olmadığını, tamamen mesleği gereği bu bölgeyi tercih ettiğini, eğer mümkün olsa çocukluk izlerini taşıyan Kandilli bölgesinde bir depoyu ya da benzer bir işlevdeki başka bir binayı da dönüştürmeyi çok isteyeceğini belirtiyor.

5.5 Pist, Pangaltı

Şekil 5.23 : Pist konum

Pist, Türkiye güncel sanat ortamında üretim yapan az tanınmış ya da kariyerinin başındaki sanatçılara, alanında yetkin yazar, düşünür, mimar, müzisyen ya da tasarımcılara sunum ve söylem alanı yaratmak ve İstanbul güncel sanat ortamında uluslararası bir dinamizm oluşturmak isteyen; Pangaltı'da yer alan birbirine komşu elektrikçi, bakkal ve lokanta olarak kullanılmış fakat bir süredir boş duran üç dükkânda Didem Özbek ve Osman Bozkurt tarafından Mayıs 2006'dan beri devam eden ve kar amacı gütmeyen, bağımsız bir sanat projesidir.

İstanbul'daki hararetili dönüşüm noktalarından biri olan Pangaltı'nın, Dolapdere'yle birleştiği bir kesitte; köhneleşmiş doku, konut alanı ve alt kültür eğlence mekânlarından oluşan bir örüntü içinde 'yerel' bir yaklaşımdan hareket eden Pist, 2005 yılı sonunda kurulan, disiplinler arası, alternatif bir sanatsal yaratım ve projeler mekânıdır. Birbirine komşu üç dükkânı kendi deyimleriyle bir 'iniş kalkış alanı' haline getiren oluşum, deneysel sanat ürünlerine uyarladıkları sokak ve kent içine 'yerleştirme' tatbikatları ile performanslar ve sergilemeler düzenliyor, konuşmalar ve tartışma alanları yaratıyor, tüm bu ürünlerin bir kayıt altında tutulması adına da çalışmalarını 'Post' adlı süreli yayınlarında topluyor. Sanatsal üretimlerin gerçekleştiği 'mekân'ı geleneksel atölye kavramından kurtararak 'yer' içinde sorgulayan Pist, çalışma alanlarını buluşma ve karşılaşmalar için 'arayüz', deneysel

pratiklerin gerçekleştiği etkileşimli bir laboratuvar haline getiriyor (www.arkitera.com).

Pist mekânsal olarak bir dönüşüm projesi olmakla birlikte daha önce incelenen örneklerden farklı amaçlar içermektedir. Çevresel özellikler, kent içindeki konumu ve yaratmak istediği değişim bakımından diğerlerinden farklılıklar göstermektedir. Çevresinde fiziksel bir dönüşüm yaratmaktansa bulunduğu mahalleye dahil olmak isteyen hatta çevresindeki mekânları da kendi aktivitelerine katarak ortak mahalle hayatını bozmayan mekân taşıdığı potansiyeller açısından irdelenirken dönüşümün daha çok mekânsal ölçekte işlevsel bir değişim olduğu göz ardı edilmemelidir.

Şekil 5.24 : Pist'in mahalledeki diğer mekânlarla ve bireylerle kurduğu ilişki

Öncelikle konum ve çevresel özellikler bakımından incelersek oldukça merkezde bir yerde olan Pist, Ergenekon Caddesi, Dolapdere Caddesi ve Eşref Efendi Sokak'ın oluşturduğu bir üçgenin içinde, proje sahiplerinin de yaşadığı bölgeye yakın bir alanda konumlanmıştır. Sanatçı mekânlarının en çok konumlandığı bölge olan Beyoğlu bölgesinin dışında kalmayı tercih eden Pist, merkeze yakın olmasına rağmen içine kapanık bir semte dâhil olmayı tercih etmiştir. Pist'i kurmadan önce bu bölgede yaşayan Özbek ve Bozkurt, böyle bir yer açma düşüncesinin mahalleliyle kendi ilişkilerinden yola çıkarak oluştuğunu belirtmişlerdir. Çevrelerindeki kamusal mekânda var oluşundan -çaycının elinde tepsiyle sokakta gezişi, otoparkçının kurduğu düzen, sokaktaki tartışmalar- etkilenen sanatçılar dükkânların arasında kendilerine bir yer bulmuşlardır (Smith, 2007).

Çevredeki dükkanların, yaşayan kesimin ve sektörlerin farklılığından ve karşıtlığından bahseden Özbek bu bölge ile ilgili görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Burada aşırı kontrast ve bu kontrastı kabullenme var. İkamet alanı ile pavyon sektörünün iç içe geçişini ilginç buluyorum. Bölgenin tarihini ve 160 yıllık bir ikamet alanı olduğunu düşünürsek, şu an bu semtte halen ‘sessiz çoğunluk’ olarak yaşayan ‘azınlık’ nüfusun çekingenliğinden midir bilinmez, kimi rivayete göre Tarlabası Bulvarı'nın açılışı ve 60-70-80'li yıllardaki gayri müslim nüfusun sürekli göçü sonucu, son 15-20 yıldır özellikle bulunduğumuz sokak ve paraleline yerleşen eğlence yerleri bir bermuda şeytan üçgeni oluşturuyor (Özbek, 2006).”

Bu açıdan baktığımızda Ergenekon Caddesi'nin tanımladığı sınır ile çevredeki yoğunluktan soyutlanabilen bu bölgede eğitim oranı yüksek, göçmen ama kentli bir nüfus bulunmaktadır. Öte yandan genelde gayri-müslimlerin konutlarının, işyerleri ve dükkânların bulunduğu mahallede 20'ye yakın pavyon ile ocakbaşı, birahane gibi mekânlar vardır. Gündüz dükkân sahiplerinin ve çalışanlarının hâkim olduğu sokaklarda, geceleri genelde dışarıdan gelen ve çok farklı sosyo-ekonomik gruplara mensup pavyon kullanıcıları görülmektedir (Özbek, 2008).

Böyle bir karşıtlık halinde sanat mekânının çok keskin sınırlarla diğer mekânlardan ayrılabilceğini belirten Özbek, korktuklarının aksine çevredeki esnaktan çok iyi tepki aldıklarını ve yaptıkları etkinlikleri semt sakinlerinin sabırsızlıkla beklediklerini ve takip ettiklerini söylüyor. Hatta Pist çevredeki esnaf tarafından komşu olarak nitelendirilip, çevredekilerden biri gibi olmuştur.

Şekil 5.25 : Pist'in dönüşümden önceki hali

Çevresindeki dükkanlara dâhil olmayı tercih eden Pist'in kurucuları en son bakkal, elektrikçi ve lokanta olarak kullanılmış olan bu dükkânlar hakkında çevrenin hafızasından bahsediyorlar ve bu hafızaya çok zarar vermeden bu sisteme dahil olduklarını belirtiyorlar. Pist'in iç mekânlarını dahi çok bozmak istemediklerini belirten Bozkurt bu durumu şu şekilde belirtmiştir:

“Mayıs'tan beri neredeyse her Pazar günü süren ‘Pist Açık’ ve diğer etkinliklerimizde bakkal tefrişini dahi bozmadık. Çünkü bir anda burayla ilgili çevrenin hafızasını da bozmak istemedik. Böylece insanları yavaş yavaş davet etmek istedik. Gelecekte değişime gideceksek de mekânın hafızasından bir şeyler kalmalı. Şimdilik yalnızca Pist Buçuk vitrinini değiştirdik. Sokaktan sürekli izlenebilir, bağımsız bir sergi alanı haline geldi (Bozkurt, 2006).”

Şekil 5.26 : Pist mekânında daha önceki dükkanlardan kalan tefrişler

Dönüştürülen mekânlardaki tefriş aslında Pist’in kullanımı için bile uygun bir şekle bürünmüş ve kullanışlı olmuştur. Son kullanıcısı bakkal olan dükkândan kalan raflar Pist’te de kullanım alanı bulmuştur. Özbek’e göre Pist kendi fırsatlarını yine sahip olduklarıyla karşılıyor:

“Burası imkânsızlıklarımızı da imkana dönüştürüyor. Mesela, son kullanıcısı bakkal olan mekânda önceden kalan raflar şu an için çok kullanışlı. Şimdilik projelerimiz dahilinde her şey kendi kendini dönüştürüyor. Ancak yazdan kışa geçiş döneminde ısınma, havalandırma ve oturma gibi kullanımı etkileyen sorunlarımızı çözmeliyiz ki Pist’in gelecek projeleri sorunsuz devam edebilsin (Özbek, 2006).”

Şekil 5.27 : Pist'te bir etkinlik dönemi ve sokağın kullanımı

Her geçen gün kullanıcısı artan ve çevreye bir şekilde eklemlenen Pist yeri gelmiş sokak ortamına da taşarak etkinliklerine devam etmiştir. Yapılan etkinliklerden bir tanesinde mekânın içinde ve sokakta, pavyonun müşterileri ile sanat camiası bir araya gelmiş, bu büyük kalabalık yüzünden arabalar geçememiştir. Bunun üzerine çevre sakinlerinden özür dilemek isteyen Bozkurt'a mahalleliler bu organizasyondan dolayı teşekkürlerini sunarak karşılık vermişlerdir (Smith, 2007). Sokaktan geçenleri, bölge sakinlerini, sanat izleyicilerini ve pavyon müşterilerini bir araya getiren bu etkinlik her ne kadar bir iletişim-etkileşim ortamı yaratmasa da, aynı bölgede süregelen yaşantıları karşı karşıya getirerek bir birbirini tanıma ve anlama fırsatı sunmuştur.

Pist, kâr amacı gütmeyen oluşumu ve 24 saat çevreyle iletişim kuran bir alan oluşu ile İstanbul'daki diğer inisiyatiflerden farklı olarak bu mahallenin bir parçası haline gelmiştir (Smith, 2007). En önemli özelliği, dışarıdan gelmiş ve yadırganan bir oluşum değil, mahallelinin komşu olarak nitelendirebileceği, çekinmeden içeri girip, herhangi bir etkinliği rahatlıkla izleyip katılabilecekleri bir yer oluşudur.

Mekânsal ve çevresel olarak bir dönüşüm amacı gütmeyen Pist, dönüşümü kullanıcılarla bir olarak ve mekânlarını aslında onlarla komşu yaparak kendileri bir dönüşümün içinde yer almışlardır. Daha önceden birçok işlevi barındırmış fakat daha sonraki dönemde boş bırakılmış dükkânların dönüşümü bu mekânları kente kazandırmıştır Pist'in yarattığı bu yeni dinamik yalnızca mekânıyla da sınırlı kalmamış, sokağa da yayılmıştır. Sanat camiasından kişileri sokaktaki ocak başına

veya birahaneye rahatlıkla götürebildiklerini, karşılıklı bir anlayışın ve saygının söz konusu olduğunu belirten Özbek, bölge sakinlerinin bu renklilikten ve hareketlilikten oldukça memnun olduğunu belirtmiştir (Özbek, 2008).

6. SONUÇLAR VE TARTIŞMALAR

Mimarlığın amacı olan tatminkâr bir çevre ancak içinde yer alan donanım, eylem ve eylem alanları ile ilişkili gereksinimler setinin karşılanması ile tanımlanabilir. Bu gereksinimler seti ise fiziksel, mekânsal, işitsel-kimyasal, biyolojik ve psikolojik görünümünden oluşmaktadır. İnsan-çevre etkileşim sürecinde insanlar hem içinde buldukları mekâna göre çeşitli gereksinimlerini karşılayıp bunun sonucunda çeşitli davranışlar sergileyebilirler hem de bu davranışlar sonucu yeni çıkan gereksinimlerine göre mevcut çevreyi değiştirerek bir çevresel uyum ortamı yaratmayı isterler. İnsan-çevre ilişkilerinin bu karşılıklı etkileşimi bir denge süreci oluşturarak insanın yaşadığı çevre içerisinde ihtiyaçlarının karşılanmasını ve tatminkâr bir çevreyi sağlar.

İnsan gereksinimlerinin karşılanması konusunda çeşitli araştırmalar yapılmıştır fakat günümüzde değişen toplum yapısı, kültürel özellikler, gelişen teknolojiler ve kentin değişen yapısı bu gereksinimlerin içeriklerini değiştirmeye başlamıştır. Nitekim yurt dışında yapılan çeşitli araştırmalar da bunu ortaya açıkça koymaktadır. Özellikle başarı gereksinimi ve sosyal ilişkiler konusunda önemli değişiklikler gelmeye başlamıştır. Eğitim oranının her geçen gün arttığı, iletişim ve bilişim teknolojilerinin üst düzeye ulaştığı günümüzde bireyselleşme gün geçtikçe önem kazanmaktadır ve bu durum özellikle aile ilişkilerinde çözümlere yol açmış, bireyin kendine ait gereksinimleri daha ön plana almasını sağlamıştır. Birey sadece aile yaşantısında değil iş yaşantısında da bireysel özelliklerini ön planda tutmaya başlamış kişinin başarı ve kendini gerçekleştirme gereksinimi artmış, bunun yanında diğer bireyleri denetleme altında tutma, aynı zamanda başkalarına bağımlı olmama ve denetlenmeme istekleri üst düzeye ulaşmıştır.

Kentler de diğer taraftan hem fiziksel hem de anlamsal değişikliklere uğramış, bu değişimler bireylerin değişimleri ile birleşince kent özellikle fiziksel olarak değişmeye başlamıştır. Batı'da 18.-19. yy'da, ülkemizde ise 20. yy'da yaşanan sanayileşme süreci özellikle toplumsal etkilere sebep olmuş, ortaya çıkan yeni

sınıflar ve yeni ilişki sistemleri kentlere de değişimi getirmiş ve kent mekânlarına standardizasyon, ucuz ve hızlı yapım, rasyonelleşme olarak yansımıştır.

Kentleşme ile birlikte ise; kentlerde üretim teknolojileri artış göstermiş, kırsal alandaki verim düşüklüğü ve bu alanlara hizmet götürülemezliği ile birlikte kırdan kente göç başlamış, tüm bunların sonucunda kentte yaşayan nüfus artmıştır. Fakat bu artış ile birlikte kentlerin yapısı sosyo-kültürel bakımdan homojenliğini kaybetmeye başlamış, kentlerde artık farklı kültürlere, farklı zevklere ve farklı yaşam tarzlarına sahip bireyler bir arada yaşamaya başlamışlardır.

Kent formundaki değişim sadece endüstri dönemi ve kentleşme dönemi ile sınırlı kalmamış günümüzdeki bilgi ve teknoloji çağında da yaşanmaya devam etmiştir. Araç bağımlılığının her geçen gün arttığı ve ulaşılabilirliğin önem kazandığı günümüz kentlerinde buna bağlı olarak dışa doğru genişleme hız kazanmış ve kentin çeperleri de kente dâhil olmaya başlamıştır. Kentli için zaman önemli bir kavram olmaya başlamış, mekânsal ve diğer insanlarla meydana gelen rastlaşmalar önemini kaybetmeye başlamıştır. Her dönem toplumsal ve kültürel özelliklere göre yeniden biçimlenen kent her geçen gün yeni eklemelerle bu değişimine devam etmektedir.

Günümüzde tüm bu özellikler üst düzeyde hissedilmekle beraber özellikle toplumsal ve kültürel açıdan değişimler daha fazla meydana gelmeye başlamıştır. Daha önceki dönemlerde sınıfsal ayrımlar belirli kategorilerde sayılabilmesine rağmen artık sınıflar arasındaki sınırlarda geçişler şeffaflaşmış ve bu sınırların arasındaki kesin bağlar birbirine karışıp bu ayrımların yapılması güçleşmiştir. Sınıflar arasındaki ayrımların güçleşmesi ile birlikte hem kültürel düzey hem de ekonomik düzey herhangi bir sınıfın belirleyici özelliği olmaktan çıkmıştır. Üst grupta ele alınan ekonomik gelir seviyesi yüksek bireylerin tümünün artık kültürel ve sanatsal altyapıya sahip olduğunu söyleyemeyeceğimiz gibi, bu özelliklere sahip bireylerin tümünün de üst grupta olduğunu söyleyemeyiz. Toplumumuzda artık aynı zevklere sahip insanlar farklı sınıflar içinde yer alan bireyler olabilmektedir.

Kent açısından düşündüğümüzde; kentin değişmesinde ve gelişmesinde, kentsel mekânın formunda ve yeni oluşturulan mekânlarda en fazla etkili olacak grubun ekonomik açıdan üst seviyede yer alan grup olduğunu söyleyebiliriz. Fakat daha önce bahsetmiş olduğum ekonomik ve kültürel özelliklerin bu gruptaki bütün

bireylerin ortak özelliği olamayacağı savına dayanarak, kent mekânlarının gelişiminde ve değişiminde her zaman bilinçli bir dönüşüm yaşanmadığını söyleyebiliriz. Diğer taraftan kültürel birikime ve estetik değerlere sahip bireylerin de ekonomik ölçütlerinin kısıtlı olabileceğinden dolayı kentsel mekâna yönelik bilinçli müdahalelerin de kısıtlı olduğunu söyleyebiliriz.

İstanbul kenti bu anlamda belki de tüm bu kültürel ve sınıfsal farklılıkların hepsini bir arada görebileceğimiz en iyi örneklerden bir tanesidir. Özellikle tarihinde çok farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmış olduğunu ve günümüzde de çok farklı kültürleri ve yaşam tarzlarını aynı mekânlarda barındırmaya devam ettiğini düşünürsek, hem bireysel hem de mekânsal ölçekte farklı beklentilerden bahsedebiliriz. Bu yüzden sadece kültürel yönden değil mekânsal bakımdan da bünyesinde çokkatmanlılığı taşıyan bu kentte mekânların zamanla yaşanan değişikliklere uyum sağlamak açısından dönüşümünden bahsedebiliriz.

İstanbul özellikle tarihi bölgeleri başta olmak üzere birçok bölgesinde yerleşik bir dokuya sahiptir. Bu bölgelerin çoğu taşıdığı kültürel ve tarihi özelliklerinden dolayı kentin ana noktalarını oluşturur ve kent içinde birçok sanatsal ve kültürel aktivite bu bölgelerde gerçekleşir. Fakat zamanla değişen koşullar bu bölgelerdeki mevcut yapıların dönüşümünü ve mevcut potansiyellerin fark edilip değerlendirilmesini gerektirir. Sadece tarihi binalar değil çevredeki tüm yapıların kente uygun niteliklere büründürülerek kazandırılması gerekir ki bu da mekân ölçeğinde dönüşümü gerekli kılar.

Mekânların dönüşümü kentsel dönüşüm, restorasyon çalışmaları ve soylulaştırma gibi çok farklı boyutları ile ortaya konulabilir ve dönüşümün bu boyutları bize günümüzde sıkça karşılaştığımız alışlageldik mekânsal değişimleri ifade eder. Niteliksiz, herhangi bir işleve sahip sıradan bir mekânın keşfedilip, bu mekânın farklı, belkide zıt özelliklerinin vurgulanarak, yapının eski ruhunu kaybetmeden yepyeni bir mekâna dönüştürülüp kente kazandırılması ise dönüşümün hem diğer bir boyutunu hem de ilgi çekici olan tarafını oluşturur.

Çalışmada çeşitli alanlardaki ve mimarlıktaki açılımları incelenen “palimpsest” kavramına, dönüşümün bu son boyutunda bakılmış ve niteliksiz sayılan hatta terk edilmiş olan yapıların bile mevcut potansiyellerinden yararlanılarak, nasıl farklı bir mekan ruhunun yakalandığı ve yeni mekan üzerinde okuyabildiğimiz bu palimpsest

izlerin korunmasının hangi farklı mekansal beklentilerin sonucu olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Aslında farklılaşan mekânsal beklentiler sadece kullanıcı açısından olmamış, aynı zamanda bu mekânı keşfedip dönüşümünü sağlayan girişimcilerinde mekânsal isteklerinde alternatif mekânları tercih eden kişiler olduğu gözlemlenmiştir.

Özellikle sanatsal bir gösterinin gerçekleşeceği mekanlarda bu dönüşümde payı olan girişimciler ve sanatçıların mekansal beklentilerinin farklılaştığı görülmüştür. Değişen sahne sanatları ve tiyatro anlayışı, bu sunumların yapıldığı mekânların da farklı ve alternatif olmasını gerektirmiş, klasik ve sabit bir düzene sahip mekândansa, esnek bir oyun alanı tercih edilmiştir. Tercih edilen bu esnek yapının tercih edilme sebeplerinden bir tanesi mekânın kolay kullanılabilirliği, değişip yeni ihtiyaçlara uygun hale getirilmesi ile ilgiliyken diğer bir sebep ise mekân ruhunun bozulmak istenmemesi olmuştur. Mekânın eski işleve sahip boşlukları ve duvarlarında kalan yaşanmışlıkları yani tüm zaman, mekân ve insan izleri korunarak, zıtlıkların yarattığı değişik bir atmosfer yaratabilmek bu tür mekânlarda öncelikli amaç olmuştur.

Mekanlarda okunan ve korunan tüm bu zaman, mekan ve insan izleri aslında birer palimpsesttir. Tamirhane iken tamircilerin düşüncelerini, duygularını hatta sıkıntılarını kazıdıkları duvarın önünde artık insanların yaşayacakları mekânları oluşturmak için proje çizmek, eski ve sıradan bir demirci atölyesinde o eskiyi sahiplenerek ve dışlamadan dans edebilmek, eskiden arabayı park ettiğin bir garajda artık kendin bir köşeye kurulup gösterinin tadını çıkarabilmek mekânsal tatla ilgilidir ve bir anlamda bu tat mekânın palimpsest özelliği sayesinde sağlanmıştır.

Bu tür mekânların dönüşümünde ve kent içinde sahip olduğu potansiyellerin fark edilmesinde hem bireysel özelliklerin hem de mekânla ilgili özelliklerin önemli olduğunu söyleyebiliriz. Yapılan çalışmalar ve incelemeler göstermiştir ki mekânların dönüşüm potansiyelinin fark edilmesinde fizyolojik, sosyo-kültürel, ruhsal-psikolojik özellikler ve geçmiş deneyimler gibi bireysel özelliklerden en çok iki tanesi ön plana çıkmaktadır:

- Sosyo-kültürel özellikler,
- Geçmiş deneyimler.

Mekânların dönüşüm potansiyelinin fark edilmesinde en önemli bireysel özellik sosyo-kültürel özellikler olmuştur. Sosyo-kültürel özellikler bünyesinde kültürel durum, eğitim ve ait olunan meslek grubu, ilgiler ve inançlar, ekonomik durum gibi değişkenleri taşır. Mekânların dönüşümünü meslekler açısından irdelediğimizde özellikle bu konudaki girişimcilerin genellikle çağdaş sanatlarla ilgilenen sanatçılar, mimarlar ve seçkin kültür diye tanımlayabileceğimiz diğer aydın bireylerden oluştuğunu söyleyebiliriz. Ekonomik durum mekânların dönüşüm sürecinde etkili olmakla birlikte temel belirleyici olmamıştır. Özellikle sanatsal mekânların dönüşümünde benzer özelliklere sahip çeşitli bireylerin ve aynı ilkeleri taşıyan kurumların yardımlarıyla mekân kente kazandırılmıştır. Mekânların dönüşümünde ikincil planda yer alan diğer önemli özellik ise daha önceki bilgi birikimleri ve deneyimler olmuştur. Özellikle bireylerin yurt dışı deneyimleri mekânların dönüşüm potansiyelinin fark edilmesinde etkili olmuştur.

Diğer taraftan mekânların sahip olduğu özellikler mekânların dönüşümünde etkili olan diğer bir önemli faktördür. Mekânların sahip olduğu özellikler arasında en çok lokasyonun ve fiziksel özelliklerin ön plana çıktığı tespit edilmiş aynı zamanda mekânların taşıyabileceği potansiyeller şu şekilde belirlenmiştir:

- Lokasyon
- Mekânın fiziksel özellikleri, ölçüleri
- Çevre ile ilgili özellikler, referans yapılar
- Ekonomik nedenler
- Mevcut işlev

Mevcut mekânın İstanbul içinde yer aldığı bölge özellikle sanatsal aktivitelerin gerçekleştiği mekânlar için önemli bir kriter olmuş, bu mekânlar için kentin mevcut sanat ve kültürel ortamından çok uzaklaşmak istenmemiş buna paralel olarak genellikle bu bölgelere yakın alanlardaki özellikle gelişmeye açık bölgeler tercih edilmiştir. İncelenen ofis örneğinde ise böyle bir kaygı olmadığından dolayı mekânın bulunduğu konumun daha çok ulaşılabilirlik ve merkeze yakınlık özelliklerinden faydalanılmıştır.

Mekânların dönüşümünde diğer bir önemli kriter ise mevcut mekânın eni, boyu, tavan yüksekliği gibi fiziksel özellikleri olmuştur. Mevcut mekânın fiziksel özellikleri ve mekâna yeni yüklenecek işleve uyumu özellikle sanatsal aktiviteler için önemli olmuş sahne ve fuaye gibi alanlar için geniş açıklıklar aranmış bu yüzden sıkı bir plan tipolojisine sahip olan mekânlardan çok değişebilirliği yüksek ve esnek mekânlar tercih edilmiştir.

Bu en önemli iki kriterin dışında çevresel özellikler, çevrede çeşitli potansiyellere sahip yapıların olması ve ekonomik özellikler mekânda aranan diğer kriterler olmuştur. Çevrede bulunan binaların taşıdığı potansiyellerin değerlendirilmesi ile bölgenin kazanacağı değer önemli olmuştur. Aynı zamanda merkezde olan mekânların fiyatlarının yüksek oluşu nedeniyle ekonomik ölçütlere daha uygun olan merkezde olmasa da merkeze yakın olan mekânlar da tercih edilen alanlar olmuşlardır.

Mekânların sahip olduğu potansiyellerin değerlendirilmesi ve kente kazandırılmaları kente sosyal, ekonomik, çevresel, estetik ve duygusal boyutlar gibi çok çeşitli boyutlarda faydalar sağlayacaktır. Nitelsiz ya da terk edilmiş yapıların kente kazandırılmaları özellikle sosyal devamlılık anlamında ve mekânların geri dönüşümünü içeren ekonomik boyutta çok çeşitli kazanımlar sağlayacaktır.

- Sosyal Boyut: Kullanım dışı kalmış ya da nitelsiz olan yapıların dönüşümü aynı zamanda sosyal çevrenin dönüşümünü sağlayacak ve sosyal ilişkilerin yapılandırılmasında rol oynayacaktır. Bu mekânların kente kazandırılmaları ile sosyal açıdan bütünleşme, sosyal koşullarda iyileşme ve bir anlamda sosyal devamlılık sağlanacaktır. Kent içinde ancak yaşayan bir mekân çevresinde iyileşmeyi ve dönüşümü sağlayabilir, aksi durumda nitelsiz olarak bırakılan mekânlar çevrelerinde de bozulmaya yol açacaktır.
- Ekonomik Boyut: Eski işlevlerin anlamını yitirmesi, arsa fiyatlarının yükselmesi, yapıların strüktür ve konstrüksiyon olarak büyük masraf gerektiren müdahalelere lüzum göstermesi, kentsel boyutta koruma kararlarının gerektirdiği büyük parasal masraflar, bu mali kaynakların kamu kuruluşlarınca sağlanamaması, yeni işlev vererek restorasyonu sağlayacak ekonomik kaynak yaratmayı en yaygın müdahale türü haline getirmiştir (Kuban, 2000).

Yeni bir yapı yapmak yerine işlevini kaybetmiş ya da fiziksel eskimeye uğramış binaları yeni işlev kazandırarak değerlendirme enerji, işgücü, malzeme, zaman ve ekonomik açıdan tasarruf sağlar. Yeniden kullanım maliyetinin yeni inşaat maliyetiyle karşılaştırılmasında çeşitli araştırmalar yapılmış ve bunların sonucunda yaklaşık maliyetlerine baktığında onarım ve yeniden kullanımın, yeni inşaattan bazen çok daha ucuza geldiğini belirlenmiştir.

Diğer taraftan İstanbul gibi mevcut yapı stokuna sahip bir kent için mevcut yapıların dönüşümü kaçınılmazdır. Çeşitli rant politikaları, arazi değerlerinin zamanla değişmesi ve kentli bilincinin yeteri kadar yerleşik olmamasından ötürü günümüzde yapım ve yıkım faaliyetleri hızını arttırmıştır. Mevcut yapıların yeniden kullanımı ve değişen ihtiyaçlara uygun olarak dönüştürülmesi kent için ekonomik anlamda büyük bir fırsattır.

- Çevresel Boyut: Korumanın olmaması ile çeşitli toplumsal sorunlar ortaya çıkabilir. Onarılıp kullanılmayan binalar, çevrelerinde de bozulmaya neden olurlar ve bu çevresel kötüleşme beraberinde sosyal ve toplumsal sorunları getirebilir.

Niteliksiz yapıları kentlinin kullanabileceği mekânlar haline dönüştürmek hem yapının niteliklerinin ortaya çıkmasını sağlayacak hem de başta yakın çevresi olmak üzere çevresel ölçekte fiziksel iyileşmeler sağlayabileceği gibi bir örnek teşkil etmesinden dolayı girişimde bulunmayı düşünen bireylere dönüşümün olabilirliğini gösterecek ve uzun solukta daha büyük değişimlere öncü olacaktır.

- Estetik Boyut: Mekânların dönüşümü ile birlikte kullanılabilirliğinin sağlanmasıyla yapının fiziksel özelliklerinin iyileştirilmesi ve estetik özelliklerinin ön plana çıkarılması gündeme gelecektir. Çürümeye terk edilmiş bir yapı ya da günlük kullanıcıları için çok anlamlı olmayan bir otopark yeni işlevi ile birlikte kullanıcılarının mekân ruhunun farkına vardıkları ve böyle değişik bir mekânda gösteri izleme olanaklarını buldukları bir yapı haline dönüşecektir.
- Duygusal Boyut: İnsan-mekân etkileşimleri çok çeşitli boyutları ile ele alınmış ve mekân psikolojisinin ve mekân ruhunun öneminden daha önceki bölümlerde söz edilmiştir. İnsan yaşadığı ya da bulunduğu mekânları duygusal bağları ile algılar fakat duygusal bağları ile hisseder ve anımsar. Mekânsal ihtiyaçlarda fizyolojik

ihtiyaçların sağlanması dışında mekânın insanda uyandırdığı duygular ve mekânın hissettirdikleri de önemlidir.

Daha önceden çok farklı bir amaçla kullanılmış ve fark edilmemiş bir yapıda-ki bu yapı örneklerde de görüldüğü gibi bir depo, otopark, otomobil tamirhanesi ya da sıradan bir atölye olabilir- artık farklı bir şey için bulunmak insanda farklı duygular uyandırabilir, örneğin eskiden arabanızı park ettiğiniz otoparkta sanatsal bir gösteriyi izlemek, yanından defalarca geçip gittiğiniz halde içeri görmediğiniz bir tamirhanede tiyatro izlemek ya da proje çizmek gibi. Başka bir açıdan düşündüğümüzde ise yapıların korunması, bölgenin kullanıcılarının kentsel hafızalarının devamlılığını sağlayacak ve insanların alıştıkları, benimsedikleri hatta çeşitli bağlar kurdukları çevreyi bozmamış olacaktır.

Tüm bunları düşündüğümüzde yapıların yeniden kullanılmasının kent açısından çok farklı kazanımlar sağlayacağını söyleyebiliriz. Ayrıca İstanbul sadece mekânsal ölçekte değil bölgesel ölçekte de çok farklı potansiyellere sahiptir. Bölgelerdeki bu şekildeki küçük kıvılcıklar mekânsal boyutta kalmayacak çevresini de iyi yönde değiştirip dönüştüreceklerdir.

Diğer taraftan mekânsal dönüşümün sağlanabilmesi için bu potansiyellerin fark edilmesi ve iyi değerlendirilmesi gerekecektir. Mekânsal farkındalık ve kentlilik bilinci olarak tanımlayabileceğimiz bu olgu ise bireylerin dönüşümü ile gerçekleşecektir. Özellikle yerel yönetimlerin ve yapı piyasasında bulunan bireylerin dönüşümü ve bilinçlendirilmesi ile kentin kazanımlarının artması sağlanabilecektir. Bireylerin dönüşümü sadece bunlarla sınırlı olmamalıdır aynı zamanda kullanıcıların ve tasarımcıların da bilinçlendirilmesi ve dönüşümün teşvik edilmesi ile birlikte bu dönüşümün boyutları büyüyecektir. Kentlinin ve kullanıcıların dönüşümünde özellikle görsel ve işitsel medya etkili olacak yapılacak sergi ve seminer gibi etkinliklerle böyle bir farkındalık ortamı yaratılabilecektir. Diğer taraftan mekânı tasarlayan olarak biz mimarların dönüşümü de bu ortama destek verecek ve bu dönüşümde özellikle mimarlık eğitimi sürecinin içeriği ve yetiştirilen mimarın kültürel birikimleri ile sağlanabilecektir.

KAYNAKLAR

- Altman, I., Chemers, M.M.**, 1989: Culture and Environment, Cambridge University Press.
- Appelbaum, R.P.**, 1970: Toplumsal Değişim Kuramları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Attoe, W.**, 1978: Architecture and Critical Imagination, John Wiley&Sons, Chichester, New York.
- Aydın, E.D.**, 1996: Değişen Bilgi Toplumu, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ., İstanbul.
- Aydınlı, S.**, 1986: Mekânsal Değerlendirmede Algısal Yargılara Dayalı Bir Model, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ayyıldız, M.A.**, 2000: İnsan-Çevre Diyalektiğinin Duyusal-Zihinsel-Duyusal Süreçleri Çevresel Algı-Bilişim-Anlam, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bali, R.N.**, 2002: Tarz-ı Hayattan Life Style'a Yeni Seçkinler, Yeni Mekânlar, Yeni Yaşamlar, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bechtel, R.B., Churchman, A.**, 2002: Handbook of Environmental Psychology, John Wiley&Sons Inc., New York.
- Beck, U., Beck, E.**, 2002: Individualization, Sage Publications, London, New Delhi.
- Bilgin, İ.** 2006: Soylulaştırma ve İstanbul, Mimar.ist Dergisi, Sayı: 21, Sayfa: 52-56, İstanbul.
- Bilgin, N.**, 1990: Fiziksel Mekandan İnsani ya da İnsanlı Mekana, Mimarlık Dergisi, Sayı: 241, Sayfa: 62-65, Ankara.
- Bozkurt, V.**, 2007: Değişen Dünyada Sosyoloji-Temeller Kavramlar Kurumlar, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Bugni, V., Smith, R.**, 2003: The Symbolic Approach to Physical Environments, AIA Las Vegas Forum Newsletter, Las Vegas.
- Canter, D., Brown, C.**, 1970: Architectural Psychology, W. Heffer&Sons Ltd, Cambridge, London.
- Canter, D.**, 1977: The Psychology of Place, St. Martin's Press, New York.
- Chawla, L.**, 1991, Homes for Children in a Changing Society, Advances in Environment Behavior and Design, Plenum Press, New York, London.

- Ciravoğlu, A.** 2006: Soylulaştırma ve İstanbul, Mimar.ist Dergisi, Sayı: 21, Sayfa: 37, İstanbul.
- Crozier, M.,** 1999: Society and Change in The Meaning of Sociology, Edit. J.M.Charon, Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey.
- Cüceloğlu, D.,** 1993: İyi Düşün, Doğru Karar Ver, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Cüceloğlu, D.,** 2007: İnsan ve Davranışı, Psikolojinin Temel Kavramları, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Enginöz, Y.K.,** 2007: Galatasaray Garajı 3. Katının ‘garajistanbul’a Dönüşümü, Yapı Dergisi, Sayı: 302, Sayfa: 85-87, İstanbul.
- Erdönmez, M.E.,** 2005: Açık Kamusal Kent Mekânlarının Toplumsal İlişkileri Yapılandırılmadaki Rolü, Büyükdere-Levent-Maslak Aksı, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Erek, A., Köksal A.,** 2006: İstanbul Güncel Sanat Mekânlarında Dönüşüm Süreci, İstanbul Dergisi, Sayı: 57, Sayfa: 50-57, İstanbul.
- Erkman, U.,** 1982: Mimari Tasarım İçin Bir Veri Üretim Yöntemi Olarak Çevre Analizi, İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası, İstanbul.
- Esin, N.,** 2008: Seçenek Ömrü Uzatır-Tasarlamada Seçenek Üretmenin Önemi Üzerine Düşünceler, Mimar.ist Dergisi, Sayı:28, Sayfa: 12-19, İstanbul.
- Faulkner, W.,** 1972: Architecture and Color, Wiley-Interscience, New York.
- Gezer, H.,** 2008: Mekan ve Mekanın Algılanması, Mimarlıkta Malzeme Dergisi, Sayı: 7, Sayfa: 33-42, İstanbul.
- Giddens, A.,** 2000: Sosyoloji, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Görgülü, Z.,** 2005: “Yeni” Ama Yinelenen Gündem: Kentsel Dönüşüm, Mimar.ist Dergisi, Sayı:17, Sayfa: 44-47, İstanbul.
- Günel, B.,** 2005: İnsan-Mekân İletişim Modeli Bağlamında Konutta Psiko-sosyal Kalitenin İrdelenmesi, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gür, Ş.Ö.,** 1996: Mekan Örgütlenmesi, Gür Yayıncılık, Trabzon.
- Güvenç, B.,** 2002: Kültürün abc’si, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Güzer, C.A.,** 2007: Mimarlıkta Estetiğin Sınırları, Mimarlık Dergisi, Sayı: 334, Sayfa: 50-51, İstanbul.
- Hasol, D.,** 1998: Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, YEM Yayınları, İstanbul.
- Işık, İ.E.,** 2005: Mekânın Toplumsal Kuruluşu, Mimar.ist Dergisi, Sayı: 15, Sayfa: 39-41, İstanbul.
- İncedayı, D.,** 2002: Çevre Tümdür, Çok Boyutlu Bir Olguya Bütüncü Bakış, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- İncedayı, D.,** 2007: Madalyonun Ters Yüzünde Mimarlık, Mimarlık Dergisi, Sayı: 336, Sayfa: 39-40, İstanbul.
- İzgi, U.,** 1999: Mimarlıkta Süreç, Kavramlar-İlişkiler, YEM Yayınları, İstanbul.

- Johnson, D.G.**, 2001: Computer Ethics, Prentice-Hall, Upper Saddle River, New Jersey.
- Kahvecioğlu, H.L.**, 1998: Mimarlıkta İmaj: Mekânsal İmajın Oluşumu ve Yapısı Üzerine Bir Model, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kazas, J.**, 2007: Endüstriyel Miras Kapsamındaki Alanların Kentsel Yenilemeyi Oluşturmadaki Rolünün İrdelenmesi “Ödemiş Örneği”, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kimura, D.**, 1992: Sex Differences in the Britain, Scientific American-Special Issue.
- Kongar, E.**, 1999: 21. Yüzyılda Türkiye, 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Köksal, T.G.**, 2002: Endüstri Mirasında Çağdaş Sanatlar; Kazanımlar, Kayıplar, Mimar.ist Dergisi, Sayı: 4, Sayfa: 86-89, İstanbul.
- Kuban, D.**, 2000: Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu Kuram ve Uygulama, YEM Yayınları, İstanbul.
- Kutlusan, C.T.**, 2006: Sosyal Psikoloji Ders Notları, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul.
- Kütükoğlu, İ.**, 2006: Mimarlıkta Seçkinleştirme: Cihangir Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Lang, J.**, 1987: Creating Architecture Theory-The Role of the Behavioral Sciences in Environmental Design, Van Nostrand Reinhold Int Ltd., New York.
- Lawson, B.**, 1997: How Designers Think, The Design Process Demystified, Great Britain.
- Lynch, K.**, 1995: City Sense and City Design, Writings and Projects of Kevin Lynch, MIT Press, London.
- Macionis, J.J., Plummer, K.**, 1998: Sociology: A Global Introduction, Printice Hall Europe.
- Mazumdar, S.**, 2007: Kentsel Yaşam Kalitesi ve Yer Duygusu, Mimarlık Dergisi, Sayı: 335, Sayfa: 41-46, İstanbul.
- McDonagh, D., Hekkert, P., Erp, J.V., Gyi, D.**, 2004: Design and Emotion, The Experience of Everyday Things, Taylor&Francis Group, London and New York.
- Moore, G.T.**, 1979: Knowing About Environmental Knowing, The Current State of Theory and Research on Environmental Cognition, Environment and Behavior.
- Oatley, K., Jenkins, J.M.**, 1996: Understanding Emotions, Blackwell Publishers, Cambridge.
- Ökten, A.**, 1980: Toplumsal Yapıda Hareketlilik ve Sınıflaşma Uygulama Örneği: Osmanlı Toplumunu, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İstanbul.

- Özbydar, N.**, 2000: İşlevini Yitiren Liman Kentlerinde Yeniden Canlandırma ve Karaköy Salıpazarı Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özkan, Ö.**, 2005: Kültürümüzün Parçası Mevcut Binaların Turizm Amacıyla Günümüze Kazandırılması, Mimar.ist Dergisi, Sayı: 17, Sayfa: 68-71, İstanbul.
- Özus E.**, 2005: Dönüşüm Yaşanan Tarihi Alanlarda Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Analizi, Beyoğlu Örneği, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Porter, T.**, 1997: The Architect's Eye Visualization and Depiction of Space in Architecture, E&FN Spon, London.
- Rapoport, A.**, 2004: Kültür, Mimarlık, Tasarım, Yapı Yayın, İstanbul.
- Sanoff, H.**, 1977: Method of Architectural Programming, Dowden, Hutchinson and Ross, Stroudsburg.
- Sommer, R.**, 1983: Social Design, Creating Buildings with People in Mind, Englewood Cliffs, NJ, Prentice-Hall.
- Teymur, N.**, 1982: Environmental Discourse, Question Press, London.
- Tokman, Z.O.**, 1989: İşlevsel ve Fiziksel Eskimeye Uğramış Binaların Değerlendirilmesi ve Yeni İşlev Seçimi: Bir Bilgisayar Modeli, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Turgut, H.**, 1990: Kültür-Davranış-Mekan Etkileşim Saptanmasında Kullanılabilecek Bir Yöntem, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Üniversitesi, İstanbul.
- Ünlü, A.**, 1986: Geleneksel Çevrelerde Tasarım Verilerinin Saptanabilmesi İçin Bir Model, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Üniversitesi, İstanbul.
- Ünlü, A.**, 1998: Çevresel Tasarımda İlk Kavramlar, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.

İnternet Kaynakları:

1. [http:// www.geridonusum.org](http://www.geridonusum.org), alındığı tarih 26.10.2008
2. [http:// www.ciplakayaklar.com](http://www.ciplakayaklar.com), alındığı tarih 04.12.2008
3. [http:// www.garajistanbul.org](http://www.garajistanbul.org), alındığı tarih 13.11.2008
4. [http:// www.pist.org.tr](http://www.pist.org.tr), alındığı tarih 07.12.2008
5. [http:// www.arcolattheatre.com](http://www.arcolattheatre.com), alındığı tarih 07.12.2008
6. [http:// www.www.mimdap.org](http://www.www.mimdap.org), alındığı tarih 07.11.2008
7. [http:// www.old.mo.org.tr](http://www.old.mo.org.tr), alındığı tarih 16.11.2008
8. [http:// www.yapiteklif.com](http://www.yapiteklif.com), alındığı tarih 26.10.2008
9. [http:// www.vikipedi.com](http://www.vikipedi.com), alındığı tarih 13.12.2006
10. [http:// web.inonu.edu.tr](http://web.inonu.edu.tr), alındığı tarih 13.12.2006
11. [http:// www.tdk.gov.tr](http://www.tdk.gov.tr), alındığı tarih 12.10.2008
12. [http:// www.arkitera.com](http://www.arkitera.com), alındığı tarih 24.11.2008
13. [http:// www.mnactec.com](http://www.mnactec.com), alındığı tarih 11.04.2007

Röportaj:

1. Mustafa Avkiran-Övül Avkiran, 23.04.2008.
2. Bünyamin Derman, 22.11.2008.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad : Gül Yıldırım

Doğum Yeri ve Tarihi : İstanbul, 23.10.1981

Lise :	1995-1998	Üsküdar Lisesi
Ön Lisans :	1999-2000	Yıldız Teknik Üniversitesi, İngilizce Hazırlık
Lisans :	2001-2005	Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
Yüksek Lisans :	2005-2008	İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Programı